

Микола
Чернявський

Михаил Леопольдович

Бібліотека поета

У М И КО Л А
Ч Е Р Н Я В С Ь К И Й

Поезії

*Радянський письменник
Київ-1959*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

М. П. Бажан, О. Є. Засенко, С. А. Крижанівський,
А. С. Малишко, М. Л. Нагнибіда, Л. М. Новиченко,
Л. С. Первомайський, М. Т. Рильський, П. Г. Тичина

Упорядкування, передмова і примітки
О лега Бабишкіна

ПОЕЗІЯ МИКОЛИ ЧЕРНЯВСЬКОГО

Своє життя Микола Чернявський порівнював з одним днем на швидкоплинному кораблі. Молодість — це ранок, зеніт — сонячний день, а наступне життя — повільний захід сонця за обрій. Влітку 1927 року, підбиваючи підсумки прожитого, Чернявський писав про себе: «Надходить вечір. Незабаром смеркне. І, дивлячись на рожевопозлотистий захід, питаю сам себе: що ж я робив і що зробив за час, поки світило надо мною сонце?

І відповідаю:

— Жив»¹.

Про те, як він жив, розповідають його твори. Їм письменник, за його власним свідченням, надавав «переважно значення документів пережитого життєвого процесу, документів того дня на кораблі, що пробіг передо мною й ровесниками моїми»². Ознайомлення з деякими фактами біографії поета допоможе нам зрозуміти і порівняння життя з одним-єдиним днем, і поетове визначення свого місця в житті.

¹ Микола Чернявський. День на кораблі, Твори, т. VI, Харків, «Рух», 1928. стор. 5—6.

² Там же, стор. 8.

Микола Федорович Чернявський народився 3 січня 1868 р. (22 грудня 1867 р. за старим стилем) в селі Торській Олексіївці (Шаховій), тодішнього Бахмутського повіту, Катеринославської губернії. Через два роки його батька з диякона висвятили на священника й дали приход у селі Новобожедарівці, Слоб'яносербського повіту. Це село, розташоване над Північним Дінцем, межувало з козачими станицями донців. В одній з таких станиць, Митякінській, перші три роки хлопець учився в початковій, так званій народній школі. Дальше навчання пішло стежкою, звичайною для попівських дітей. Щоб вступити в духовну школу, хлопець півроку готується до іспитів у приватного вчителя, а потім ще півроку у попа. Це дає свої наслідки, його зараховують до Бахмутської духовної школи, а після закінчення її — у Катеринославську семінарію, яку Чернявський закінчує 1889 року. Далі у юнака був намір вчитися в університеті, та цьому перешкодили різні причини, серед яких не останньою була матеріальна — адже у батька, крім нього, виростало ще дев'ятеро дітей. Біографи відзначають ще одну причину — непереможний потяг до письменницької діяльності відвернув думки Чернявського від університетських студій. Адже перші вірші Чернявського датовані 1887 роком.

1889 року Чернявський повертається до Бахмутської духовної школи, на цей раз уже в становищі вчителя. Після дванадцяти років учителювання він кидає бурсу і 1901 року переїздить до Чернігова на посаду земського статистика. В Чернігові Чернявському довелося жити дуже мало, бо характер роботи вимагав тривалого перебування в повітових містах губернії. По кілька тижнів, а то й місяців він живе у брудних містечкових готелях у Батурині, Сосниці, Во-

ронежі, Глухові. Таке безпритульне життя, а до того ж болота, бори та піски Чернігівщини не припали до душі степовикові, який мріяв про свої донецькі та таврійські розлогі простори. 1903 року Чернявський попросився з Черніговом і здобутими там друзями — подружжями письменників Коцюбинського та Грінченка, попрямував на південь. Гадав дістатися до Одеси, та по дорозі трапився Херсон — він і став місцем постійного осідку Чернявського. Там з 1903 до 1919 року він працює в губернському земстві, а після того живе з учительської і лекторської праці, пізніше — з літературної діяльності. Помер Микола Чернявський 26 листопада 1946 року.

Порівнюючи своє життя з одним днем, Чернявський з сумом писав: «...був він хмарний і буряний і тільки надвсмір розпогодилось було над нами небо»¹. Перша збірка поезій Чернявського під назвою «Пісні кохання» вийшла 1895 року в Харкові, друга — «Донецькі сонети» — 1898 року в Бахмуті, третя — «Зорі» — 1903 року в Києві. Чернявський входить у літературу в роки, коли цар Микола II при вступі на престол радив «кинути безплідні мріяння», коли соціальні утиски ще більше посилювалися національними, особливо відчутними для українського поета. «Тоді ще тільки починали марити про владу, що йде від землі, єдино через мозолясті руки робітників, і окурена димами фабрик і заводів»², пізніше писав Чернявський.

90-ті роки в українській поезії позначені, з одного боку, революційними творами Франка, Лесі Українки й Грабовського, з другого, — запізнілими намаганнями

¹ Микола Чернявський, Твори, т. VI, стор. 9.

² Там же, стор. 6.

Грінченка в просвітництві знайти порятунк перед загрозою капіталізації всього життя. Найпередовіша група інтелігенції пориває з буржуазним середовищем і спрямовує свій погляд до марксизму. Войовничі кола буржуазної інтелігенції або кидаються в отруйний вир націоналізму і великодержавного шовінізму, або знаходять своє філософське кредо в людиноненависницькому маячінні Ніцше. Значна частина буржуазної інтелігенції не може прибитися ні до якого берега і або опускається в декадентське болото, або силкується втриматися на ідеалістичних позиціях надкласового гуманізму, неспроможна стати прибічником гуманізму пролетарського.

Чернявський пережив і радощі, і розчарування, властиві тій частині інтелігенції, яка, будучи близькою до народу, так і не знайшла свого певного місця в класовій боротьбі трудящих проти визискувачів. Це визначило й суперечність творчості поета. Ненавидячи буржуазний суспільний лад, такий інтелігент, як Чернявський, змушений був йому служити. Творчість Чернявського охоплює п'ятдесят років (1887—1937), стосується трьох історичних епох. В певні часи він ішов попереду, в інші — встигав за віком, а інколи (як це було зразу після Жовтня) відставав від подій, від швидкого зростання суспільної свідомості.

Семінарське виховання позначилося на світовідчужанні Чернявського несподіваними наслідками — він втратив віру в християнські догмати. Вразливий юнак добре відчув облудність церковних обрядів, нікчемність і обмеженість душпастирів. Не кращим було й оточення в провінціальних містах, де йому доводилося служити. «Оточення було вузьке й задушливе. Люди говорили про небо, а плазували по землі. Любили ближнього, а жили з його темноти й кривавої

праці. Від цього оточення треба було відмежуватись. І я відмежувавсь»¹, писав Чернявський. Така позиція була і за, і проти нього. За нього — гостра відраза до міщанського животіння, прагнення вирватися з багна, злетіти вгору до чистого повітря. Проти поета — саме відмежування, відгороджування там, де потрібна була активна боротьба. Щоправда, поет написав немало творів, в яких засуджував міщанство, та своє відгороджування він не поєднав з переходом на бік тих, хто хай ще тільки мріяв про владу мозолястих рук робітників. У житті Чернявського мало фактів, що збагачували б його громадянську біографію. Найбільш соціально загострені поезії Чернявського побачили світ через десятки років після їх написання, уже в радянські часи.

Справедливо заперечуючи міщанське оточення й ненавидячи умови, що його породжують, віддаючи свої симпатії трудящим — шахтарям, селянам, плотогонам, заробітчанами, Чернявський, проте, пройшов повз передове вчення марксизму, яке не тільки пояснювало світ, а й висувало ясні перспективи його перебудови. В умовах інтелектуальної самотності, на яку він був приречений, проживаючи в провінціальних містах, Чернявський виробив собі певне світорозуміння, в суті своїй ідеалістичне. За цим поглядом він počував себе тільки «насиченою електрикою порошинкою, що на мить зупинилась на землі й повинна злетіти з неї, з тієї землі, і потонути в океані всесвітньому»².

Життя здавалося поетові морем з ритмічними приboями і відпливами, а всесвіт — незглибимою страшною загадкою, перед якою окремо взята людина

¹ Микола Чернявський, Твори, т. VI, стор. 7.

² Там же.

виглядає сутою мізерією. Звідси — песимістичний настрій від постійної думки про те, що у швидкоплинному житті і горе, і радощі—ніщо в порівнянні з космосом, що сонце однаково світить і добрим, і лихим, спокійно споглядає і добро трудівника, і беззаконня тирана. Логічно продовжуючи свою думку, поет приходить до фаталізму — однаково усе загине, однаково все минуше, тож чи не краще зануритись у нірвану і з стоїчним спокоєм констатувати хороше і погане?!

Ясна річ, що звідси прямий шлях до тверджень— в житті панує зло, воно панувало, воно й пануватиме. і всі поривання до кращої долі марні і приречені на поразку. Такі мотиви вряди-годи зустрічаються в творчості Чернявського. Та, на щастя поета, він не завжди сліпо йшов за таким світорозумінням. Життя на кожному кроці заперечувало його псевдофілософські твердження, і він не залишався байдужим до радощів і скорбот життєвих. Коли життя дуже вже дошкуляло несправедливістю, він обурювався, коли тишило красою природи і звитягою творчої праці,— він творив їм натхненні, життєрадісні пісні. Він не міг не заглядати і в невідоме майбутнє, і вірою громадянина й патріота своєї країни стверджував краще майбутнє України і її працьовитого, талановитого народу. Та ось на нього находила знову зневіра, і тоді він майбутнє бачив тільки у нездійснених мріях, він сномарив, і снилися йому «сни недовідомі, і ввижались творіння нестворені і образи невявлені»¹. Від таких сномарень досить було зробити тільки крок, щоб потрапити в містику. І часом Чернявський переступав цей крок... На щастя поета, це траплялось дуже рідко

¹ Микола Чернявський, Твори, т. VI, стор. 7.

і не визначило провідної лінії розвитку його як письменника.

Втративши віру в проповідуваного попами бога, Чернявський не став атеїстом, в періоди крайнього загострення реакції він шукає якогось нового божества, пише гімни «богові невідомому», якого вбачає то в поганських святощах племен і народів, що в давнину кочували українськими південними степами, то в Людині, як найвищому витворі природи, то в якійсь вищій субстанції, зрештою незрозумілій самому автору. Це богошукування часом відводило творчість Чернявського на манівці людської думки, особливо в роки реакції після поразки революції 1905—1907 рр. і в часи першої імперіалістичної війни.

Таким чином, ми з повною підставою можемо говорити про кричущі суперечності в світорозумінні Чернявського, суперечності світогляду, які лягли і в основу суперечливого розуміння призначення поета.

Улюбленими поетами Чернявського, крім Шевченка, були Пушкін і Лермонтов. Йому близькі були також поезії Гете і Гейне, хоч знаходив задоволення і щось близьке собі і в віршах Фета, Куліша, Надсона та Буніна. Він радо перекладав Пушкінове:

Пророче, встань! Прийми у душу
Глагол небесної хвали
І йди, обходь моря і сушу,
І ним серця людей пали!

Серед поезій Чернявського знайдемо спеціально присвячені Пушкіну вияви найглибшої пошани і любові, а поруч з ними низку віршів, які, хоч і з певними застереженнями, але вшановують Куліша... Це були різкі суперечності, і вони позначилися на численних віршах, присвячених розумінню поезії. То він писав:

Ще поки серце в грудях б'ється,
Як бачу сльози я братів,
Не раз щодня воно здригнеться,
Не раз клятьбою відгукнеться
На підлі вчинки наших днів,—

і в цих рядках ми чули голос поета-громадянина, який живе горем і стражданням поневолених братів-трудівників. То тут же поруч, того ж року, він проголошує:

Лишіть його співати,
Про що він знає сам,
І з ліри викликати
Пісні на втіху вам.

Хай ці слова скеровані проти «скопців дієти» і обстоюють широчінь творчих можливостей поета, хай поет ними виступає насамперед проти тих, хто дивиться на поезію з вузькоприкладними, утилітарними цілями, та ясне одне—на думку Чернявського,—поет незалежний ні від чого, навіть від того, що складає суть боротьби народних мас. В іншому вірші («Агс роетіса») він стверджує свою відразу до шаблону й банальності, які він розуміє досить-таки своєрідно. Для нього банальність і шаблон —

...річ єдино в тім, щоб ти громив неволю,
Докори посилав землі і небесам,
По вольності зітхав, мов вітер той по полю...

Як бачимо, волелюбні мотиви стали для Чернявського шаблоном і банальністю. Для нього фальшивим здається й заклик «Героєм завжди будь!», а горьковська «Пісня про Сокола» в одному з прозових творів Чернявського піддана зауважуваній критиці як річ нежиттєва і так само фальшива! Обстоюючи право поета «бути самим собою», Чернявський протиставляє громадянський пафос визвольної боротьби

душевним рефлексіям, і в цьому він змикається з тими, хто зрікався світлих традицій української і російської поезії — традицій глаголом палити серця людей. Чернявський по суті закликав виносити на людн свої дійсні і уявні скорботи, нудьгу й пригніченість, розгубленість і безпорадність, біль і ниття. А його сучасниця Леся Українка, хвора жінка, ретельно ховала від читачів свої страждання і писала до сестри: «Для вас, мої дорогі сестри і брати. я хотіла б буги енергічною, міцною, з ясным і поважним поглядом, з сильними руками, здатними до постійної і путньої роботи, з нормальним серцем і здоровою душею»¹. Це були два розуміння покликання поета і ролі поезії в житті людей. Для І. Франка, як і для Лесі Українки, це був «вогонь в одежі слова», для Чернявського ж:

В промінні місяця блідому,
В тремтінні зірок золотому,
В бурхливих подихах зими,
В веснянім герці світу й тьми,
В німих очах, дзвінкому слові,
В піснях страждання і любові —
Речей принада й красота —
Живе поезія свята.

(«Поезія»)

І цього вистачає Чернявському-поетові, щоб, прийнявши «в душу все, що дано», з миром піти «в ніч німу...» Така поезія відбивала хвору душу здекласованої інтелігенції кінця віку, яка не знайшла себе у визвольній боротьбі і терзалася від розуміння своєї нездатності стати борцем, бажала узагальнити, піднести до типового свої вагання і печалі як настрої

¹ Леся Українка, Твори, т. V, Держлітвидав України, К., 1956, стор. 101.

і думки всієї інтелігенції. Говорячи про свої пісні, Чернявський мав рацію, коли писав:

Не повіє на їх із підхмарних країв
Свіжим подихом бурі і волі,
І спотиху бринить напівсонний мій спів
Про свої тільки болі.

(«Єсть багато у серці моєму пісень»)

Коли б поезія Чернявського розвивалася тільки в напрямі, проголошеному в кількох віршах про поетичне мистецтво, вона не мала б ні ваги, ні успіху, та й саме ім'я Чернявського не варте було б уваги його нащадків.

І. Франко, рецензуючи збірку «Зорі», піддав сумніву його обурення, навіть погорду людьми, як і глибину уявної трагедії поета: «Певно авторові, невважаючи на його молоді літа, мусило не солодко приходитись у життю; та проте мені здається, що його обурення трохи пересолене, його докори надто загальні, фразеологічні, а аскетична моралізація якось не до ладу пливе з його молодих уст. Із усеї книжки його віршів не видно, щоб він зазнав того великого, пекучого горя, що або спалює душу або гартує її. Для дійсних талантів таке горе не страшне, часто добродіє; для них найстрашніша ота сіра, монотонна буденщина в темному, тупому околі, на яку справедливо в першій частині своєї вірші* нарікає д. Чернявський. Багатимемо, щоб муза дала йому змогу вирватись із того окола і знайти досить світла, простору й свіжих вражінь, щоб міг розвинути вповні його гарний талант»¹.

* Франко говорить про вірш Чернявського «Я жив свій вік без заохоти».

¹ І в. Ф р а н к о, Рецензія на кн.: Микола Чернявський, Зорі, Збірник поезій. Київ, 1903. «Літературно-науковий вісник», 1903, кн. II, стор. 94.

Доброзичлива думка Франка певно мала вплив на Чернявського і допомагала йому розвивати ті сторони свого таланту, які дали Франкові право побачити в Чернявському не тільки автора пісень, «трохи монотонних, повних глибокого смутку та меланхолії»¹, а й поета, закоханого в красу рідного краю, в працю трудящих людей, творця поезії, що значною мірою заперечувала власні настанови Чернявського. Тоді для Чернявського боротьба проти неволі переставала бути банальністю в поезії, а наповнювалася змістом, і він говорив про себе й десятки інших українських поетів:

Наша пісня в неволі народній зростала
І з страждання народу повсталала,—
(«Невеселі пісні довелось нам співать»)

і це було справедливо для значної частини поезій Чернявського. Така позиція заперечувала його перше твердження про поезію, і він критикував поезію, що була

... в квітках, прикрасах,
У штучно роблених словах,
У байронічних викрутасах,
В нелюдських муках і сльозах,—

бо її творці не знали й не розуміли «горя справжнього» і «справжнього плачу».

Як дикуни, скляне намисто
Замість алмазів ми берем,—

і це давало підстави Чернявському почувати «себе скоріше справжнім реалістом»², який радив поетам:

¹ І в. Франко, Рецензія на кн.: Микола Чернявський, Зорі..., «Літературно-науковий вісник», 1903, кн. II, стор. 92.

² Микола Чернявський, Твори, т. IV, «Рух», Харків, 1929, стор. 327. «Кедр Лівану».

В слово думи уложи.
Нагостри їх, мов ножі,
І тоді пускай їх сміло,—
Стане слово те за діло.

Чернявський знав, що таких пісень він не віддасть «на глум холопам і катам», і гостро виступав проти запродання поезії панам, проти перетворення її в служницю потреб і забаганок панівних верств.

Як і більшість українських поетів, що почали літературну творчість в 80-х рр. минулого сторіччя, Чернявський перший час не міг звільнитися від наслідування романтичних поезій Тараса Шевченка, яке, як правило, рідко коли брало від музи геніального Кобзаря її палкий протест проти самодержавства і заклик до збройної боротьби проти поневолювачів. Стилізація під народну творчість допомагала Чернявському виробити свою літературну мову, чому ніяк не сприяли ні умови його навчання, ні оточення, в якому йому довелося замолоду працювати.

Слава непереможному почуттю закоханих, якому безсила стати на заваді й мати, поруч з тугою за невдалим, взаємно не поділеним коханням і перетворення дівчини в тополю, калину або в русалку, а парубка — в явора або вовкулаку—постійні мотиви ранньої творчості Чернявського. Серед цих віршів 80-х — початку 90-х рр. є, безперечно, вдалі, як, наприклад, «Ой погляну я в криницю», «Ой зів'яла я» тощо, напоєні чарами народної поезії, перейняті почуттями нещасливих бідних трудівниць, яким на віку не доведеться зазнати ні радощів, ні щастя, ні взаємного кохання. Серед поезій, які автор пізніше об'єднає в групу «Народних мотивів», знайдемо і вдалі обробки народних анекдотів, вірші гумористичні, хоч взагалі поет дуже рідко вдавався в своїй творчості до зброї сміху.

Тут же ми знайдемо й низку реалістичних поезій і поем про минувшину українського народу. Хоч у поглядах Чернявського на історію України було багато плутаного і просто неправильного, слід віддати йому належне в тому, що він до оцінки Запорозької Січі і до визвольної війни українського народу проти польської шляхти за спільне життя з братнім російським народом підходив в цілому з правильних позицій. Він схвально оцінює боротьбу очоленого Хмельницьким народу й присвячує їй свої поезії, вважає народну кару справедливою і пише про неї в таких творах, як «В огні повстання», «Богданова інтродукція», «Богданова слава», «Суботівське подзвіння» та ін. Чернявський вбачає в війні Хмельницького насамперед соціальну боротьбу народу проти багатіїв, проти дуків, які «уже всю Україну... опосіли» («Січ»). Поет говорить шляхтичам:

Суд іде: ставайте
З хлопом рахуватись —
(«В огні повстання»)

й поділяє поведінку повстанців —

За колишні кари
Карами платити.

Народною тугою про матір, яка шукає дітей, забраних татарами в ясир, сповнена поезія «Кримські гості». В поемі «Козаки» оспівується похід запорожців проти турків.

Почавши з наслідування романтичних поезій Шевченка, Чернявський далі вносить у свої твори на історичну тему власні мотиви, якими перейнята вся група віршів про Богдана Хмельницького. Він присвячує велику поему «Князь Сарматії» постаті Юрія Хмельничка, намагається психологічно з'ясувати

складність долі цього невдалого нащадка великого гетьмана, хоч і не втримується на тій принциповій позиції, яку виявив у зображенні подій 1648—1654 рр.

Перебування в Батурині викликає в псета роздуми про цю столицю останнього українського гетьмана. Нічого славного не побачив Чернявський у діяльності батуринського всевладця Кирила Розумовського, — одне тільки запобігання перед царицею, закріпачення народу, розкрадання панами земель народних.

Гріли руки пишні дуки
Побіля народу...

(«Батуринські руїни»)

Від колишньої марної слави батуринського гетьмана, іграшки в руках розпусної цариці, залишилися тільки руїни. А поетові

І не жалко, і не шкода,—
Хай собі руйнує!..
Бо вже розумом не знає,
Серцем він не чує,
Як ті мури мурувались,
І чиї то руки
На стовпах отих гранітних
Зазнавали муки.

Спокійно розглядає він батуринські руїни і твердо знає, що не в них слава його народу і що не варті доброї згадки власники колишнього палацу. Нове життя нових людей пройде повз ці руїни...

Чернявський справедливо бачив винуватців поневолення українського народу не тільки в російському самодержавстві, а і в українському панстві. З цього погляду характерна поезія «Дума старого дворянина», в якій пан жалкує за тими часами, коли він володів безмовними і покірними кріпаками, і мріє про те, щоб

«старе вернути». Для нього прекрасними були ті часи, коли «вміли предки панувати», коли і в Карлсбаді, і в Римі було найбучнішим «наше панство, українське».

З неменшим осудом говорить Чернявський і про новочасних панів—капіталістів, про ту чорну хмару визискувачів, що «суне на синів і онуків». Словами прочанина він у драматизованій сценці «Хмара» відзначає нові злигодні в українському степу:

Хто грабує — п'яні й ситі,
Чесний — просить під вікном.
Землю зрили, попсували...
Де не ступиш, то шинок.
На заводи поздавали
На розпусту вже й жінок...
А кому добро від того?
Чужоземцям, корчмарям!
Хліба сіяти святого
Всі покинули...

Легко побачити, що поет поділяє погляд селянина, який знає, що

В старину було не любо,
І тепер не благодать,—

і що йому, як і селянину-прочанину, не ясно, «хто ж ту хмару одведе?» Так виразно виявляється слабкість критики Чернявським існуючого капіталістичного ладу, слабкість, зумовлена нерозумінням історичної перспективи.

Героєм поезій Чернявського стає косар, що не родився багатим і не пнеться в багаті («Косар»), ратай, що не піде служити до пана («Пан та ратай»), харпак, що, як той Хвесько Ганджа Андибер з народної думи, цурається чарки, запропонованої дукками («Харпак»). Поет вболіває над мужицькою

долею, що «п'яна заснула на псюрні в панів», і з бо-
лем запитує у ратая:

— Одвічний рабе!
Чи єсть кінець твого терпіння?

З сумом пише він про вигорілий, пожовклий степ,
в якому замовкли пісні людей, що йдуть з роботи,
мозок яких сушить невблаганна думка — «Хліба ж
нема!..» («Засуха»), про непригріту й голодну сім'ю,
яку він побачив ще дитиною і образ якої невідступно
стоїть перед ним («Голодні»). І тільки зрідка поба-
чить поет, як

... у безодні
Сидять робітники голодні,
І в їх очах — мигтять огні...
(«Огні безодні»)

і ще рідше закличе він:

Бий з скелі іскри вогняні!
(«Каторга»)

Зрісши в Донецькому краї, проживши все твор-
че життя в степу, Чернявський створив незрівнянні
картини цього мало оспіваного в літературі терену
України.

Не те, щоб тут врода велика була.—
Кого зачарують бур'ян, ковила?—
Та чую я серцем поезію в них,
Степах цих широких, пустинях сумних! —
(«Степ»)

зізнається поет і змальовує свій край у різну пору
року — осінній і зимовий, весняний і літній, ніжно-
замріяний і грізно-збурений. Він помічає, як «зазе-

деніна трава в промінні теплих днів», як зацвіли червоні маки, відчуває, як пахче порохом дорога, пише про перший сніг і хуртовину в безкрайому степу; конвалія з гаю нагадує йому рідний дім — і все це миле, близьке, пов'язане з незабутнім дитинством, з спогадами про «рідні гори білі понад Дінцем в гаю». І все це таке зримає й відчутне в своїй неповторній конкретності, не підміченій збоку, а рідний і такий природний поетові — аж до того, що воно відтворюється в неквапному, навіть дещо одноманітному ритмі вірша, ніби тотожному безмежності й одноманітності широкого степу.

Чернявський любить степ за всякої пори, як любить він гаї й ліси над Дінцем, та найбільш йому до вподоби степ перед грозою. Здається, ніщо не може порушити мертвотної застиглості затихлого степу. Та ось надходить гроза, все оживає. Тільки грім може розбудити могутньо-широкий і в спокої, і в бурі наш південний степ. Серед поезій про степ перед грозою виділяється «Степ і степ, один без краю» — поезія, покладена на музику Я. Степовим і широко знана в народі. І хоч у цій поезії нема ні слова про людину, про народ, та аналогія напрошується сама собою — аналогія між степом і велетнем, який ліг спочити та й заснув, обплутаний ланцюгами. І степ, і велетня може розбудити тільки сильний грім.

В Чернявського рідна природа сяє всіма барвами, але ще краще вона розкривається в щоденному житті людей, змальованому з тонким знанням звичайної праці хлібороба і шахтаря, чабана і плотогона. Часом в описі сільських буднів стільки замилювання простими радощами провесни, відпочинком натруджених наймитів, що здається, ніби Чернявський далекий від розуміння соціальних суперечностей і пише

свої степові буколіки. Але поет бачить і нестатки, і злидні, і працю на інших, тож коли він привітним словом говорить про радощі хлібороба, то цим тільки яскравіше відтворює оптимістичну, життєрадісну вдачу українського селянина. Це відчувається навіть у «Донецьких сонетах» — єдиному в усій дожовтневій українській літературі просторому циклі про Донецький край. Заголовки віршів — «На тирлі», «Осінь», «Ліс», «Перший лід», «Сніг», «Порубка», «На караульній могилі» і т. ін. — говорять самі за себе — це своєрідний календар, «труди і дні» донецького селянина, це картина пір року Донецької стороні. Вона доповнена низкою інших віршів, які знімають серпанок меланхолійної мрійності, накинутий на «Донецькі сонети».

Ось кілька жанрових малюнків, ніби вихоплених зарисовок з життя і переповіджених безстороннім спостерігачем. «На ярмарку» — картина народного дозвілля, шаленого танка закінчується втішними думками корчмаря Лейби.

«Хороші зробимо діла!..»
Людей немало в його вп'ється,
Пожива буде не мала!

Уривок «В шинку» подає розмову двох підпилих чоловіків. Говорить, власне, один, скаржачись на зрадливу жінку. Ця зрада отруїла йому життя, і він не заспокоїться, доки не сквитається з кривдником і зрадливою жінкою. Горе його тоне в горілці. Та все це тільки епізоди. Поет любить людей праці, сам процес творення, і він ретельно виписує його в десятках віршів. «Як гарно влітку на Вкраїні між рідним людом трудовим», від серця говорить поет і розповідає про збирання урожаю. Йому наймиліший наслідок

недоспаних у тривозі ночей, той час урожаю, коли
серце селянина сповнюється радістю здобутого пра-
цею хліба, що забезпечить прожиття його родини.
З такою ж любов'ю він пише про колійного обхідника,
в його пейзажах з'являються риси нового часу:

Ось парохід
На лоні вод
З'явивсь і крильми б'є, мов птах.
(«Тиша»)

З легким гумором підсміюється він над псалом-
щиком і попом, які

Замість темних душ людей
Ранком теплим та росистим
Уловляють стерлядей
В їхнім царстві прозорчистім.
(«Рибалки»)

Та весь цей спокій і замилювання пропадає, коли
Чернявський чує від степу, що з ним зробили люди:

Мої ліси вони спалили,
Побили звіра...
(«Степ»)

Чоловік «порив груди, вибирає руду» з надр сте-
пових. І тоді Чернявський пише ієшу картину До-
нецького краю:

Ревуть гудки. Дими стовпами
Повзуть за вітром по степу,
А там, під степом, у склепу,
Шахтар зомлілими руками
Б'є камінь, вугіль добува,
У землю вік свій зарива...
(«В Донецькому краї»)

Це перше в українській поезії звернення до образу донецького шахтаря. Ніяких радощів не бачить шахтар, поневіряючись у шахті, задарма віддаючи свій кривавий труд капіталістові.

Поглибше рий! За гріш добутий
Ти завтра вип'єш дурману
І підеш голий, необутий,
Шпурнувши лайку не одну,
Додому з шахти.

Підеш, нікому не потрібний, бо кругом повно безробітних, бо на твоє місце накинеться ненаситна юрба голодних. Працю шахтаря поет зве «вільною каторгою». Шаhtar, надивившись на «плахти злоти-стих нив», зрештою повернеться до забою — йому нема куди подітись.

Шахтарській праці присвячена і інша поезія — «Шаhtar». Це страшна картина нелюдських умов, у яких працює шахтар, «багатим гроші» здобуває. І так день у день — без просвітку, без відпочинку:

У сажі, чорний, як мара,
Рукою піт з лиця втира
І кайлом вугіль б'є і б'є
В норі шахтар. На нього ллє
Мутна, холодная вода,
І лампа світиться бліда,
Моргає стиха, мов дріма.
Повітря дихати нема.
Чи скоро зміна? Голова
Звиса, неначе нежива...
Півсутки цілих у норі,—
Тут знайдуть смерть богатири!

Створивши перший в українській літературі образ донецького шахтаря, Чернявський був і першим поетом, який показав нелюдські умови життя робітничого класу в російській Україні. Тут поет був не спо-

стерігачем, а гнівним обвинувачем того капіталістичного ладу, який перетворив працю у каторгу, а людину — в підземного крота. Чернявський прямо і безповоротно стає на боці пролетаря. Інколи в поета прорветься голос, що заперечує потребу в індустрії, в заводах і фабриках знаходить тільки те, що й кам'яна скіфська баба, яка віками стояла в степу:

І коло мене шахта стала,
П'яниць і ланців назбирала
І безсоромних баглаїв...
(«Кам'яна баба»)

Та поет розуміє, що не змінити ходи економічного розвитку країни, й приймає як належне те, що

Ми йдем шляхом економічним...
Коли пускають в небо дим
Безсонні фабрики й заводи.
(«Катеринослав»)

Нотки фаталізму, що пробивалися в поезіях на особисті теми, заперечуються покликом оптимістичного ствердження буття на землі, що проголошується в багатьох віршах. Смерть живій природі не страшна,— говорить він у вірші «Весняний випал». Вигорить стерня, а на її місці зійдуть вруна, заколоситься нове життя. Хай гасять світ, хай кати в'ють батоги — то все дарма:

А прийде час,—
Батіг якраз
І сам поб'ється,
І все минеться.
В серцях рабів
Проснеться гнів,
Як лев пустині,—
І рабство згине!
(«Хай гасять світ»)

Поет закликає встати разом з ним усіх несплячих.
з весною хоче забути всі скорботи —

І з снігом розтали нехай запливає
І спомин померклий вгамованих бід.
(«Шпаки прилетіли. Ладняйте шпаківні»)

В двох «Піснях бенкетових» славиться праця, сміх і радість; в інших поезіях підноситься гімн сонцю, поет прагне зректися того, що він і його сучасники «були синами безпорадних днів». Та на першій порі він, коли мова заходить про можновладців, обмежується лише історичними притчами про смертність царів. Життя колись всевладних і богорівних царів минає безслідно. Цар безсилий перед народним морем, яке затопить його і сліду не лишить. Цар не може хоча б на мить повернути собі молодечу силу («Цар»). Ксеркс не може скорити море, яке посміялося з його безглузлого рішення скувати море ланцюгами («Цар і море»). Вельможий король загинув з лицарями на безвідді,

І тому, хто мав дар мочі
На діла великі,
Завидющі, заздрі очі
Видрали шуліки.
(«Король»)

Всесильний бей Гассан не повернувся з пустелі і загинув безвісти в пісках («Бей Гассан»). Не знав обмежень у своїй сваволі Аттіла, все корилось у жаху перед ним, але загинув Аттіла від дівочих рук («Аттіла»). Леся Українка також писала про безслідно стерте ім'я фараона в руїні, протиставляючи забутому в віках цареві безсмертний народ-творець. До таких протиставлень Чернявський не підносився.

Поет з люттю говорить про тих, що
...імперії будують
І точать звіку людську кров.
(«Монолог»)

Йому боляче, що

...спить вся Русь єдина
Під доглядом баскаків-зоєвод,—
(«З того часу, як пильним оком сина»)

що вона

Рабство віри освятила,
Штиками сила закріпила,
Давно вже виживши з ума;
Що багаті, що дуки п'яні
У нас владики і боги...
(«Прожити вік свій тихомирно»)

В доробку Чернявського є багато поезій, в яких він засуджує рабський дух селянина, гострими словами картає народ за покірність, нездатність домогтися кращої, вольної долі. Та поруч з віршами, на яких позначилася зневіра в краще майбутнє, в Чернявського є твори, де він чітко і недвозначно заявляє, що для нього народ не загадка, не сфінкс, а могутнє море, в порівнянні з яким панство—це тільки порожні бульбашки на його поверхні. Звертаючись до царів і панів, поет віщує їм грізну розправу збуреного народного моря:

Ну, а ви,
Кати, гнобителі народу,
Чи ви одійдете живі,
Чи діждетесь, що ваші трупи,
Розбиті хвилями, поцупить,
Немов несений лютий звір,
Грізного моря чорний вир?..
(«Народ»)

Поет сподівався, що гнобителі самі відступлять перед народною силою, та з розвитком подій він побачив, що це не так, і прийшов до виправдання кривавої розплати трудящих над поневолювачами. Протягом 1904—1907 рр. народжується низка віршів, об'єднаних автором пізніше (в виданні десяти томної збірки своїх творів) в окремий цикл — «Із днів журби і гніву». В цих віршах мало що залишилося від знайомого нам поета — фаталіста й меланхоліка, проповідувача поезії як самоцілі. У «Заспіві» Чернявський звертається до своєї музи з закликм надихнути його серце

Життям відважним, бойсовим,
Горіти племнем ясним.
Нехай живе, нехай тріпоче
Любов'ю й гнівом, а не спить
У ті часи, коли кипить
І стогне грізно і клекоче
Бурхливе море навкруги
І ломить мертві береги.
Нехай живе, а не конає,
Хай краще кров'ю підпливає,
Бо все ж волатиме й та кров
Про згоду, рівність і любов.

Таке розуміння революційних подій і ролі поезії в них, хоч і не сягало вище загальнодемократичного гуманізму, було новим кроком у наближенні Чернявського до революційно-демократичних сил країни. В його поезіях засуджується імперіалістична російсько-японська війна, розв'язана панівними класами. Він обстає за брата, раба безмовного, перетвореного на гарматне м'ясо; криваве марево війни стоїть важким прокляттям над країною, і у серці поета підіймається гнів на катів-царів, що «пройшли, немов герої по трупах, складених горою», до ліберальствующо-

чих політиканів, що без вагання йдуть «через трупи в депутати». В ці дні Чернявський тільки з народом. В його поезіях ми знаходимо рядки, співзвучні з полум'яною музою Лесі Українки. У вірші «Знов гармати на Сході гримлять» він приходить до думки:

Може, встанемо знов із могили,
Повні гніву, відваги і сили,
І вже станемо жити інак?
І не будемо більше рабами,
З мови викинем слово те *раб*?
Бо довічна ганьба нам була б
Залишитись з такими словами!

Більше того, після поразки при Цусімі поет пише вірш «Володарям народним», в якому прямо говорить:

Ще день один — і месник встане
За людські сльози й людську кров.
І в меч оберне він любов.

Цей вірш закінчується віщуванням близької смерті владикам світу. Змінилася позиція поета. Тепер він не споглядач, а учасник подій:

Не може бути глухим співець,
Коли він серцем непорожній.

О, ні! Не буде він мовчати
І буде дзвінко відбивати
У крицю кованих словах
І гнів братів, і сестер жах,
І невмирущий прапор волі
Підійме високо і він
На боротьби кривавім полі
Як брат борців, героїв син!..
(«Коли лютце океан»)

І Чернявський оспівує барикадні бої і червоні знамена. Хоч йому не до серця анархічний розгул

руйнування, та він розуміє гнів народу і вважає справедливою його розплату і помсту над катями. Герой його повісті «Весняна повідь» Трублаєвич — тип інтелігента, що не може тривалий час знайти свого місця в житті, хай дещо несподівано, але закінчує своє життя на барикадах поруч з повсталими робітниками. Для Чернявського народне повстання — великий і справедливий суд. Як буржуазного інтелігента, що стоїть на позиціях надкласового гуманізму, його терзають криваві рани боротьби, та він уже розуміє, що його часи колись

...будуть звати
Зорею днів нових...

Події 1905—1906 рр. нагадують йому визвольну війну Богдана Хмельницького і славу Коліївщину, він схвалює їх, бо — це ж «раб лама ярмо неволі». Героєм його поезій стає борець, катований царатом, засланий у тюрми і в Сибір. В революційній боротьбі мас проти царату він бачить і запоруку визволення свого народу, соціального і національного відродження України. Ці поезії перейняті вірою в славне майбутнє українського народу.

В складній і суперечливій символічній поемі «Чорний ворон», закінченій лише напередодні Жовтневої революції, Чернявський, взявши собі за поводатора старого Данте, ходить підземним пантеоном і бачить статую рідного народу:

...дебела, черевата,
З могутніми плечима і руками,
Що, мов чепіги велетенські плуга,
От-от збиралися у землю вритись,—
Була без голови...

Царат всіляко намагався приспати національну самосвідомість українського народу. Чернявський не піднявся до розуміння того, що національне визволення українського народу можливе тільки внаслідок соціальної перемоги всіх народів Росії над царатом, і під впливом буржуазних ідеологів схибив на манівці блудних вогнів теорійки «єднання всіх національних сил» — теорійки націоналістичної, від якої до кінця не міг звільнитися навіть 1930 року, коли писав, що «завжди стояв на платформі всеукраїнської єдності»¹.

Співець степів, він родовід свого народу починав з прадавніх кочових племен, писав про сучасників, як внуків стрибожих і дажбожих. З віршів Чернявського постає Савур і його плем'я, що насипає своєму ханові велику й високу могилу, змагання скіфів, а сам народ український уявляється йому заснулим велетнем. «Вірте у геній народа!» писав він у поезії «Мій заповіт», цитував натхненні рядки Шевченка— «Свою Україну любіть», та не бачив інших шляхів для визволення народу, як іти на села і «світло просвіти й братерства» світити. Він гадав, що досить інтелігенції об'єднатися з народом, перестати бути «чужими двома силами», як настане перемога й народ зможе вийти з «єгипетської неволі». Однак у дні першої російської революції Чернявський зрікається цього хибного погляду. Знаючи народне життя й вірячи в краще майбутнє українського народу, він побачив, що одної освіти занадто мало для його визволення з-під соціального і національного гніту. Під впливом революційної ситуації в країні поет приходить до думки, що тільки революційні дії народу

¹ Микола Чернявський, Твори, т. X, «Рух», Харків, 1931, стор. 5.

можуть розбити кайдани і спрямувати його до світлої мети визволення.

Чернявський був певен, що сон велетня не вічний, а поразка революції 1905—1907 рр. ще не означає смерті народу. І тоді поет пише знаменні слова про велетень-народ, які перекликаються з пізнішою «Казкою про велета» Лесі Українки. Велетень

...з землі-могили встане
І величний, і грізний.

І тоді вогні засяють,
І тоді минеться ніч,
І без сліду пощезають
І нічні примари з віч.
(«Велетень»)

Новою силою наповнюються написані ще в молодості, під безпосереднім впливом шевченківських геніальних слів, рядки про те, що

І оживе німа руїна,
І встане наша Україна,
Як дуб могутній над водою.
Брат брата визнає, й мати сина,
І ні одна й чужа дитина
У нас не буде сиротою.
(«Моліться всі...»)

Націоналістичні тенденції не були для поета визначальними. Про це свідчить і «Слов'янський заповіт», у якому обстоюється ідея визволення всіх слов'янських народів, і вірш «Важким шляхом до світу йдуть народи», в якому автор проголошує

...єднання всьогосвітнє,
...братерство і любов.

Люблячи свою вітчизну — Україну, саме ім'я якої було для поета святим і яке, за його словами, нехай живе й святиться в поетових «піднесеннях сердечних во віки й віки непорушно»¹, Чернявський з пошаною й любов'ю ставився до інших народів. З якою любов'ю й сердечною тугою пише він про затурканий, убогий, але близький і рідний білоруський народ! Білоруські пісні плотогонів —

...запали вони в саму душу мені,
Жартівливо-сумні, болотяні пісні.
...нове з їх щось в душу ввійшло.
То не поклик громів, то не буря грози,
То притьмарений блиск, блиск людської
сльози.
(«Литвини»)

Ніби відповідаючи націоналістичним людиноненависникам, Чернявський пише про росіян — заробітчан-косарів:

Не край наш рідний руйнувати,—
На діло йдуть вони святе:
Збирати зерно золоте.
(«Косарі»)

З душевною теплістю пише він про те, що його рідний Донець свої води несе до російських сіл:

В давні займанщини,
Де донців двори,
Дону з України —
Я несу дари...
(«Донець»)

¹ Микола Чернявський, Твори, т. VI, стор. 9.

Чернявському, який зріс на межі розселення двох братніх народів, українського і російського, який ви-плекав свою музу на поезії Шевченка і Пушкіна, органічно чужим був усякий шовінізм і націоналістична нетерпимість. Саме тому він любовно обробляє китайську легенду про Гуань Ді, перекладає східні поезії, велику вагу надає відтворенню українською мовою не тільки спільного пам'ятника трьох братніх народів — «Слова о полку Ігоревім», старанно ним перекладеного і постаченого цікавими коментарями, а й поезій Пушкіна і Лермонтова, Гете і Гейне, Гюго і Міцкевича.

Йому було чуже націоналістичне шумовиння, і він, що взагалі рідко звертався до гумору і сатири, вклав немало сарказму в вірш «Українофіли», де висміяв пустослів'я і псевдопатріотизм українського пана, який —

Любив він сало смакувати,
І «Енеїду» добре знав,
І все збирався працювати,
Але «нехай» йому не дав.

Ще з більшою ненавистю до буржуазних націоналістів написано «Гімн матненосців», які нахваляються: «Ми матнею однією змемо півсвіту!» Чернявський глузує з їх безпросвітної тупості й зарозумілості, з їх шовіністичного людиноненависництва і неповажання інших народів. Останні рядки цього саркастичного вірша сповнені болем, що такі нелюди принижують гордий і волелюбний талановитий народ український.

Підсумовуючи свою дореволюційну поетичну творчість, Чернявський 1927 року писав: «Не надаю їм, оцим моїм писанням, великої вартості мистецької. Багато в їх і особливо в найраніших — перестарілої

романтики, немало помилок ідеологічних і місць слабких і в'ялих.

Певна річ, що тепер, коли весь світ на інший лад перемінився, багато дечого з того, що в моїх книжках написано, я не писав би зовсім, і безперечно, що не писав би так, як написано. Новий час становить нові вимоги й дає нові засоби до їх виконання»¹. Відкидаючи надмірну скромність автора в оцінці мистецької вартості своїх поезій, ми не можемо не побачити слушності в його міркуванні про ідеологічну вартість віршів минулих років і про нові можливості, які з'явилися перед ним завдяки перемозі Жовтневої соціалістичної революції.

Оглядаючи тематичне багатство тридцятирічної поетичної творчості Чернявського між 1887 і 1917 роками, додаючи до вже розглянутих поезій цикл пісень про кохання, здебільшого повнокровного і життєрадісного,— бачимо перед собою складний звивистий шлях, яким йшов поет у розумінні життя і завдань поезії. Чернявський порівнював своє життя з одним днем плавання на кораблі, а свою творчість назвав: «То — переказане словом життя людини»². Та в кінцевому підсумку він взяв з цього плавання лише громовинне: «Нехай і він, той день мого плавання на кораблі, залишиться в моїх писаннях таким, яким сприйняв його я,— одна з тьми тем незліченних іскор громовинних, що ними утворюється музика життя під сонцем»³. Тут поет вірно оцінив долю свого поетичного доробку. Саме іскри громовинні з його поезії продовжують жити в літературі.

¹ Микола Чернявський, Твори, т. VI, стор. 8.

² Там же.

³ Там же, стор. 9.

а свідчення розгубленості й вагань, фаталізму і зневіри залишаються лише історико-літературними документами, до яких хіба вряди-годи звернеться історик літератури та літописець важких і звивистих блукань української інтелігенції в минулому.

Своєю дежовтнською творчістю Чернявський увійшов в українську літературу як співець Донеччини й таврійських степів, як співець трудів і днів селянина-степовика, як перший український поет, що звернув увагу на важке й безпросвітне життя донецького шахтаря.

Велике значення мала також організаторська діяльність Чернявського в справі укладання й видання альманахів. В часи, коли цензурні царські заборони робили неможливим видання на Україні періодичного українського друкованого органу, альманахи й збірники якоюсь мірою заповнювали брак журналів та газет. М. Чернявський брав діяльну участь у готуванні і виданні таких альманахів, як «Дубове листя», «З потоку життя» та ін., допомагаючи в цьому Коцюбинському та Грінченкові. В Херсоні Чернявський зробив героїчну спробу укласти альманах з віршів молодих, нікому не відомих поетів. Сам Чернявський, вперше побачивши надрукованими свої вірші тільки через вісім років, взявся за цю справу з винятковою наполегливістю і довів її до кінця, видавши 1905 року в Херсоні альманах «Перша ластівка».

В згадуваній вище рецензії на збірку «Зорі» Іван Франко писав: «Щодо форми поезій д. Чернявського скажу, що вона загалом старанна, хоч декуди ще шаблонува (багато дієслівних або загалом незвучних римів), декуди многослівність і брак прецизії вислову... Малих настроєвих малюнків, викінчених і щодо форми і щодо композиції, в книжці д. Чер-

нявського не мало. Так майже кождий його віршик сам для себе робить приємне, вповні симпатичне вражіння. Може вже така вдача їх, що зібрані разом вони тратять значну часть своєї сили; не вважаючи на різнородність форми, але може в значній мірі задля її гладкості вони роблять вражіння деякої монотонності»¹.

Франкові спостереження тонко розкривають сильні й слабкі сторони поезії Чернявського. Хоч користується поет різними розмірами, проте він має свої улюблені — ямб, хорей, дактиль, інколи навіть вдається до гекзаметру. Кожну тему Чернявський здебільшого вкладає в поезії, написані одним розміром, що й надає їм при читанні поспіль деякої одноманітності. До того ж поет не шукає урізноманітненої строфіки. Він користується або чотирирядковою строфою з перехресним римуванням, або багаторядковим віршем, не поділеним на строфи. Лише зрідка Чернявський вдається до складних стрсф. Так, наприклад, в одному з віршів про Пушкіна він застосовує чотирнадцятирядкову онегінську строфу, а одну поемку пише октавами. Спроба ця не виправдала надій поета. За його пересвідченням, октави —

... для забави,
Як рим ігра, вони б пішли:
Бо завжди гра є ласа штука,
А надто, як насяде скука.

Такі міркування завершуються висновком, що

Ой, ні, сумні мої октави...
Я не придбаю з вами слави,
Ми з нею, бачу, не свати,
Бо прості ми і не лукаві.

¹ «Літературно-науковий вісник», 1903, кн. II, стор. 94—95.

В метафорах Чернявський не виявляв особливої винахідливості, вони прості, зрозумілі, та часто й не нові. Метафорами Чернявський користувався дуже ощадно, застосовуючи їх там, де без них не міг обійтися. Взагалі Чернявський не перевантажував своїх віршів поетичними тропами.

Порівняння його завжди взяті з життя, вони так само прості й ясні. Сили тануть —

Мов повинь дощова
Грунт піщаний підмива.

Інколи серед порівнянь Чернявського знаходимо свіжі і незвичні:

Дуби громадами хмурними
Стоять, мов стражники грізні.

Чернявський не цурається розгорнутих порівнянь:

Як велет-змій, в убранні лускуватім
Між чорних скель у горах порина
І на шпилі далекому зубчатім
Слизький хребет востаннє вигина.—
Так рік минув.

Прості і ясні порівняння Чернявського, як, наприклад, «тихо і глухо, немов в домовині», використовуватимуть пізніше його наслідувачі і епігони (згадаймо Черкасенкове — «Мокро і темно, немов в домовині»). Та й сам Чернявський свідомо використовував у своїй поезії не тільки вирази, а й окремі образи з Шевченкового «Кобзаря». Ось, наприклад, рядки з вірша «Дочка»:

Ясним алмазом дорогим
Пишають очі молодії...—

пряме запозичення з Шевченківського вірша «Огні горять, музика грає»:

Алмазом добрим, дорогим
Сіяють очі молодії...

Таке, майже цитатне, використання поезії Шевченка властиве було для Чернявського переважно на першій порі його поетичної діяльності.

Епітети в поетичній практиці Чернявського не посідають якогось значного місця. Як правило, це пояснювальні або визначальні епітети, рідше — метафоричні. В Чернявського є свої улюблені епітети — прозорчистий, тихомрійний (сон), срібноводий, вітрець-тиховій, безмрійний (сон). Коли в поезії мовиться про справи громадські, суспільні, Чернявський любить вживати епітети, поєднані з поняттями вогню, — огнепалюча людська злоба, краплини вогняні — зорі тощо. Рідше в поезії Чернявського трапляються поєднання кількох, в тому числі метафоричних, епітетів з порівняннями, як наприклад: «Небо мертво, холодне і чорне, моз гангрена страшна».

Чернявський не зараховував себе до жодної з літературних шкіл тогочасності. В листі до видавця альманаха «Українська муза» він писав:

«Щодо літературної школи, то я еkleктик. Я не вважав себе прихильником якої-небудь однієї з відомих мені літературних шкіл, або виключно одного напрямку й ніколи не зв'язував себе якими-небудь літературними доктринами або традиціями. На мою думку, кожна тема вимагає від письменника окремої відповідної собі форми, й тільки тоді, коли автор зможе дати їй таку форму, він одночасно з тим дає справжній літературний артистичний твір. Передо-

взятість губить — я сказав би що ні на єсть тонший аромат поезії. Вона — мати шаблону, а відомо, що шаблон — кат поезії.

Мій поетичний символ віри — свобода у виборі тем і безпосередність у вислові того, чим буває повна душа, що проситься вилитись у слово.

Тому-то, коли я, дивлячись на свої писання не як автор, а як сторонній досліджувач, я помічаю на їх (маю на увазі й твори невидрукувані) сліди напрямків: романтичного поруч з реалістичним, модернізму й поруч пленеризму, а далі імпресіонізму й символізму. І всі ці напрямки мені однаково любі й дорогі, й я користуюся їми всіма, але ні одному з них не можу віддатися цілком. Бо це значило б свідомо обмежити себе»¹.

Цей лист написано 1907 року, коли Чернявський підпав під вплив різних псевдофілософських ідей, зокрема ідеї богошукання. В літературних течіях він починає захоплюватися імпресіонізмом та пленеризмом. Проте це захоплення було нетривалим, і свідчення поета про схильність до символізму та імпресіонізму майже не стверджуються відомими в друку поетичними творами Чернявського. Значно більше підстав вважати Чернявського в основі своїй поетом-реалістом. Чернявський був не тільки відомим поетом, а й талановитим прозаїком, автором значних за художньою вартістю й порушеними питаннями оповідань та повістей. Разом з тим Чернявський-прозаїк більше зазнав на собі впливів імпресіонізму, ніж Чернявський-поет. Еклектизм Чернявського в питанні схильності до різних літературних течій ішов

¹ «Червоний шлях», 1925, № 11—12, стор. 240.

у парі з його суперечливим світоглядом. В кращій же частині своїх поезій Чернявський залишався реалістом.

Для характеристики кращих надбань поетичного стилю Чернявського цікавий відомий вірш «Степ і степ, один без краю». Поет послідовно характеризує степ. Спочатку — його безмежність. Цього він досягає і повторенням одного і того ж слова — «степ і степ», і нагромадженням додаткових ознак: «один без краю», «аж до моря берегів». Вказівка на безкраїсть доповнюється підкресленням одноманітності степу шляхом переліку того, чого нема на його просторах — «без озер, річок, без гаю, тільки з купами стогів. Ні гайочку, ні лісочку», а далі поступово переходить у визначення мертвотності степу — «всюди спалена земля» і новим запереченням —

Не шепоче в холодочку
Срібновода течія.

Це заперечення досягає тим більшої сили, що через два рядки поет введе в поезію хмари й грім.

Пробуджений громом степ уподібнюється людині, а саме гомове пробудження сприймається як радість життя:

Заговорить, засміється
Враз до неба вся земля.

Композиційно вірш ділиться на три частини, з яких друга — контрастує з першою, а третя двома парами рядків ще більше підкреслює цей контраст і містить в собі силу байки або притчі з активним виявом поетового ставлення до зміни, що сталася з степом:

Мертвий степ. Його громами
Тільки й можна розбудить...
Так нехай же над ланами
Грім бажаний загримить!

* *

*

Ставлення поета до революційних подій 1917 року відбилося насамперед у його двох передмовах до VI і X томів «Творів». В цих передмовах бачимо як визнання і сприйняття Радянської влади як влади робітничої, так і нерозуміння рушійних сил революції. В своїх поезіях Чернявський відтворює жах імперіалістичної війни, сумує за марними жертвами імперіалістів:

То нснажери-фабриканти
Базари ділять світові.
Торги й базари... І погнали
На смерть тьми тем своїх братів,
І трупом їх поначиняли
Утробу суші і морів.
(«Забрали цвіт народу й силу»)

Він знає, що арену для Жовтневої революції «підготувала нечувана своєю упертістю й запеклістю імперіалістична війна»¹, і вже 1915 року з вірою в майбутнє пише про те, що

Прийде Син Народу,
Новий незнаний Геркулес,
І виб'є всіх, і мир і згоду
Введе од заходу до сходу,
І блисне світ новий з небес,
Братерства світ, життя нового.
(«Забрали цвіт народу й силу»)

¹ Микола Чернявський, Твори, т. X, стор. 5.

Та очікування нової сили народної позбавлені конкретного розуміння того, хто саме буде цією силою. Чернявський вітає Лютневу революцію і у вірші до Першого українського з'їзду пише про те, що «Україна на волю виходить між братні народи, як вільна сестра», повторюючи помилку таких поетів, як Самійленко, Олесь, що своєчасно не зрозуміли антинародної суті Центральної ради. Складність соціальної боротьби в час Жовтневої революції і громадянської війни він характеризує, як шлях України між безоднями. На цьому важкому шляху Чернявський не приєднався до якоїсь з сторін, а став осторонь як спостерігач. Ще замолоду він писав, що в час вирішальних боїв візьме до рук меч, та коли прийшла революція, Чернявському не послужило й перо. Вагання й сумніви, що переймали розум і почуття поета раніше, позбавили його рішучості активно стати до лав борців за нову, робітничо-селянську Україну. Та Чернявський не став також на бік ворогів народу — буржуазних націоналістів, не пішов з ними в еміграцію, а залишився з народом.

Чернявський оспівує червоний прапор, але застерігає «не скаляти його насильством», «не скаляти злобою темною», стаючи по суті на позицію надкласового гуманізму. Коли на українську землю прийшли німецькі окупанти, поет починає прозрівати й засуджує не тільки кайзерівських головорізів, а й українських панів, що на німецьких багнетах повернули владу над своїми маєтками і чинили розправу над трудовим народом:

Вернувсь до влади знову пан,
Подвійний месник і тиран,
І він готов у хлібороба
Руками дерти очі з лоба

За те, що той посмів і зміг
Зорати панський переліг...

(«Помста сліпців»)

Та в ці роки Чернявський ще в полоні хибних уявлень і не робить істотної різниці між розправою панів над селянами і священною боротьбою трудящих проти панів. Він і тих і других зве «сліпими рабами сліпої сили». Так у вирішальні революційні дні надкласовий гуманізм поставив поета поза боротьбою. Він не розуміє боротьби народу, його мети:

Увесь ти — гнів і помста люта.

Жорстокий ти, як ніч, страшний.

І погляд твій немов скляний,

А на руках — розбиті пута...

(«Куди ти йдеш, народе рідний», 1919 р.)

Поволі, з недовірливістю буржуазного інтелігента, Чернявський входить у нове життя. Він бачить уже, як

Помалу-малу йде до краю

Подій недавніх повість,

І зносять внески знов до паю

Торгівля й промисловість,

та ще не може збагнути, що принесе майбутнє. В перші роки Радянської влади Чернявський підходить до нового з тією ж міркою, якою він міряв хвилинні рефлексії свого знервованого серця в 90-х рр. Мандруючи по рідних місцях, він про старе говорить з ледве відчутним смутком. Йому не жаль старого, шкода тільки, що відходять у небуття пам'ятки його юнацьких зустрічей і розставань. Про нове ж поет говорить у епічному тоні хронікера. Ось він у Новобожедарівці розмовляє з селянами:

— Що, як земля? — Та як? Так само.
Панів давно у нас нема.
Сами зробилися панами.
Кругом радянщина сама.
На душу маєм десятину.
Було б гаразд, та недорід...

(«Новобожедарівка», 1924 р.)

Відчувається, що поет втратив дорогоцінне відчуття пульсу життя, таке відчутне в дні революції 1905 року, і залишився на позиції філософа-споглядача, який тільки констатує добро і зло і не втручається в боротьбу між ними. У вірші «В забутій пристані», присвяченому Павлу Тичині, Чернявський визнає, що не може полетіти на космічних кораблях, бо корабель Чернявського «стоїть у пристані забутій».

Та довго так тривати не могло. Відбудовувалися заводи й фабрики, споруджувалися будинки, канув у небуття бандитизм, країна переходила до розгорнутого наступу за індустріалізацію, і поет не залишився до цього байдужим. Вже 1925 року деякі його вірші друкуються в «Червоному шляху», а двома роками пізніше він з радістю пише про те, що робітнича влада «вже в творчому натхненні закладає основи Дніпрельстану і їй ввижається в майбутньому блискучий Електрополіс...»¹.

Подорожуючи Кримом, Чернявський створює просторий цикл поезій, сповнених відчуттям поверненої, а по суті вперше пізнаної молодості. Чернявському вдалося скинути з себе і передчасне духовне одряхління, і зовнішню споглядальність. Ще в 90—900-х рр. він написав низку поезій про море, якими зарекомендував себе як один з небагатьох мариністів в

¹ Микола Чернявський, Твори, т. VI, стор. 6.

українській літературі. Зрідка море здавалося поетові могутнім народом, а більше навівало думки про швидкоплинність життя, про мізерність людини в порівнянні з неосяжним водяним простором.

Через 20—30 років старий поет сприймає море так свіжо, як не міг відчути його замолоду. Він захоплюється і красою прозорих хвиль, і суворими чарами Фіолента, Айї й Фороса. Море викликає слюзи з очей поета — на цей раз з надміру почуттів. Він відчув себе не піщинкою, а господарем моря, членом великого людського колективу, що збагнув своє місце на землі. Новими очима побачив він Ялту:

Краси такої,
Тих з кості різаних домів,
Тії ажурності легкої
У димносиньому завої
Не бачив ще.
І я стояв
На шумній пристані й дивився,
Аж поки вщерть красою впився,
Всього у душу не забрав.

З іронією і відчутним глумом пише Чернявський про марні намагання попика «взаконить власне існування й бідний свій амвон», які виглядають недоречним анахронізмом в новому радянському Криму. І образ Пушкіна засяяв перед ним у новій красі як образ сьогоднішнього поета. Сірий пляж Партеніта, ультрамарин глибин Чорного моря, молоде відчуття бадьорості в пінобризних хвилях — все це таке нове й свіже для поезії Чернявського, як і несподіване закінчення вірша про купання в морі:

О, як тут гарно, друже милий!
І як безумно довго ним,
Усім цим берегом ясным,
Нікчемні трутні володіли!

Це була вже творчість радянського поета, співця влади робітників і селян, які дістали право на вільну працю й на відпочинок під південним сонцем Криму. Вірші з циклу «Крим» друкувалися в журналі «Червоний шлях» й засвідчили прихід Чернявського до радянської української літератури. Оглядаючи попередні роки, він 1930 року визнавав, що його поетична арфа була розстроєна, що він не знаходив «снаги в собі як слід настроїти її і болів з того і мучився».

Але тепер він дивиться на те, що було, вже як на щось минуле й назавжди та остаточно пережите. *«Холодний розум здійсненого цілком покрив в його очах фантастику можливого. Пильнує він своїм зором уже не минуле й пройдене, а майбутнє»*¹.

Так радянська дійсність уже в перші роки індустріалізації перевершила всі сподівання поета, ще більші перспективи майбутнього надихнули його твори новим життям, і він з гордістю писав про Радянську Україну, яка «разом з іншими радянськими республіками, і в спілці з ними, вийшла на вільні простори, тепер уже простори всесвітні. Перед нею дедалі ширше й ширше розгортаються необмежені обрії нового, досі незнаного життя, життя соціалістичного»².

В тридцятих роках похилий віком поет зрідка виступає в журналах з віршами і оповіданнями, які свідчать про його щире бажання і органічну потребу служити своїм талантом будівництву соціалізму в нашій країні. Таке оповідання «У два кінці», надруковане в січевому номері журналу «Радянська література» за 1933 рік, в якому змальовано, як діамет-

¹ Микола Чернявський, Твори, т. X, стор. 6.

² Там же, стор. 5—6.

рально протилежно розійшлися шляхи двох братів-інженерів. На ворожому кінці залишається емігрант, на нашому — будівник нових заводів, радянський інженер. З ним і Чернявський — співець будівництва індустрії, автор натхненного циклу «Гіганти» — хвали індустріалізації Радянської країни, новим радянським людям.

Спроквола, перемагаючи в собі упередженість буржуазного інтелігента, прийшов старий поет до радянської дійсності, до активної праці для радянського народу. Такий життєвий і творчий підсумок п'ятидесятирічної поетичної діяльності Миколи Чернявського.

* *

*

До нашого видання поезій Чернявського відібрано кращі зразки його творчості. В той же час упорядник керувався настановою «Бібліотеки поета» — показати різносторонній і суперечливий таланти Чернявського. Обсяг книги не дозволив включити до неї більших творів поета — деяких його поем і драматичних поем, а також відомого його перекладу «Слова про похід Ігоря» з уважним коментарем і передмовою до тексту давньої пам'ятки східних слов'ян.

Олег Бабишкін

Поэзія

* *

*

Лле золото сонце, квітки розвиває.
Сміється діброва, степ маревом грає.
Сміється дніпрова долина скляна,—
А хто безталанний, той щастя не зна.

Не дасть йому ради ні степ, ні діброва,
Не дасть йому втіхи величність дніпрова,
І тільки промовить понура гора:
«Хто щастя не знає, нехай умира!..»

1887

* *
*

Одна я на світі,
Одна-одиниця,
Неначе в пустині
На сонці криниця.

Вітри її сушать,
Пісок засипає...
І сохне криниця,
Вмира, загибає...

1887

В ОГНІ ПОВСТАННЯ

Уривок

I

То не чорна хмара
Сонце заступала,
То народна кара
Панство згвалтувала.

Піднялася грізно
На тремтячі крила
З темних хат залізна
Зненависті сила...

Вішали, топили
Ляхів посполиті,
Замки їх палили
Пишні, гордовиті.

На списи всіх брали,
Хто ясні мав шати,
Військо споряджали
Польщу воювати.

II

Заревла, завила
Буря-хуртовина,
І зачервоніла
Славна Україна.

Розлилось козацтво —
Панство потопає,
Заревло хижацтво —
Жах серця стискає.

Шляхта, пишна, сита,
Вміє панувати,
Зна, гоноровита,
Добре танцювати;

Та не зна до бою
Дружно поставати,
Збройною рукою
Гонор рятувати.

І втікали з жаху
В Польщу пишні дуки,
Як в стерню од шляху
Злякані гадюки...

III

І пішли татари
Пана-ляха бити,
За колишні кари
Карами платити...

Горе вам, панята,
Неповинні діти,—
Мусять немовлята
За батьків платити!

Горе вам, панянки,
Панії-лілеї,—
Поминулись танки,
Оргії бучнії!

Годі вам пишати
У розкошах панства,
Тягарем лежати
На хребтах селянства!

Пожили ви гарно
На ясній Вкраїні,
Хлопський піт не марно
Тік за вас, і нині

Суд іде: ставайте
З хлопом рахуватись...
Станьте, не тікайте,
Нікуди ховатись!..

IV

Темна ніч осіння.
Вітер стогне, свище.
Аж до хмар проміння
Кида пожарище.

Лижуть чорні хмари
Язики жагучі,—

Знали де татари
Гріти руки, йдучи...

Стогне вітер, свище,
Пеклом подихає,
А поспільство рище,
Втікачів шукає.

По гаях з жінками
Панство утікає,
Та їх скрізь киями
Хлопство переймає...

Не втекти від смерті,
Марна то надія...
Всі ходи заперті...
З жаху дух німіє...

1887

* *
*

Люблю я свій прекрасний край,
Його річки глибокі,
Його степи широкі,
Де вітер гне буркун, розмай.

Люблю я села й хутори.
Люблю пісні тягучі
Весною коло кручі
Всю ніч до білої зорі.

А в зиму — тихий сум левад,
Простор шляхів безкраїх,
Коли одягне мла їх
І віхи стануть в довгий ряд.

Зжилася з цим моя душа,
Зріднилось серце й око.
І все в мені глибоко
Живе й цвіте, буя й пиша.

1888

* * *

Сніг падає з неба... Легкими листами
Хтось сипле цвіт в'ялих квіток неземних.
Кататись, кататись!.. Гримлять копитами
На вулицях коні і кидають сніг.

Дзвенять балабонці. Голобельний грає...
Не встоїть на місці... Неначе йому
Копита холодний огонь припікає,
Чи може підкови намерзли і жмуть.

Ось вийшли на ганок одягнені пані.
Веселі і свіжі, сідають в санки.
Цілують їм очі листочки сніжані,
Співають під ними підрізи дзвінкі.

Поїхали... З санок у вікна кивають...
А з вікон дівчатко махає до їх,
І радістю очі у його палають,
Що пес за санями навскоки побіг.

Полинули... В царство сніжин полетіли...
Неначе на крилах йде тройка легка.
За ними вганяє і пес, що є сили,
І вивалив, бідний, давно язика.

Зустрілася баба похила, старенька.
Стоїть, головою услід їм хита:
«Ех, гарно на світі панам, моя ненько!..»
Сніг пада й цілує й стареньку в уста.

1888

ЗОРЯНИЙ ШЛЮБ

Весняної ночі
Прозорою млою
Вдяглись і долина,
І гай під горою.
Не чути розмови,
Село засипає.
В саду соловейко
Співать починає.
Затьохка — мов перли
Розсипе низками...
А чистеє небо
Все повне зірками.
І дивляться зорі,
І сяють, і грають,
Далекую землю
Промінням вітають.
Зорять вони з неба,
В садок зазирають
І сяєвом срібним
Коханців вдягають.
А ті і не чують
Тих зірок вітання
У тихій розмові
Журби і кохання.

«Голубко, серденько,
Не йди ти за дуку,
Не слухай нікого,
Мені подай руку!
Бо дука той стане
Тебе утісняти:
Як підеш за нього,
Не вийдеш і з хати!..
До кожного буде
Тебе ревнувати,
Як турок поганий,
Твій нелюб багатий.
Моє ти серденько,
Зоря моя ясна,
Послухаєш неньки,
То будеш нещасна!..»

Отак свою любу
Козак умовляє,
А мати вечерять
Дочку дожидає.
Втекла вона з хати,
Бо ясно надворі,—
І сяють, і грають
Алмазні там зорі.
Гукнула — не чути...
Сама йде шукати
В садок... І спіткала!..
І слухає мати:
«Одружимось, милий!..
Немає в їх сили,
Щоб, любий, з тобою
Мене розлучили!
Як наймичка, буду

У тебе робити,
А віку не стану
В неволі губити!..»

Не кішка зненацька
Двох пташок спужнула,—
До пари коханців
То мати стрибнула...
Кричить... лементує...
За косу хапає...
І бідних коханців
Умент розлучає.

А зорі сміються,
І сяють, і грають,
І сяєвом хату
І сад заливають.
Осяли дівчину
І хлопця сумного,
Вдягли їх у шати
Проміння ясного,
Мов кажуть: «О мати!
Не вдієш нічого:
Їх звінчано шлюбом
Проміння ясного!..»

Тихо у небі блакитнім пливе
Хмара за море, за південь блискучий,
В теплу країну, де сонце живе,
Де урагани лютують ревучі.

Скоро та хмара побачить моря,
А за морями і гори, й долини.
Стріне пустині, безмежні поля,
Рики почує могутні левині.

Скоро побачить та хмара краї,
Повні принади, у тайну повиті.
Пестить там сонце тропічні гаї,
Люди живуть там маленькі, як діти...

Тихі озера у небо зорять,
Ріки широкі сміються до його,
І баобаби величні стоять,
Ждуть з ураганом змагання страшного...

Пальма висока, красуня струнка,
Жде-виглядає холодної хмари —
Змити потоком алмазів з вінка
Порох летючий палкої Сахари...

Хмаро!.. Гей, хмаро!.. Візьми і мене
В край той з тобою за синєє море:
Будем дивитись на сонце ясне,
Будем вітати не знані нам зорі!..

1888

ЗАСУХА

Сонце палає
В димнім огні
І поринає
В хмари курні.

Верби схилились —
Став захистить
І зажурились:
Нічим їм жить...

Люди з роботи
Йдуть без пісень:
Клопіт, турботи
Гнітять весь день...

Трави пропали,
Хліб погорів...
Підуть підпали
Лісу, дворів...

Пошесті... кражі...
Прийде зима —
Що вона скаже?..
Хліба ж нема!..

1888

КРИМСЬКІ ГОСТІ

Ніби море те безкрає,
Сріблом степ на грані грає
І жене повітря хвилі
У безодні стуманілі.
А в степу жита хвилюють,
Стиглим колосом цілують,
Мов сп'янілі з спеки трошки,
Сині вінчики волошки.

Мов сп'янілі... Та й не диво:
Вітер віє так пестливо,
Так він вабить і лоскоче,
Мов весь світ сп'янити хоче.
П'яні гори і долина.
Никне з млості вся рослина.
І розлився дух медовий
З нив по тирсі по перловій.
Ллється, плине по рівнині
Аж до річки, де в долині,
Зачинивши світ-віконця,
Сплять хати в промінні сонця.

Ні, не сплять. Їм душно стало,
Бо село огнем заграло...

То татари налетіли.
Всі селитьби оточили,
І хвилястими стовпами
Знявся дим понад хатами.
Тріпотять огненні крила...
Хмара сонце заступила...
І потягся дим пожежі
За житів далекі межі,
По долині покотився,
З степовим повітрям злився.

Де ж козацтво пробуває,
Що не йде, не поспішає
Рід свій, добра рятувати,
Нехрещеним одсіч дати?
Чи далеко залетіли,
А чи вибилися з сили
Сизокрильці яснозорі?
Чи на хвилях в синім морі,
У поході на турчина,
Їх зустріла хуртовина?..

Їх не видно, їх не чути
Коло рідного Славути!..
Їх у Польщі хмара вкрила,
Оточила лядська сила,
І ревуть на їх гармати...
Їм додому не вертати!

А село в огні палає.
Із села орда рушає.
Полоняночки ридають,

Бо навіки залишають
Рідний край і батьківщину
І оту нову руїну...

Ніби мак, село горіло,
І димилось, і куріло
Аж до вечора і ночі,
Поки зір безвинні очі,
Безтурботні й сумовиті,
Не проглянули з блакиті.
В степ давно пішли татари.
Вітер воде в небі хмари
Срібнокрилі, прозорчисті.
Сходить місяць променистий.
Сумно пес в руїнах виє.
Пожарище туманіє...

Місяць сходить, підпливає.
Що ж за привид там блукає?..
То стоїть, не шелеснеться:
Мов що слуха... То нагнеться,
Ніби долі що шукає:
Теплий попіл розгортає..
Горне голими руками..
Наступає в жар ногами..
І не чує, і не баче,
Тільки туже, тільки плаче..
То нещасна мати ходє.
І шукає й не знаходе
Бідних діток... Їх немає..
І сама вона те знає,
Та не кидає шукати,
Бо вона їх мати... мати!..

Цілу ніч вона блукає.
Риє попіл, розгортає...
А далеко, на Орелі,
Там огні горять веселі,
По площовині широкій
Коні ржуть в траві високій.
Там орда стоїть — ночує.
Вранці далі помандрує.

1888

* *
*

Вірю — не згину я в пітьмі дочасно:
Зійде, засяє зоря моя ясна,
Радістю серце, як пташка, заб'ється,
Пісня потоком гримучим поллється.

Хай тільки здійметься думка на крила,
Хай несвідома очутиться сила,
Вгору орлом я тоді піднімуся,
Щастям простору і волі уп'юся!

1888

КАТОРГА

Стучи!.. Стучи!.. Ломи, січи
Каміння, золото добувай!
Ввесь день стучи, а там вночі —
Про долю втрачену гадай.

Цюки!.. Цюки!.. Січи з руки,
Січи і сили не жалій.
Хай ллється піт! Пропав твій світ,
Пропав у каторзі гнилій!

Довби!.. Довби!.. Урок роби!
І рук на час не покладай,
А уночі — ножа точи,
Часу слушного дожидай!..

Нехай стіна єдина зна
Думки-жадання потайні...
Цюки!.. Цюки!.. Січи з руки!
Бий з скелі іскри вогняні!..

1888

ПІСНЯ БЕНКЕТОВА

Геть воду тверезу,
Давайте вина,
І вип'єм, панове,
По чарці до дна!

Берімось за руки,
Ставаймо в кружок!
За молодість вип'єм
Із срібних чарок!

Чим весну згадаєм,
Як пройде вона —
Весела, блискуча,
Летюча весна?

Нехай вона буде
Весела, ясна,
Журби та печалі
Ніколи не зна.

Весь час наш — у праці;
Дамо ж ніч одну
Ми дружній розмові,
Пісням та вину.

Нехай наша пісня
Летить в небеса,
З'єднаєм до купи
Усі голоси!

Нехай же лунає
Безжурно наш сміх,
Нехай об'єднає
Нас радість усіх!

Геть воду тверезу,
Давайте вина,
І вип'ємо, друзі,
Всі разом до дна!..

1888

ТОВАРИШЕВІ

Не журись, не тужи,
Сумом серця не рань,
А до праці повстань,
Себе там покажи.

Не сумуй, не журись.
Вір, що ніч промине,
Зійде сонце ясне,—
Тому сонцю молись.

Не сумуй, не тужи,
Бо пропало не все:
Що весна принесе,
Те в душі придержи —

І кохай, поливай,
Від грози бережи!..
«Я пропав!» не кажи:
Кволі гинуть нехай!..

1888

ОГНІ БЕЗОДНІ

Розкоші, золото — всіх турбота,
І тільки їм наш служить вік:
Рівняє гори і болота,
Грабує дно морів і рік.

І, п'яні долею ясною,
Бенкети правлять багаті
І над безоднею страшною
Огні розводять уночі.

А там, внизу, у тій безодні,
В повитій димом глибині,
Сидять робітники голодні,
І в їх очах — мигтять огні...

1888

* *

*

Ніченько, нічко,
Зоряна, 'ясна,
Тихо-пестлива,
Мрійно-прекрасна!
Повна ти сили,
Повна ти волі,
Може ти, нічко,
Владна і в долі?

Небо блакитне,
Хмари летючі,
Місяцю ясний,
Зорі блискучі,—
Згляньтесь на землю,
Шліте з росою
Всім безталанним
Чари спокою!

В рани глибокі,
Рани пекучі
Тихо скропіте
Роси зцілющі;
Райськими снами
Хворих чаруйте,

Щастя маною
Душі окуйте!

О чарівнице,
Нічко приєдна,
Все поробити
З нами ти владна,
Так заподій же —
Хай, як у морі,
В серці людському
Топне все горе!..

1888

СТЕП

Далеко-далеко степи простяглись
І з небом гарячим під млою злились.
Земля тільки й небо, та сонце вгорі,
Та ген-ген далеко могили старі...
У балці над ставом маячить верба,—
Неначе схилилась і тужить журба.
Над шляхом отара стоїть на горі,
Лежать біля неї сумні вівчарі.
Собаки завили — до шляху біжать
Погавкать на коней: набридло лежать...

І їдемо далі — картина одна:
Те ж небо безхмарне, країна сумна.
Лиш часом незнані пташки просвистять,
Сполохані дрохви з землі підлетять,
Притихнуть колеса, попавши в пісок,
Та іноді з балки прогляне лісок...
Все рідне, знайоме з дитинства мені:
Це небо гаряче, могили сумні,
І сон безтурботний змарнілих степів,
Овечі отари й табун лошаків,
Що здалека часом маячить в степу,—
Безмежнім, безверхім величнім склепу.

Все — рідне, знайоме, і все те мені
Дорожче від раю в чужій стороні.

Не те, щоб тут врода велика була,—
Кого зачарують бур'ян, ковила? —
Та чую я серцем поезію в них,
Степах цих широких, пустинях сумних!
Бо тут всі народи у час свій прийшли,
Тут скіфи і гунни на волі жили,
А потім — хозари; татарин блукав;
Козак-запорожець кордони держав.
І все те — мандрівне, таємне, мутне,
І все те й чарує і вабить мене.
І чую, що дух той живе і в мені,
Що варварам давнім я, певне, зрідні.

1889

* *

*

Ми любим все — в квітках, прикрасах,
У штучно роблених словах,
У байронічних викрутасах,
В нелюдських муках і сльозах.

Бува, й самі їх проливаєм,
Коли такий підійде час...
А горя справжнього не знаєм,
І справжній плач не зрушить нас.

Як дикуни, скляне намисто
Замість алмазів ми берем
І просто, тихо, неврочисто
І натурально — тільки мрем.

1889

ТИША

Як чисте скло,
Блищить Дніпро
У оксамитних берегах.
Ось пароход
На лоні вод
З'явивсь і крильми б'є, мов птах.

Услід за ним
Кряжем ясним
Дві валки хвиль з корми встають.
Шумлять, киплять,
Дніпро хочать
Збудить,— в два береги ідуть.

Вони ідуть,
У землю б'ють.
А береги стоять, мовчать.
І знов Дніпро
Блищить, мов скло,
І води сном безмрійним сплять.

1889

ЛИТВИНИ

В тихім захисті верб, над зеленим шатром,
Я бувало блукав по весні над Дніпром.
Там стояли плоти... Цілі села плотів —
З непрохідних боліт, з непролазних лісів.
Гнав плоти оті люд — син болота й води.
О, багато зазнав на віку він біди!..
З діда-прадіда раб — то панів, то жидів,
Він у себе прийняв темну душу рабів.
І у мові його, і у сивих очах
Мов осіли навік і покора, і жах.
Тільки начебто й чув він, що свист
канчука,
Тільки начебто й знав оклик ката-панка...

І нерідко й тепер я спогадую їх
І веселі слова їхніх співів сумних.
Бо запали вони в саму душу мені,
Жартівливо-сумні, болотяні пісні.
Чи стогнала у їх віковічна нужда?..
А чи грала у їх всмішка лиха бліда?..
Чи отчизні своїй обездолений син
В болотах та лісах то виспівував гімн?..
Я не знаю й тепер, що в тих співах було.

Тільки знаю: нове з їх щось в душу
ввійшло.

То не поклик громів, то не буря грози,
То притьмарений блиск, блиск людської
сльози.

1889

* *

*

Ти не загинеш, Україно!
І мова прадідна твоя,
Що кожне слово в їй перлина,
Не вмере повік. І світ-зоря,
Твоя свята зоря засяє.
Поглянь — слов'янство оживає
І сили пробує свої:
Ганебні ярма розбиває,
Докупи всіх синів скликає...
А то ж усе брати твої!..

Ні, не умре ніколи мова,
Якою син співає твій,
Якою люд скликав Підкова,
Богдан славетний і Палій,
Якою Січ буйна пишала,
Якою наш Кобзар співав,
Яка степи опанувала
І мільйони об'єднала
Людей-братів!..

Хто не чував
Пісень по селах вечорами —
І жартівливих, і сумних?..

То долю рідними словами
Народ виспівує у їх.

О, ні, Вкраїна не загине!
Коли народний океан
Співа, неначе той орган,
Є сила в нім — душа єдина.

1889

* *
*

В яснім блакитному просторі
Горять одвічні тихі зорі.
На степ широкий полягла
Легким серпанком сиза мла.

Стоять накладені снопами
Важкі вози. Лежать воли.
І наймити попід возами
На відпочинок полягли.

Їх сон сповив... А скрізь лунає
І в небо зоряне летить
Гучна музика степовая...
І в чарах степ великий спить...

1889

НА РІДНІЙ НИВІ

Ниво неорана, ниво несіяна,
Всіми покинута, всіми забутая,
Ниво, туманами, млою окутая,—
Де твої ратаї, де твої сіячі?

Хто тебе загодя виоре, бідная,
Зерном закидає, вклониться господу,
Щоб зародила ти, нивонько рідная,
Щоб напिताли дощі тебе до споду,
Сонце світило, леліючи, гріючи?

Де ж твої ратаї, де подівалися?..
Шкода тих ратаїв, шкода тих сіячів:
Добре плуги в їх колись керувалися,
Сіяли зерно вони, не жаліючи,
І хвилювалася ти, зеленіючи.

Де ж твої ратаї, де вони ділися?
Чом бур'янами ти вся перекрилася?..
Глянь — може ж діти у їх народилися,
Може й старі знов од сну пробудилися,
Вийшли і ходять, скрізь зернечко
сіючи.

Дай ти їм, господи, добру годиноньку,
Вирости жито і яру пшениченьку,
Ратаям стомленим дай домовиноньку—
Чесну, шановну; на вічну ніченьку
Сну їм покійного дай, не жаліючи!..

1889

ДОЧКА

Вогнями зваби і надії,
Ясним алмазом дорогим
Пишають очі молодії
І грають світом неземним.
Мов посміх янгола, утішні
Її уста — достиглі вишні.
Волосся темного вага
Прекрасне чоло обляга...
За нею молодь, офіцери,
Мов зачаровані, снують
І на вівтар її несуть
Дарунки Ероса й Венери...

Як божий день — вона ясна,
Як херувим — вона вродлива,
І безтурботна, і мінлива,
Як в небі зіронька нічна.
Ніхто не відає й не зна,
Що в неї єсть і батько й ненька,
Що вранці йде щодня сумна
До церкви божої старенька
І витрача по п'ятачку
Щодня на свічку, щоб дочку

Простив господь за те, що змалу,
З малого розуму і зла,
Красу небесну на поталу
Неситим людям оддала.

1889

КАТЕРИНОСЛАВ

Уривок

I

Величних заходів творіння,
Син гордих дум, високих мрій
Вельмож славетних покоління,
Катернославе рідний мій!
Ти, свідок слави Катерини
І потайних думок її —
Зробить рабиню з України,—
Турбуєш спогади мої!
І перед мною воскресає
Твоя далека давнина,
І мов з туману виступає
Потьомкін пишний і вона—
Ясна цариця Катерина,
Твій ворог лютий, Україно!

II

Потьомкін... Мій Катернослав!
Для тебе стільки в цьому слові
З'єдналось жалю і любові
Й надій нездійснених. Ти ждав
Гучної слави світової.
Ти мав піднятись до небес
І дивувати світ собою,
Мав стати городом чудес.
В степи незнані половецькі,
Де вітер тирсу хвилював,
На свята й ігрища мистецькі
Ти муз і грацій дожидав.
Було б їм вільно і просторо.
І все б те здійснилося скоро.

III

І ти вже жив, і ти вже сяв —
В умі вельможі запального,
Уже збиралися до його
Митці і вчені всіх країв.
У мріях храм йому ввижався,
Якого ще не бачив світ.
На острів, ніби моноліт,
З граніту міст перекидався.
Стрімкі дворці стояли там —
Новий Акрополь і Афіни.
Чубаті діти України
Курили музам фіміам.
І у новій своїй столиці
Жила уславлена цариця.

IV

Химерних душ химерні сні!
Залізним ходом історичним
Давно розвіяні вони.
Ми йдем шляхом економічним:
Куєм залізо, робим сталь,
А з сталі— рала і гармати,
Ножі, і засуви, і ґрати,
І мрій величних нам не жаль.
Але тобі, Катернославе,
Коли ти спиш зимовим сном,
Забувши добре все й лукаве,—
Над зачарованим Дніпром
Чи не ввижаються в тумані
Дворці й колон холодні грані?..

V

Коли пускають в небо дим
Безсонні фабрики й заводи
І місяць рогом золотим
Із хмари в хмару переходить,
Чи не малюються тобі
Картини інші: сплять колони,
І сплять дворці в нічній добі...
Мовчать в церквах холодні дзвони...
А у тобі життя кипить:
Театри й клуби повні люду...
Гримлять музики й співи всюди...
І десь, у закутку, не спить
І творить геній, твій химерник —
Ньютон, Шекспір або Копернік? .

VI

Але навіщо турбувать
Віків минулих славні тіні
І ніби маревом пустині
Вразливі душі дратувать?
На степовім привільнім лоні
Умер Потьомкін і в Херсоні
Довічним сном в соборі спить.
Замість акрополів робить
Тепер зручніш кафешантани.
Про академії не стане
Катернославець розмовлять
І спекулянта підмовлять —
Робити жертви для науки —
Даремна праця, зайві муки!..

1889

ГОЛОДНІ

Чи був то сон — я й сам не знаю...
Давно те діялось, давно.
А все, як давнє спогадаю,
Встає у спомині й воно.

Був темний вечір. Хуга вила
І рвала стріхи з бідних хат,
І снігом нам у вічі била,
Мов завертала нас назад.
Ішли ми з матір'ю... І в хату
В якусь незнану увійшли.
Смердів каганчик, блідувату
Хитаючи завісу тьми...
І в тій нетопленій хатині
І димно, й холодно було.
В кутках блищав по стінах іній...
І сумно в комині гуло.

На лаві жінка там сиділа.
До неї мати підійшла
І тихо щось проговорила:
Вона їй їсти принесла...
Ні слова та їй не сказала,
Дивилась злякано на нас...

Немов німа... і задрижала,
Очима часто заморгала
І заридала потім враз...

І я стояв, дививсь по хаті...
В кутку на ліжку хлопець спав,
Блідий такий же, як і мати, —
Здавалось, мертвий там лежав...
У димарі ж гуло й стогнало.
Тріщав каганчик і смердів...
Проміння блимало й дрижало
І ніби пітьму відганяло
В кутки од темних образів...

Чи був то сон — я й сам не знаю,
Бо так те діялось давно.
А все, як давнє спогадаю,
То воскресає і воно:
Та люта ніч, юга холодна...
Той вітру рев і та сім'я
І непригріта, і голодна...
І бачу знов усе те я.

В БУРСІ

В те дни, когда мне были новы
Все впечатленья бытия.

Пушкін

Малим хлоп'ям пішов я в школу,
Учився й ріс на чужині,
І про маленького Миколу
Не знали в рідній стороні
По року цілому нічого.
Між покоління молодого
У стінах бурси я зростав,
Ніхто мене не доглядав.
І скоро й сам між бурсаками
Я став завзятим бурсаком.

Усе там бралось кулаками,
І я, як інші, кулаком
Беріг права свої й свободу
Між войовничого народу.
І все, про що боюсь згадать,
Усе, що мала бурса-мати,
І я повинен був зазнати,
Душею й серцем перейнять.
Я сліпо йшов по трясовині,

Та добрий геній вів мене.
Були в житті моїм хвилини,
Коли нове і потайне,
Щось невідоме, поставало
В душі стурбованій моїй
І тиховійним чаром мрій
Жадливе серце напувало,—
Ясним і радісним, як сон,
Як заозерний тихий дзвон.

Бувало — ніч. В чутливій тиші
Спокійно бурса грудьми дише,
А я один лежу, не сплю,
Дихання ритм її ловлю.
І чую, як на мене сяє
У вікна місяць і всього
Промінням срібним одягає.
Обличчям чую я його
Вітання тихе. І мені
Здається,— ніби на вікні
Прозорий привид надо мною
Стоїть і манить за собою...
Та то — мана! То я дрімав,
То янгол сна в вікно влітав.

Встаю... Вгортаюсь простинею...
Іду між ліжок до вікна...
Весняна тиха ніч ясна
Стоїть, ворожить над землею.
Поснули друзі й вороги,
І тихо, ясно навкруги.
Через дорогу з-за паркану
Пахтить бузок. Жадливо п'ю
Я хвилю ту гірку і п'яну.

Співать би зараз солов'ю
І бризки кидати перлисті...
Але його немає в місті.
Щебече вільний любий птах
Тепер не тут, а по гаях,
На вольній волі, на роздоллі,
Де лється рідний мій Донець...
А я?.. Я тут, у цій неволі,—
Мов полонений чи чернець...

І сльози раптом підступали,
І плакав нишком я й не знав,
Чи з щастя плачу, чи з печалі...
І місяць сльози ті вітав.
Мовчала бурса, сном повита.
У темних класах спав наш сміх,
І в коридорах мовчазних
Стояла тиша сумовита.
А ніч ішла, неначе сон
В казковім царстві чарівному,
І серце билось по-новому
З тим рухом ночі в унісон.
Вгорі на небі шлях великий
Алмазним порохом горів...
І я тоді — і вже навіки —
Красою душу напоїв.

НА КОЛІІ

Поблідли зорі. День світає.
Замисливсь місяць золотий.
І непомітно пропадає,
Мов розтає, туман нічний.
Гримить десь поїзд ледве чутно.
Дедалі — дужче... Ось вже він
Означивсь смужечкою смутно...
Ось виринає з мли долин...
Повзе, гримить... горить огнями...
Все ближче... Мить—і тах-тах-тах!...
Летить-двигтить перед очами,
І грюк, і шум стоїть в ушах.

І стихло враз. І вже немає.
І тільки рельсами легка
Ще йде луна і замовка,
Та білий дим яку хвилину
Повільно тягнеться за ним.
А поїзд ген у безвість лине,
До моря Чорного, у Крим.

Згорнувши прапора, до хати
Солодку зорю досипати
Іде понурий вартовий.

А жінка встала і мерщій,
Іще півсонна і невмита,
Ще снами ночі оповита,
Йде до колодязя з відром,
Води. щоб витягти цебром.
З-під ніг у неї птах піднявся,
Зненацька крильми стріпонув,
І задзвенів і в степ подався,
В повітрі млистім потонув.

1890

УКРАЇНІ

Три сонети

I

Я не кохав ще анікого
Всім палом духу молодого,
Вінків нікому не сплітав,
Пісень нікому не співав,—

Як ранком дня мого сумного
Серед простору степового
З його квіток, пахучих трав
Тобі вінка я заплітав.

Я окропив його росою —
Сльозами ночі весняної
В німій безмежності степів —

І вплів несмілою рукою,
Мов стрічку, музи молоді
До його перший тихий спів.

II

Важкі жалі, пекучі суми
Мої пісні зродили й думи.
Бо ми, як люди, не жили,
В рабів рабами ми були...

Упали духом скудоуми...
За ласку мали вражі глуми,
За честь — зневагу і хули...
А в мене месники росли —

Мої пісні. І в їх вітаю
Тебе я, мій коханий краю,
Вкраїно любая моя!

Тобі, єдиній, я співаю,
Тобі вінка я заплітаю,
Тобі віддам і душу я!..

III

Недовгий вік мій в цій країні,
Спливе він хвиля по хвилині.
Але, як вмру, то лиш тоді
Замовкнуть струни золоті.

Замовкнуть в темній домовині —
Коли чуття всі скороплинні,
Усе, що маємо в житті,
Згорить, потоне в забутті.

Убогий син твій безталанний,
І других скарбів він не зна,
Як тільки пісня голосна.

І в їй — в порфірі злототканій —
Красуне горда, мовчазна,
Пишати будеш ти одна!..

1890

ЦАР

Цар постарів, підтоптався,
Мерзне влітку серед дня.
У хутра, єдваби вбрався
І ввесь день сидить, куня.

І придвірні порішили:
«В небі сонечко горить,
І нема такої сили,
Щоб сюди його схилить.

Хай же царські вірні слуги
По країні всюди йдуть
І найкращу на послуги
В двір дівчину приведуть.

Буде сонечко там жити,
Ліжко царськеє ділить,
Буде цар його любити,
Царську плоть од його грить».

Цар подумав і негайно
Раду здійснити велить.
Бо в теплі усім, звичайно,
Віку хочеться дожити...

І знайшли царю дівчину
З іорданських берегів,
Прехорошу, мов картину,
Цар її очима їв.

Наче пальма степовая,
І висока, і ставна,
І, як серна молодая,
Вся вогонь і рух вона.

Чорні кучері і брови,
Очі — іскри огневі.
Шия, перса — мусянжові,
Сонця хміль і жар в крові.

Груди, мов дозрілі грона.
Губи — рожа запашна...
Цар підвівсь до неї з трона.
«Так... еге... ага... вона!..»

І на ліжку до останку
Цар із нею ночував.
Не skleпляв очей до ранку
І слабшим все ставав.

Як умер же, то такою
Із дворця і одійшла
Цвіт-дівчинонька, якою
З Іордану в двір прийшла...

ЦАР І МОРЕ

Ксеркс на греків йшов війною.
Ніс завзяття, силу, хист.
Море стрів — над глибиною
Переп'яв, мов кладку, міст.

Встало море й розламало
Міст в одну-єдину ніч.
Царське серце запалало
На таку зневажну річ:

Як так море з Ксерксом спорить?..
І, щоб вільнее вразить,
Ланцюги рабам у море
Деспот кинути велить...

І в ясні свої глибини
Море дар той прийняло,
І бурхливе й вільне й нині,
Як з віку віків було.

Той же, хто хотів в гордині
Міць стихій собі скорить,—
Де тепер?.. В якій країні
Бідна тінь його скорбить?..

1890

* *
*

Не придбаю честі, слави
Я в боях кривавих,
Бо не бачу я забави
В свисті куль лукавих.

Не придбаю я шаноби
В світі між панами,
Бо не маю ні худоби,
Ні земель з лісами.

Не зберу я срібла, злота
Скнарою рукою...
А умру.— то все достоту
Заберу з собою.

Все візьму — в труну соснову,
В темну домовину...
Дам же волю тільки слову,
Лиш пісні покину.

Хай ідуть вони по світу
Тихо, не шумливо,
Не шукаючи привіту,
Бо й привіт — не диво...

Сам же, внук далеких скіфів,
Я піду за ними —
В край старих народних міфів,
В край, де будем всі ми.

І за млистими степами
Вічності німої
Привітаюсь з кобзарями
Давнини старої.

1891

В МІЩАНСЬКІМ ЦАРСТВІ

Нікчемне, темряве містечко.
Дрібна щоденна метушня.
Хоч би одне живе словечко
Почути де по праці дня!..

Нема спліткам кінця і впину.
І кожна з їх — бридка, тупа.
І я у цій гидоті гину,
Юрба ж щаслива, бо сліпа.

Непереможна темна сила,
І гарно їй і у багні...
Бодай воно її втопило
В своїй безодній глибині!..

1891

ГУАНЬ ДІ *

Легенда хінська

Ніби духи Арімана,
Рать монгольських юнаків
Розмела в степах Ірана
Мандаринських вояків.

І на Пекін, мов ті хмари,
Йшли монголи із пустинь.
З ними йшла на помсту й кари
Арімана чорна тінь.

І здригнувсь Китай великий.
З жахом молить він богів
Одвернути напад дикий,
Одмінить на ласку гнів.

Імператор сам з чинами
В славнім храмі Гуань Ді

* Гуань Ді, або Гуань Лао-є — легендарний хінський герой-півбог.

Упадає з молитвами.
Просить ради при біді.

Та мовчить німа статуя...
З неохмареним чолом
Заніміла і не чує,
Як народ рида кругом.

І сумний після молитви
З храму вирушив народ...
Тої ж ночі йшли до битви
Хінці й виходці з висот.

І якраз посеред бою,
Як вже ворог гору брав,—
Бога він перед собою
Вздрів, і жах його скував.

Перед ним грізний і гнівний
Появився Гуань Ді,
І покинув бій нерівний
Ворог зараз же тоді.

Кинув бій і в дикі гори
Втік, неначе в нору змії,
А чи як відходить море
У відплив невпинний свій.

А чим світ жерці побожні
Постать Гуань Ді святу
Всю в пилу знайшли дорожнім
І ще в теплому поту.

НАПРОВЕСНІ

Сонце, сонце!.. Засміялось
Все до його на землі,—
І мов чудо разом сталося
В досі мертвому селі:

З стріх побігли перли-сльози..
Дзвонять... гучно гомонять
Про тепло — не про морози,
І сміються, і тремтять.

Гомонять — прудкі, веселі.
Мов музика, той їх сміх.
Веселить він всіх в оселі,
Підбадьорює усіх.

Сам хазяїн походжає,
Шапку збивши набакир.
Ходить... стане... й зачуває
По сусідах стук сокир.

Там — взялися до роботи.
Завтра візьметься і він.
А тепер нема охоти,
І не ладиться почин.

Гляне він навколо — всюди
Рух і гомін, біготня;
Гомонять веселі люди,
А в оселі — герготня:

Гуси плещуться сім'єю
У калюжі. Біля їх,
Гордий пишністю своєю,
Роздимаючись, мов міх,

Генералом виступає
І бундючиться індик.
Півень кучу розгрібає,
Щось знайшов — і зараз в крик.

У базу стоїть скотина,
Чуха боки об тини:
Люба їй ясна година,
Любе й їй тепло весни.

Тільки пес один ліниво
На соломі все лежить,
Мов весна йому — не диво,
І нема чому радіть.

Щулить очі він на сонце,
Хвіст і лапи відкида...
А із хати у віконце
Купа діток вигляда.

І хотілося б хлоп'ятам
По калюжах побродить,
І хотілося б ставка там
На струмочку загатить...

Тільки мати не пускає,
Бо немає всім чобіт.
Сонце ж так усіх звабляє,
Що й старий воркота-кіт

На вікно приліз і треться,
Щік торкається хвостом,
І мурчить, і плавко гнеться,
Весь розпарений теплом.

1891

ЧЕРНИЦЯ

Немов могильна темна яма,
На запитання всі німа,
Її взяла святая брама,
І повороту їй нема.

Під довгі співи похоронні,
В диму лампадок і кадил,
Їй мертві образи іконні
Світ зроблять одблиском могил...

Але чого жаліть за нею?
Ніхто душі її не зна.
А глибочінь морська й своєю
Ясною тишею страшна.

Бо там під водними полями
Лежать розбиті кораблі...
Ах, необлитої сльозами
Нема й піщинки на землі..

1891

У ПІСТ

Мов чайка, дзвін квилить-кигиче.
До каяття людей він кличе.
І в серці той настирний звук
Здіймає хвилю давніх мук.

В чому нам каятись, коли
Нас бог у світ послав на муки,
Скував серця, зв'язав нам руки
І хоче дяки і хвали?..

Душа скорбить і прагне світу
І прагне втіхи, прагне сліз,
А їй мораль підносять збиту,
Кадильний дим, жалобу риз!..

1891

Веди мене, я йду з тобою!
Яка мета на світі жить,
Коли не жертвувать собою,
Коли нічим не дорожить?

Серед неправди і лукавства
Царюють вінчані кати,
І скрізь — символи самоправства —
Постали палі та хрести.

На їх пручаються вітії,
Пророки згоди й тишини,
Що в їх серцях жили надії
На те, що сіль життя вони...

Не солі треба, а — заліза!
Мечів, що їм незнаний жаль!
Ганьба тепер пророча риза,
Пророчі сльози і печаль.

Гукни ж сурмою бойовою,
Сколошкай темряву німу,
І стану й я в ряди до бою,
До рук меча і я візьму!

1891

КРИВАВИЙ СЛІД

Гула метелиця надворі.
Холодний вітер лютував.
І то стогнав і бився в горі,
То з сміхом в степ, у ніч тікав.
А я сидів один в хатині,
В малій кімнаті мовчазній,
І в думці враз, мов на картині,
Побачив шлях минулий свій.
І бачив мертво я пустиню.
Змітали вихори її...
І йшли кудись, важкою тінню
Сповивши голови свої.
І бачив слід я в тій пустині.
Він тягсь кривавим ланцюгом.
І млистий подих хуртовини
Вкривав навік його слідом...
І був то слід — душі моєї...
Куди ж я йшов, чого шукав?..
Я не знайшов мети своєї,
І марно слід мій в тьмі пропав.
Не я один на Україні
Отак у темряві блукав.
О, скільки тих слідів в пустині
Холодний сніг позамітав!..

1891

* *

*

Знавці мистецтва, Соломони,
Сивоголові мудреці,
Виводять вмілості закони,
Але життя творять митці.

Устане вільний дух поета
І всі закони ламає,
І Соломонів глине Лета,
А смерті генію — нема.

1891

ОСТАННЯ ПІСНЯ САФО

О море синє, сестро неба,
Останню пісню цю мою,
Безцінний дар ясного Феба,
Тобі я, море, віддаю!

Нехай в розмові хвиль блакитних,
Співучо-втішна і ясна,
Струною гомонів привітних
В віках вчувається вона.

А вам, всевладні боги, ліру
Я — власну душу — віддаю
І шлю по вільному ефіру
Молитву-заповідь мою:

О златокудра Афродіто,
Чи чуєш ти на небесах? —
У мене в серці все побито
І чорна туга на устах!

В огні бентежного кохання
Я буйним полум'ям цвіла,
І вся згоріла доостання,
І попіл слізьми залила...

Прийми ж від мене, мов офіру
На свій триножник золотий,
Мов вільний дар, мов жертву щирю,
Мій вік безщасний молодий!

А ти — до тебе шлю благання,
Підводний царю — над моїм
Безвладним тілом в час сконання
Схили тризубцем золотим:

Воно коханням нездоланим
Так тяжко злучене давно
І в царстві водянокришталнім
Спочине в тебе хай воно!..

1891

* *
*

Я дум своїх не віддавав
На суд невігласам нікчемним
І од похвальних дукам темним
Я малодушно не складав.
В степах днедавніх половицьких
Доходив я завдань мистецьких,
І довго Музи чистий спів
Мені самотньому бринів.

Але, коли пустить до друку
Свої я співи захотів,
Цензурний кат холопську руку
На їх раптово наложив.
І чоло Музи молодії
Клеймом заперту заплямив
І в льох її тюрми гнилої,
Неначе євнух, засадив.

Але і там, в своїй темниці,
Мені дзвенять її пісні,
І чистий голос чарівниці
Співа безбоязно мені
З тремтінням розпачу і болю
Про світ, любов, братерство, волю.
Та цих пісень я не віддам
На глум холопам і катам!..

1892

О, як хотів би я тебе вітати, море,
Під гомін хвиль слідить хід вільних
кораблів,
Глядіти з скель німих, як човен хвилю
боре
І плине в далечінь по гребенях валів;
Як чайка носиться, ширяє над водою,
Поживи срібної шука між піни хвиль,
Як велетні морські, віддавшись супокою,
Дрімують в пристані, пропливши сотні
миль.

О, як бажав би я, і сам віддавшись хвилі,
Побачити чужі заморськії краї,
Пристати до землі, де мирт пишає в силі,
Стоять цитринові й лавровії гаї.
О Риме, давніх діл прославлена руїно,
Тебе побачити чи випаде мені?
Ясна Італіє, мужів-орлів країно,
Невже дарма мені ти снишся уві сні?..

Я б, син далекої, незнаної країни,
Де скіфів давніх рід навіки опочив,
Побачив би твої славетнії руїни,
Згадав діла твоїх прославлених синів.

І я б з їх джерела води зачерп живої,
І воду б ту поніс у глушину степів,
І там не раз би знов в часи журби важкої
Я чуте й бачене у думці воскресив.

Бажав би я... Та марні сподівання.
Кайдани сковують самотнього мене,
Кайдани тяжкого, безславного конання,
І мертва їх вага мене у землю гне.
І хто такий я сам?.. Син бідної пустині,
Я виріс дикарем в її сумних степах,
І був би я чужий у тій ясній країні,
Немов між лебедів прибудний сірий птах.

А все б бажав!.. Бо тут реве-гуде завія,
Виковує мороз кайдани крижані,
І люта віхола сніг з хмари сіє й сіє,
З старих тинів стирчать тичини вже одні.
Забила снігом все холодна хуртовина.
Погублено шляхи. І їде навмання
З села дорожній в степ... Оце і вся
картина,
Та сама все вона, однісінька щодня.

* * *

*

Слава богу, живемо
В вільній ми державі:
Б'ють і нас, і ми б'ємо,
А проте всі праві.

Ми піддані не лихі,
До порядку звичні.
Коли є у нас гріхи,—
Тільки поетичні.

Нащо, скажем, письмакам
Вірші друкувати,
Як не можна панночкам
Їх в альбом вписати?

В їх герої — мужики,
Злидні неминучі,
Бійка, лайка, сіряки,
Постоли й онучі.

Правди нічого таїть:
Нація ми горда;
Голь, а кожне норовить
Вдати з себе лорда.

Як ти граф,— тобі почот,
Шана й всі оньори.
А бідняк,— то ти є скот
З панської обори.

І билинонька блідна
Тягнеться до світу.
Йде пан — вклонись. Впізна —
І хвала піїту!

Йшов ти, певне, пішака,
А тебе пан з ласки,—
Глянеш,— пальцем заклика
На задок коляски!..

Що про те тобі співать,
Що болить у тебе,
У політику встривать,
Лізти, де не треба,—

Все вже визнано давно,
Зважено не хибно:
Має ціну те одно,
Що панам потрібно.

Хоч би й те: давно у нас
Є закон любові,
Щоб балакав весь Парнас
На сорочій мові.

Отже й на! Знайшлись такі:
Не хочять та й годі!
І гудуть, мов мужики
На селянським сході!

Гірше. Знають чупруни:
Цар співців сорока,
А ревуть, мов барани:
«Хвойда білобока!..»

От, що хочеш, те і дій!
Можна без цензури?
Ну, і дано право їй
Дерти з дурнів шкури...

А проте ми живемо
Як ніде на світі:
Все їмо і все п'ємо,
Всі веселі й ситі.

На політику нам чхать,
Ми — аполітичні,
І гріхи в нас, так сказать,
Тільки поетичні!

1892

ДЯКИ-ПИВОРІЗИ

Ой чи рано, чи не рано,
Щось в голівоньці погано,
Мов джмелі в дуплі гудуть,
Спочивати не дадуть...
Гей, панове, годі спати,
Треба ліків пошукати,
Бо до служби, хай їй хрін,
На дзвіниці кличе дзвін.
Помагає оковита,
Та шкода — усю попито!
Вдармо чолом удівцю,
Сіромасі-сирівцю.
Може хоче хто розсолу?
Цуп, неси його до столу.
А ще краще — огірків:
Їх би й Ной-прапрадід їв,
Якби дав хто бідоласі,
Як він древле рачки лазив...
Огірки та сирівець —
Ось похмілля і кінець,
А коновок зо дві пива,—
Буде душенька щаслива.
А як буде тютюнець,
То хоч зараз і в танець.

1892

* *
*

Не боюсь я поговору,
Не боюся слави,
Бо люблю тебе, мій милий,
Щиро, не лукаво.

Що та слава!.. Хай глузують,
Хай цокочуть люди,—
Не зречусь свого я щастя:
Другого — не буде.

Розвивайся ж, розпускайся,
Мій весняний цвіте,
Розступітесь, чорні хмари,
Сонця не темніте!

Хай воріженьки глузують,
Хай кепкують люди,—
Буде те, що мусить бути,
Іншого — не буде!..

1893

ШЕКСПІР

Сонет

Блажен, хто духом оживав,
Читаючи його творіння,
І змахом вільного стремління
У край поезії злітав.

Він — цар її. Її проміння
Крізь тьму віків він пробачав,
І сяйвом власного горіння
І мертвим він життя давав.

Блажен, хто в нього навчався
В глибини серця заглядать
І світ із пітьми викликать.

Блажен і той, хто упивався
Його творіннями й не гнався
У нього слави переймать.

1893

СОН ВЕЛЕТНЯ

Без початку й кінця
Степ великий поліг.
Океан — в головах,
А моря — коло ніг.

Спить той степ... І не рік
Спить він ночі і дні,
І минають віки
В зачарованім сні.

Спить... І сняться йому
Ті години старі,
Як не знали плугів
Степові пустирі.

І він бачить: по нім
Не коралі горять —
Дике зілля, маки
Незліченні бринять...

Похилившись, дріма
Нерухома трава,
Птаство в небі пісні
Безтурботні співа.

Рись, і тур, і сайгак
Топчуть трави, квітки;
В синє море несуть
Вільні води річки.

Скіф і дикий сармат
Бродять з краю у край.
Коло моря в степу
Грек знайшов собі рай.

Обкопавсь... Змурував
Білі мури й зорить —
Чи, буває, стовпом
Пил в степу не курить?

Чи не свисне стріла
Із тернів, бур'янів?
Чи не треба вітать
Вільних степу синів?..

Кріпко степ спочива
І не віда, не зна,
Що навіки пішла
В безвість та давнина;

Що залізні плуги
Розорали терни,
Розмережали степ
Різнобарвні лани...

І не чує вві сні,
Як незнаний ще шлях,
Мов гадюка, повивсь
По його по грудях;

Як залізом його
З краю в край переліг,
Як по нім лютий змій,
Змій залізний побіг;

Як у груди землі
Нори-ходи пройшли
І по шахтах гудки
Загули-заревли;

Як заводи зросли
По глухих пустирях,
Як залізо кипить
Там день-ніч у печах;

Як над пеклом отим
В'ється хмарами дим,
Що аж сонце святе
Погасає у нім;

Як пощезли гаї,
Повсихали струмки..
Він нічого не зна
І не чує вві сні.

ВЕСНЯНИЙ ВИПАЛ

Земля протряхла,— і в стерню
Господар кинув жмут огню
І підпалив сухі стеблини
Сумної мертвої долини.
З малої іскри по стерні
Пішли гулять-рости вогні.
Зростає випал. Дим стовпами
Поплив за вітром над ланами.
Тріщить нездатливий бур'ян.
Огонь біжить із лану в лан
І молодій весні дорогу
Рівняє скрізь по перелогу.

То — ходить смерть. Але вона
Живій природі не страшна,—
І нива стане знов живою,
І знов одягнеться травою,
І зашумить колись вона,
До вітру теплого озветься,
І знов до сонця усміхнеться,
Сама, як сонце те — ясна.

1894

ЦАР ПЕТРО

Сміло сяють царські очі.
Серед кузні він стоїть
І співає, й скільки м'о́чі
По ковадлу стукотить.

І залізна, мов живая,
Гнеться вогненна скоба,
З неї приском вилітає
Іскр огнистая юрба...

Він співає: — Залізо — сила.
Спроста ним не володіть.
Гартувати треба вміло,
Розпікати й холодить.

Треба знати, як кувати,
І тоді над ним ти пан.
Будеш ним ти керувати,
Ти, пігмей,— немов титан.

І скуєш собі на славу
І леміш, і чересло,
І меч — на січ криваву,
І трудівнику — свердло.

Вийде з нього і гармата,
І підкова, і гвіздок.
Тільки треба не дрімати,
Щоб не гаявсь молоток!..

І кує коваль великий.
Прищуть іскри і летять.
І на нього царств владики
З жахом здалека глядять.

1894

* *

*

Не полем чистим, що весною
В квітки, безкрає, одяглось,—
О Музо, стежкою тісною
З тобою йти нам довелось.
Безсмертним сяєвом науки
Не заблищить наш каганець,
І за пісні, журливі звуки
Не вкриє чола нам вінець.
Ліричним сяєвом зогріті,
У них малюються чуття,
Усім бездольним знакомиті —
Плач, стогін, темрява життя...
О Музо, глухо заціміє
Наш спів у рідному краю,
Дух забуття його розвіє,
Як вітер листя по гаю.
Але бажав би я до краю
Вогонь у серці зберегти
І тим пісням, що я співаю,
В серця людей добром лягти.

1894

* *
*

На мертвий степ гроза найшла.
Він довго ждав її, змарнілий,
Од спеки й суші замілілий,—
І ось край моря загула

Далеко ген її розмова.
І встали важко, мов діброва,
Зловісні хмари, і знялись,
І чорним димом повились...

Ударив грім,— і хмари збились,
Засяли блискавки киві.
Стовпи дощу, немов живі,
За вітром косо нахилились,
Упали вниз, землею йдуть...
І, мов мітлою — степ метуть...

На шлях набігли... Коні стали.
І подорожній оббіга
З-під вітру бричку й натяга
На неї повсть,— хова чували.
А вітер рве її із рук,
Дощем у вічі забиває,
І раптом з нього бриль зриває,
І кида геть під грім і грук...
1894

ПІСЛЯ БУРІ

•

Море ще довго не спало і тихо вночі
хвилювалось,
З шумом ритмічно-журливим скаржачись
хвилям холодним.
Скелі мовчали уперто, бездумні, бездушні
громади.
Що їм ті скарги журливі? Немає їм діла
до того!..

Довго дививсь я на море — і плакав в журбі
нерозважній
Над безталанням людини на лоні байдужім
природи.
Глянув я вгору на зорі — і очі далекого неба
В душу мені подивились... І зір тихомрійне
вітання
Ясно почув я у серці, мов струн
спочутливих тремтіння...

Вічним спокоєм дихнуло на мене з далекого
неба,
Ніби рососою скропилось гаряче, намучене
серце.

Стихло — мов зв'язане, горе, і сльози
скотились останні,
Впали на землю холодну алмазами
в срібнім промінні.
Море ж шуміло ритмічно, і скелі мовчали,
як перше.

1894

НОТАТКИ

I

Мов червінець, вірш чекань.
Як алмаз, обточуй грань —
До найменшої дрібниці.
Слово куй твердіше криці.

В слово думи уложи.
Нагостри їх, мов ножі,
І тоді пускай їх сміло,—
Стане слово те за діло.

II. МУДРЕ СЛОВО

Мудре слово — мов дукат:
Ним втішається і кат.
І воно, як і дукати,
Крил не має, а крилате.

III. МАЛОДУШНОМУ

«Усе на світі суєта,
Усе цвіте і відцвітає,
Усе гниє і пропадає,—

Мудріший з мудрих неспроста
Сказав, що все єсть суєта!»

Спинись, нещасний невігласе!
Не все цвіте і відцвіта,
Не все гниє і пропада:
Хто в небі сонця світ погасить?
Хто згасить племінь той, що вік
В душі ховає чоловік?..

IV

«Більше книг та мемуарів,
Більш друкованих людей!»
І настроїли винбарів
Ми під склади їх ідей.

Скільки грошей і чорнила
Помарновано на них,
І стоять вони без діла,
Ворогам лихим на сміх.

Бо як стій не можна зразу
Стати зрячими з сліпих
І ученими з наказу,—
З спіху вийде тільки сміх.

V. РОЗУМ

Розум — іскра громова,
І, як грім на небі хмари,
Він облуди всі й примари
Освіщає й розбива.

VI

«Світ увесь титани
В руки узяли,
Скоро й їм не стане
Місця на землі.

Геть з путі, голото,
Гетьте, бідняки!
Шлях — для срібла й золота!
К бісу мідяки!..»

Так кричить зухвало
Ненасить людська.
Та цього ще мало:
Бог за бідняка!..

VII

Коли я дурням потурав,
То кожен мною гордував
І величався перед мною
Своєю силою дурною.

Тепер кричу я: — Геть з шляху!
Бо я не гляну на пиху,
Я пригвожджу тебе, як муху
З розмаху пліттю до обуху!..

І присмиріли силачі,
Понадimalись, мов сичі.
О люди, люди! Що це: з вами
Одна розмова — кулаками?..

VIII

Гуртом людей усіх не гань.
Між них є злодії великі,
Гидота є, мерзенна твань,
Є душі, згублені навіки.

Та є й такі, що на хрести,
На невимовнії страждання
Готові з радістю піти,—
І йдуть на смерть з переконання.

IX

Дивись сміліше в вічі всім,
Ні перед ким не знижуй шиї:
Нема рабів у нас в Росії,
Не гірше других ти нічим.

Людина ти. Ти — син України.
Хоч ти не геній — не біда.
Дарма ніщо не пропада,
Працюй — і слід твій не загине!

X. SENTENZ

Скільки туги, скільки горя
Людський рід таїть,—
У сльозах, немов у морі,
Можна б світ втопить!

Скільки й сміху між страждання
На землі дзвенить;

Дух безсмертного буяння
Й мертве все живить.

А проте все — порошина,
Попіл — чоловік,
Хоч себе царем створіння
Уявляти звик.

1894

ЗАКЛИК ДО МОРЯ

До синього моря кипучих валів,
На скелі надморські, пекучі піски!..
Ой сумно, ой душно в пустині людській,
З журби не зведу я до праці руки.

До синього моря кипучих валів,
До хвилі ясної, до вільних вітрів!..
Що в мертвім спокою? яка в нім мета?..
Де бурі, де хвилі — там воля свята.

До моря ж, до моря, на південь ясний,
Де стогне, лунає прибій голосний!
Там хвиля бурхає, там вітер реве,
Там сонечко сяє,— не мертве, живе...

Там вільного вітру я грудьми нап'юсь,
Наслухаюсь моря безстрашних пісень,
І сильним, і вільним у степ повернусь,
З душею ясною, як сонячний день.

1895

Що найкращі наші роки —
Без пісень, без чар кохання?
Так кохаймось, друзі, поки
Є в серцях у нас бажання!

Скільки світла перед нами,
Світла розуму й науки,
Таємниць під небесами,
Скільки щастя, скільки муки!..

Що ж, нехай нас ждуть могили,—
Тим нам нічого журитись:
Як своє ми відлюбили,
Будуть інші так любитись.

І на бідній цій планеті,
Поки світ існує буде,
Всім чуттям своїм в поеті
Відгук завжди знайдуть люди.

І як згасне над землею
Іскра променя остання,
То тоді лиш, вкупі з нею,
Змовкне й пісня про кохання.

1895

КОСАРІ

Із сіа далеких Москівщини
Щороку сунуть бідарі
В степи південні України,—
Ідуть і їдуть косарі.

Ідуть туди робочі раті
Не край наш рідний руйнувати,—
На діло йдуть вони святе:
Збирати зерно золоте.

Бо там, над морем, на просторі,
Мов друге море — хліб стоїть.
Над ним горять останні зорі.
Ще мент — і жито побіжить...

Ідїть, вас ждуть лани безкраї,
Вас ждуть далекі хутори:
Там бажані робочі зграї,
Потрібні жваві косарі.

Там на просторі степовому
Вночі запалите вогні,
І на кочовищі новому,
Мов де під Курськом по весні,

Заплаче пісня сиротливо...
Ріжок затужить... А вгорі
Зірки світитимуть журливо,
Небесні тихі ліхтарі.

1895

Де ви, вільні, незаказані
В світ ясний шляхи-доріженьки?
Де ви, крила непов'язані,
Несповиті руки-ніженьки?

Обпутляла весь світ ниточка —
Не товста, тонка-тонесенька,
Обгорнула весь світ сіточка —
Не шовкова, золотесенька.

Запутляла люд друкований
У мундири ті з погонами.
В його розум, запломбований
Циркулярами, законами.

І нема там ні порадника,
Ні слуги народу бідному,
Ні посібника для страдника
На чорноземі на рідному.

Йде весна. Земля розкутая
Димом, парою вкривається,
Жде, що сила недобутая,
Рідна сила прокидається.

Ой вставай же, сило рідная,
Непоборна, непочата,
На війні, в боях побідная,
Хлібом, правдою багата!

Уставай, поглянь в віконечко,
Розправляй сустави зведені,
Бо давно вже світить сонечко,
Он вже в небі, посередині!..

1895

В ДОНЕЦЬКОМУ КРАЇ

І степ, і гори обгорілі
Дощем обмило громовим.
Та знов такі ж вони немилі,
Нічим не скрасили новим.
Ревуть гудки. Дими стовпами
Повзуть за вітром по степу.
А там, під степом, у склепу,
Шахтар зомлілими руками
Б'є камінь, вугіль добува,
У землю вік свій зарива...

Поглибше рий! За гріш добутий
Ти завтра вип'єш дурману
І підеш голий, необутий,
Шпурнувши лайку не одну,
Додому з шахти. За тобою
Не пожалкує тут ніхто.
Нові накинуться юрбою
Голодні люди в це гніздо,
В цю вільну каторгу без ґратів,
Гіркою хліба добувати.
Та може вернешся ще й сам,
Немов старий моряк до вахти,
Віднісши свій привіт лісам

І надивившись на плахти
Злотистих нив,— ти знов до шахти.
А поки що — довби й довби,
Роботу каторжну роби!..

Гудуть гудки. Мов гусінь чорна,
Йдуть важко хури на вокзал.
А там, неначе генерал
Солдат вишколює — моторно
Ганя вагони паротяг.
Сопе і свище з нетерплячки,
І кида разом: хай їм враг! —
І воду п'є із водокачки.
А сонце палить все. Пашить
Огнем земля й руде каміння.
І в далині, мов драговиння,
В повітрі срібло мерехтить.

ШАХТАР

У сажі, чорний, як мара,
Рукою піт з лица втира
І кайлом вугіль б'є і б'є
В норі шахтар. На нього ллє
Мутна, холодная вода,
І лампа світиться бліда,
Моргає стиха, мов дріма.
Повітря дихати нема.
Чи скоро зміна? Голова
Звиса, неначе нежива...
Півсуток цілих у норі,—
Тут знайдуть смерть багатирі!
І тут працює чоловік,
І не один, не другий рік...

Чи скоро зміна?.. Сил нема
Але робітник не дріма,
Бо ще уроку не зробив,
На хліб, на сіль не заробив.
І гляне часом він назад,—
Там нір чорніє цілий ряд...
Струмки води із них біжать...
Безсонні криси шарудять...
І всюди в норах у землі

Кують підземні ковалі,—
Такі ж нетяги-шахтарі,
Кують з зорі і до зорі...

Добро їм там, в глибу землі.
Без неба, сонця, у норі,
Дорогу в пекло прокладать,
Багатим гроші здобувать!
Добро їм там, у глибині,
При ламп нещасному вогні,
Гроші й собі якісь кувать,
Щоб їх уранці пропивать!
А потім спать... а потім встать —
І знов у нору залізать!..
А місяць ходить уночі
І дума, небом пливучи:
Чого гуде всю ніч земля?
Не бачить в ній він шахтаря!

1895

* *
*

Не падаймо духом, не знижуймось, друзі,
Всі гнані й безсилі, холодні й голодні,
Усі, хто родився і виріс в нарузі,
Хто вчора знав горе, зна лихо й сьогодні!

Не знижуймось, друзі! Не сходьмо з
дороги.

І сміло зустрінем братів запанілих,
Бо тілом ми дужі і духом не вбогі,
І правда нехибна — у нас, чорнотілих!

1895

ДУМА СТАРОГО ДВОРЯНИНА

Тяжко жити стало в світі
У останню пору:
Ходить пан у драній свиті,
Йде мужик угору...
Від часу, коли пустили
Кріпаків на волю,
Хмара сонце заступила
Нам у ріднім полі.
Преться врівень стать з тобою
І Хома й Кирило;
Хамом хам... торкни ж ногою —
Здійме гвалт, дурило.
Що тепер пани, дворяни?
Злидарі убогі:
Хлоп зустріне — і не гляне,
І не дасть дороги.
А міщанство, духовенство,—
Що для їх дворяни?
Кожне дума про «равенство»,
Панібратство дране!
А колись не так бувало,
Любо й спогадати.
Добре панство панувало,
Вміло панувати!
Мов дворці, було палати,

Змії — а не коні...
Вміли предки панувати,
Не тягли супоні.
Хто на водах у Карлсбаді
Від усіх пишніше?
Хто живе у Вічнім Граді,
В папи, найбучніше?
Наше панство, українське!..
Ех, жили не спали,
На життя міщанське, свинське
Щонайбільш плювали.

А тепер часи настали,
Кожне лізе в вічі.
Чув, наприклад, від нахалів
Я не раз, не двічі:
«Прожили пани «для тону»
Землі і маєтки,
Та зате в них з-за кордону
І штани й жилетки.
Картузи поодягали —
Кола червоненькі.
Ходять, наче генерали...
А самі — голенькі!
А проте картуз палає,
За верству маячить...
В картузі — пан щастя має...
Одбери — заплаче!»

Ех, коли б старе вернути,
Знали б, супостати,
Як в огонь жерущій дути,
Як з нас кепкувати!..

* *
*

Ой зів'яла я
Без коханнячка,
Не зазнала я
Погуляннячка.
Серед літонька
Всохла квітонька,
Зажурилася,
Пов'ялилася...
Де ж ти, доленько,
Де соколенько,
З ким кохатися,
Милуватися?..

Моя доленька —
Зла неволенька,
Мій соколичок —
Білий столичок;
Голка з ниткою
За сиріткою
Вік не гаються,
Побиваються...
Ані роду більш,
Ні родиноньки...
Нема долі гірш
Сиротиноньки!

Чи в черниченьки
Мені скритися,
Чи до річеньки
Йти втопитися?
Ой черниченьки —
Не сестриченьки,
В річці донечко —
Не віконечко!
Ясні віченьки
Позасліплює,
Мулом річеньки
Позаліплює...

Ой зів'яла я,
Мов та квіточка!..
Так тягнись, моя
Біла ниточка,
Ясні віченьки,
Не склепляйтеся,
В темні ніченьки
Дожидайтеся
Світу білого,
Дня немилого,
Дня робітного,
Непривітного!..

Зароблю на хліб,
Не злякаюся,
До старчачих скиб
Не попхаюся.
Вік свій житиму —
Не проситиму...
Віддам силюньку
За могилюньку

Та й засну в ній,
Загорьованій,
У сирій, тісній,
Немурованій!

1895

Як гарно влітку на Вкраїні
Між рідним людом трудовим!
І сном принадним золотим
Біжить година по годині.
Недавно був ще сінокіс,
І знов косар дзвенить косою,
І знов трудящою рукою
Кладе в житах новий покіс.
Жита убрали — до пшениці
Пішли і коси і граблі,
І за копицею копиці
Ростуть, неначе із землі.
Народ і день і ніч працює.
На місці праця не стоїть.
Чого ж душа моя сумує?
Чому в селі їй важко жить?
Чому не радують покоси,
Високі скирти та стоги?
У неба чом вона не просить
Для зерна цвіту і ваги?..

Не те, щоб праці я чужої,
Трудящих рук не шанував,
Та всі чуття душі живої
До інших справ я прикував.

І поривається до діла
Вона на полі не на цім,
І розправля турботно крила
У прочуванні потайнім.
Для неба землю так лишає
Орел, завзятець молодий,—
І тільки зморений сідає
Спочити час який на ній.

1895

З ЦИКЛУ «ПІСНІ КОХАННЯ»

ПРОЛОГ

По берегу моря в журбі я блукав,
На море, на хвилю буйну поглядав.
І хвиля на берег, шумуючи, йшла,
Розбитого човна останки несла.
І кидала піну вона на пісок,
І биля об берег уламки дощок.
І думав я сумно: «А де ж то плавець?»
Де смілого стрінув нежданий кінець?»
І зрушене серце давила журба:
О, в морі, у хвилі усе загиба!..

Я гірко заплакав, на берег упав
І довго і тяжко над морем ридав.
І довго лежав я і голос почув:
«О любий юначе, ти кріпко заснув!
Не чув, як до тебе я з моря прийшла,
Як росу стирала у тебе з чола,
Як пісню про море співала тобі,—
Ти міцно, мій милий, заснув у журбі!..»

Так тихо казала царівна морська,
І гладила чоло холодна рука,

І я їй на перса з риданням припав,
Руками до серця її пригортав.
І гарно, і страшно зробилось мені,
І все те мов снилось мені уві сні.
Лежав в забутті я, чув тільки одні
Морської царівни блаженні пісні:

«Ходять в небі вічні зорі,
Ходить місяць золотий;
А у вільнім, синім морі
Ходить батенько грізний.

Ходить, царство оглядає,
Суд і правду подає;
Він провин не вибачає,
Кривді волі не дає.

Де він пройде — море грає,
Хвилі піняться, киплять,—
Милосердя він не знає,
І плавці бліді тремтять.

Горе, горе, як зустріне
Серед моря він кого:
Там кінець йому,— загине
Він від батенька мого!

Без труни, без домовини,
У підводні глибини
Він пірне, немов піщина,
Без жалю і без вини!..

Мій любий, те море не страшне тобі,
Бо другу дорогу збереш ти собі.

Ходять в небі чорні хмари,
Потім сонечко ясне;
При журбі прилинуть чари.
Лихо стихне і засне.

Ти сумний... А над тобою
Ходять зорі в вишині,
І з усмішкою ясною
На співця зорять вони...

Мій коханий, ти не знаєш.
Що в душі твоїй кипить,
Ти і знати не бажаєш,
Що у серці в тебе спить!

А в душі у невсипущій
Спіють думи і киплять,
Серце жар пече палючий.
І пісні у тебе сплять.

Любий друже, покохаєш
Ти вже скоро,— і тоді
Враз проснешся, заспіваєш
Солов'єм на всі лади.

Не бійся, мій любий, і сміло співай,
І щастя і горе у пісню вкладай!

Залуна твій спів, заграє
Чистим сріблом дорогим,
Встане сила молодая
В буйнім співі молодім.

Встане сила молодая,
Безтурботна, голосна,—
Милий, все вона здолає,
Її робота не страшна!..

Встане хмара проти неї,
Залунає стиха грім...
Йди, неси святі ідеї,—
Щастя сміливим одним!

Як же ворог переможе,
Не під силу буде бій,
Як ніщо вже не pomoже,
І удариш ти відбій,—

Йди тоді на берег моря,
Там тебе зустріну я,—
І зо мною гніву й горя
Відбіжить душа твоя!..

Не думай, що смерть то настане твоя:
Не визнаєш ти смерті так само, як я.

Поведу тебе в чертоги
Я у водянні свої;
Не зазнав туди дороги
Ще ніхто з синів землі.

Поведу тебе я в морі
У сади свої, ліса;
І покажуть нам прозорі
Надра моря чудеса.

Підуть дні у нас за днями
У підводяних краях;
Я казок казатъ ночами
Стану в темних теремах.

О, багато я їх знаю!
Скільки їх ніхто не зна...

Я у морі їх збираю,
Де найбільша глибина.

Їх розказують корали,
Ї знають тільки кораблі,
Що навіки там пристали
В дань безодні від землі!..»

І довго співала царівна морська,
Мій стан обгортала царівни рука,
І очі дивились у вічі мені..
Лежав в забутті я, неначе вві сні.
І снилось — у морі, на самому дні,
Будинки царівни стоять в глибині;
Там ходить царівна, і ходить одна,
І мов дожидає когось-то вона...

Як бідний пілігрим, що в безвісті пустині
Упав і, спраглий, рве безсилимими руками прах,
Благаючи води—хоч краплю, півкраплини!—
Щоб загасить жагу в оспражених устах,—
У тебе я прошу так іскру хоч любові,
Щоб доля їй була майбутня не страшна,
Щоб не злякав її заперет в грізному слові,
Що мовила б усім — кого збира вона.

Вона одна прозрить мою непевну долю:
Чи славу—хто вгада?—чи довгий ряд зневір,
Ганьбу розбитих дум і марних мрій про
волю...

Але в очах її не промайне докір.
Бо знатиме вона, що той, кого обрала.
Не побіжить назад в нерівному бою,
Не спустить на очах у ворога забрала.
Як треба ж, упаде — на шаблю сам свою.

* *
*

Глибокий плуг пройшов полями
Моеї тихої душі,
І впали в слід йому стеблами
Квітки, щоб вмерти у глуші.

Зійшла зоря. В яснім покрові,
В короні зір, виходить ніч.
Сховався місяць у діброві.
Останні хмари плинуть пріч.

Скажи ж мені... Але не треба:
Сама ти плуг той навела...
І бачать ясні очі неба
Квіток загублених тіла!..

Не звик я зроду до привіту,
Його в житті — не зустрічав.
Мою він тугу сумовиту
Облесним рястом не квітчав.

Усі багаті ми журбою,
І влада можная її,
Як хмара день погожий тьмою,
Темнить всі царства і краї.

Клонюсь тобі за знак привіту.
Сама не знаючи, ти ним
Вразила рану непокриту
На серці вірному моїм.

Ах, знаю, ти не розумієш,
Як міцно я тебе люблю,
І жартома питати смієш:
Чого я важко так скорблю?

Скорблю того, що може пізно,
Що дуже пізно зрозумів,
Що нам іти на світі різно,
Що я дарма тебе любив!..

* *

*

Єдиний знав я перше спів,
Я тільки знав пісні печалі.
І спів мій тугою дзвенів,
А другі струни ще мовчали.

А ти прийшла і узяла
Враз ліру в руки молодії,—
І вільна пісня загула
Вогнем кохання і надії.

* *

*

Душно. Не спиться. В вікно зазирає
Ніч, мов вакханка — гаряча, палка.
Гомін кохання з кущів долітає,
Гомін кохання у сад виклика.

Стій!.. Чи не ти це прийшла, моя мила,
У тихім диханні ясної весни?..
Ні, ти давно вже вікно зачинила,
Сняться давно тобі зоряні сні!..

* *
*

Я звав тебе. Ти йшла за мною
І рідний кинула поріг.
Нам все було ще новиною,
І нас ніхто не остеріг.

Не раз вже потай заплітали
Нам злидні терен до вінків,
І хмари сонце заступали,
І грізно грім вгорі гримів...

Але не бійся, вірний друже!
Дивись: он зіронька горить...
Горить одвіку і не тужить.
Так чом же й нам дарма тужить?

* *
*

Час один кохання чарам,
Тільки час один,
Щоб не згаять віку даром,
Бо короткий він.

Дано силу нам, кохана,—
Силі вихід дай.
Сила — іскра від вулкана:
В серці не ховай.

Спалить серце!.. Хто ж роздує
Іскру потайну,
Славу той собі готує
У віках гучну.

Дуже я тебе кохаю
І лінуюсь я.
Тільки ж іскри не сховаю:
Там душа моя!

Ясна зоре вечорова,
Світе любий мій ясний,
Я заплів для тебе з слова
Цей вінок мій запашний!

Я убрав його зірками
І росою обкropив.
Що змарніло, те квітками
Я новими поновив.

Бо у кожному коханні
Море правди і казок,
Їх, як перли на убрання,
Муза ниже на низок...

І тобі вона зібрала
З них вінок цей. Вибачай,
Що зірниць у ньому мало:
Їх забули невзначай...

Бо одна на нас зоріла,
Краща всіх і — на землі!
І ми їй, красуне мила,
Цей віночок заплели!..

1888—1895

* *
*

Мов хвилі в морі, повлягались
Питання гострі юних літ:
Одні самі порозв'язались,
На тих погас тривожний світ,
Що так буяв, манив до себе.
Вогні погасли. Та один
На потайнім моєму небі
Горить весь час, без перемін.
То — людства світич невичірній —
Братерство. Ось нетлінний світ,
Що йти на нього в тьмі невірній
Повинен людський рід.

І я іду. І шлях тернистий
Мене в прийдешнім не ляка.
В минуле гляну — зір мій чистий
Там всі тайниці проника.
І без жалю, і без зневаги
Я бачу в нім минулі дні,—
І зліт юнацької відваги,
І давні подвиги бліді...
Я вірним був собі до краю:
Свого я шляху не міняв
І в символ той, що зараз маю,
Чужого й слова не прийняв.
1896

* *
*

Я і чорна, і смуглява,
Бо з пустині я прийшла,
І коса моя чорнява
Стан мій гнучкий обвила.

Я під сонцем виростала,
На пекучому вогні,
І кого я покохала,
Стане сонцем той мені.

Гей, приваблю, зачарую,
Закохаю я його,
Всім, що маю, обдарую
Я коханого мого!..

1896

УРОЖАЙ

В чистім полі походжаю,
Скільки зору — оглядаю
Буйні ниви та лани:
Скрізь пишаються вони!

Колос колосу киває,
Колос колосу співає,
Ніби скрізь гуде бджола,
Божа ратайка мала.

Ледве-ледве коливає
Білотурка золотая,
І поник густий ячмінь,
Мов йому стояти лінь.

Шелестить овес мітластий,
З вітром бавиться сріблястий,
І волошка проміж ним
Грає вінчиком дрібним.

Перепілка голосиста,
І комашка золотиста,
Жук, метелик той і я —
Всі в степу одна сім'я.

Всім нам сонце з неба сяє,
Всіх нас степ прийма-вітає
На ясних своїх ланах...
Всі ми в нього у гостях...

А над степом вітер віє,
І далеко ледве мріє
Ряд могил у синій млі,
Перса матері-землі.

А над степом вітер віє,
Сяє сонце, землю гріє,
Ходять, грають на корні
Хвилі золота ясні.

Колос колосу киває,
Колос колосу співає,
Ніби скрізь гуде бджола,
Та трудівниця мала.

1896

* *

*

Степ і степ, один без краю,
Аж до моря берегів,
Без озер, річок, без гаю,
Тільки з купами стогів.
Ні гайочку, ні лісочку,—
Всюди спалена земля..
Не шепоче в холодочку
Срібновода течія.
А коли, бува, з громами
З моря хмари налетять,
Степ охрестять блискавками,
Над ланами прогрімлять,—
Він прокинеться, проснеться,
Груди грому підставля;
Заговорить, засміється
Враз до неба вся земля.
Мертвий степ. Його громами
Тільки й можна розбудить..
Так нехай же над ланами
Грім бажаний заgrimить!..

1896

ПІСНЯ БЕНКЕТОВА

Як дні весни ясної,
Так долі молодії
Хвилини пролетять,—
Нам знов їх не вертатъ.

Неначе снів тумани,
Розвіються омани
Днів перших молодих,
Та нам не шкода їх!

Хто чесно проживає,
Той певне завжди знає,
Що й старість не страшна:
Нам спокій дасть вона.

А виб'ємося з сили,
То зійдемо в могили —
Могил не боїмось:
Там тиск людей вляглось!

А поки що — співайте,
Чарки уверх здіймайте,—
За те, чим світ стоїть:
За правду будем питъ!

За вічні ідеали,
Щоб шлях нам осявали,
Кипучого вина
Хиліть чарки до дна!

Нас темрява чекає,
Нас холод угортає,—
Зогріє хай вина
Нас сила чарівна.

Гей. пийте, наливайте,
Дарма часу не гайте,
Бо скоро час мина,—
Усі чарки до дна!

1896

НАРОД

Не сфінкс народ, а вільне море:
Вгорі — вода, на дні — піски.
А ви, панки, собі на горе,
Порожні тільки бульбашки!
Спокійне море при годині,
І по скляній його рівнині
Безпечно плине каючок
І ряд веселих бульбашок.
І їм здається, що й безодня
Така ж весела і ясна,
Така ж спокійна, як сьогодні.
І що підвладна їм вона.
А встане море, захвилює,
Заходять зрушені піски,—
Хто ним, могутнім, закерує,
Де будуть бідні бульбашки?..
Химерно!.. Там, у тій безодні.
У недосяжній глибині,
Де сили криються народні,
Вже рухи чуються грізні.
А тут, на березі, дитина
По хвилі б'є прутом лози,
Вдає із себе господина
Над морем сили і грози!

Тікай, бо он встає негода,
І ти загинеш!..

Ну, а ви,
Кати, гнобителі народу,
Чи ви одійдете живі,
Чи діждетесь, що ваші трупи,
Розбиті хвилями, поцупить,
Немов неситий лютий звір,
Грізного моря чорний вир?..

1896

ГРОЗА

Немов гонець нової сили,
З просторів моря налетіла
Зненацька хмара чепурна,
І — де взяла крилом летючим —
Алмазом бризнула блискучим,
І полетіла геть, ясна.

Та ось за нею від Лиману
Встають холодні лави хмар.
Швиргнули блискавку вогняну...
І прийняла земля удар.
Здригнулась чорна... Залунали
Під небом грізно голоси,
І звідти вниз летять кришталі,
Блискучі вісники грози.
— Го-го!.. Го-го!.. — гукають хмари,
Плигає блискавка, мов звір.
І стихло птаство все і тварі.
А дощ шумить, неначе з гір
Побігли враз в яри глибокі
Бурхливі піняві потоки.

Земля мов димом пойнялась.
І зап'ялась від сонця враз

До хмар завісою живою,
Відгородилася стіною.
І враз упала та стіна,
І неба вільного ясна
Блакить між хмар роздертих сяє,
І в ній наперед виступає
Нової хмари біла грань.
То — град, пізнаєш, тільки глянь.
І він сипнув... І грім луною
По хмарах з сміхом прокотивсь.
І знову степ загородивсь
Холодноводою стіною,
І ніби змерз і затремтів,
Почувши неба лютий гнів

ОРЕЛ

В напоєній світлом небесній блакиті.
Високо, далеко десь, плінє орел.
Туди прудкокрилій стрілі не злетіти,
Туди не піднятись і гсмону сел.
Розправивши крила в повітрі плавкому,
Поважно він плінє, крилом не здригне.
Купається вільний в промінні ясному,
На сонце погляне — глядить, не
зморгне.

Коли б мені крила, ті крила орлині,
О, як би одвідціль я вгору злетів!
Обридло нудитись в цій темній країні,
Рвуть душу і сльози, і співи братів.

1896

З ЦИКЛУ «ЛЮДИ Й КНИГИ»

Нотатки й епіграми

I. ЧЕНЦІ

Знав і я колись ченців
І розмов їх чув немало:
Вся їх мова — про чортів
Та що жити скрутно стало.

II. УКРАЇНСЬКІ МУЗИ

Холодні музи, блідолиці
У наших рідних співаків.
Вогню нема в них, а водиці
В їх творах — скільки хто хотів.

III. «ЗОЛОТІ КАЙДАНИ» ТОГОБОЧНОГО

В них Тогобочний для почину
Прилюдно згвалтував дівчину,
Шинком театр наш засмітив,
А потім взяв і все спалив.

IV. СТАРИЦЬКОМУ

На нитку шиєш ти живу,
Але її я не порву.
Бо гомонить давно весь мир,
Що український ти Шекспір.

V. УКРАЇНСЬКІ АКТОРИ

Не раз, з театру ідучи,
Я сумно думав уночі:
В акторах наших справедливо
Усе шкереберть, як на диво.
На сцену вийде — згаряча,
Замість підпаса, панича
Вдає — в саєтах, оксамиті.
А пана гра — мужик немитий.

VI. ЦЕНЗУРА

Ми знаєм, де зимують раки,
В якій вони живуть норі;
І знаєм, що не вовкулаки
П'ють нашу кров, а цензори.

VII. ЗАСПІВ

Бриньчать, узявши в руки ліри,
В парнаських екстазі-палу
Поети музам похвалу.
І п'ють солодкий чад кумири.

Парнас же — в смітті і пилу.
А нумо, я візьму мітлу
Та підмету його хоч трохи
На честь не муз тих, а Солохи,
Що носить плахту і вінок,
Що знає, що таке шинок,
І не посміла ще ні разу
Переступити перелазу
На позахмарний той Парнас.
А нумо, нумо в добрий час!

VIII. «ДУМКИ-МЕРЕЖАНКИ»
ОЛЕНИ ПЧІЛКИ

Її думки такі співучі —
Як віз скрипучий,
Такі палкі, такі жагучі —
Як сніг скрипучий.

IX. АВТОРОВІ ЗБІРНИКА
«В ДОСУЖИЙ ЧАС» (КЕРНЕРЕНКОВІ

Чого паперу не псувати,
Як є досужий час,
І чом книжок не друкувати,
Як гроші є у вас.
Але і те потрібно знати,
Що шкапа — ваш Пегас,
Що треба вам його не гнати —
Пустити на попас.

Х. ЯКІВ ЩОГОЛІВ

Його Куліш колись хвалив,
Але Шевченкового дзвону
Й свого вогню не наділив,—
Усе він творить по шаблону.

ХІ. «ПЕРШІ ЛІРИЧНІ ТВОРИ» Я. ЖАРКА

І млосно, і мляво,
І сонно, і душно,
І кинув я, право,
Його малодушно,
Той збірник ліричний,—
Не стало терпіння.
Хоч може насіння
Де й добре запало
Між мотлох типічний,
Та — мало.

ХІІ. П. Т. РЯБОШАПЦІ

І я марно мову
Теж, брате, псував...
Я бачив: корову
Різник убивав.
Як, бідна, пручалась,
Як билась вона!..
Душа надривалась
Моя жалібна.
Прохав я: «Не бийте!»
Але не вблагав.

«Ви очі закрийте,—
Різник відказав.—
Цю мить неодмінно
Візьму бугая!»
«О серце кремінне!»
Тут вимовив я.

1896

ДОНЕЦЬКІ СОНЕТИ

О Доньче! Не мало ти величя,
Лелеявшю князя на в'їнахъ,
Ст'ялавшю ему зелену траву
На своїхъ серебряныхъ брезехъ,
Одевалавшю его теплыми м'їлами
Подъ сенію зелену древу.

Слово о полку Ігоревім

Я бачу знов вас, рідні гори!
Внизу Донець в лісах блищить,
В своїм одвічному уборі,
Байдак під кручею шумить.

Весь вік з водою він у спорі,
Все пинить хвилю і тремтить...
А тій, блискучій, що за горе —
Сплеснула й геть собі біжить.

Все та ж картина незабута...
Прийми мене, мій рідний край,
Журбою знов душа окута,

Розбите серце знов украй!..
Прийми мене,— і чорна смута
Моя розвіється нехай!..

* *

*

Прийми вигнанця на годину.
Вигнанцем — рід свій кинув я,
Ізгоєм — батькову хатину,
Розбилась рідная сім'я...

О, як забути ту хвилину,
Як мати бідная моя
Мене зряджала на чужину!..
Ще ледве жевріла зоря...

Я спав важким, дрімотним сном..
І чую — каже хтось: «Пора!»
І враз прокинувся я з стоном.

О, бог нещадно покара
За сльози матерні законом,
І мстить за них земля сира!..

* *

*

Вина сліз матерніх за мною...
Але хіба я їх хотів?
Я винен тим, що новиною
Старинний звичай замутив.

Я винен тим, що з стариною
Держати згоди не зумів...
На мене пада все виною,
І серце рідне я вразив.

Нехай і так. Загоїть рани
Колись година, і моя
Вгорі ясніш горіти стане

Зірниця знов... І буду я
Запевне знать, що на омани
Свого не вів я корабля.

ЧЕРЕДА

Згасас сонце за горою.
Спадає спека. Сиза мла
Уже завісою легкою
Над синім лісом полягла.

Біжить з гори до водопою
Скотина — довго не пила;
Біжить, і хмари за собою
Важкої куряви зняла.

Біжить... реве... Слідом за нею
Летить смуглява дівтора,
Щаслива долею своєю.

Останній промінь догора.
А он — під кручею тією —
Рибалка сітку вибира.

* *
*

О Донче, Донче тиховодий,
І ви, розлогі береги,
Я знов до вас, в країну вроди,
Прийшов звільнитись від ваги

Розбитих дум — дітей незгоди —
І сліз незримих!.. Вороги
Обрали гарно час пригоди...
І доля, ворон цей, круги

Уже виводить наді мною...
Тепер за радою слушною
Прийшов до тебе, Донче, я:

Чи кинуть все, назвать манюю,
Назвати думкою дурною,
Чи правда, Донче мій — моя?

ВЕЧІР

Стемніло, смеркло на Дінці.
Усе погускло, зсутеніло.
Та ось мов щось замиготіло:
Майнув огонь на байдаці.

Співає пісню хтось невміло.
Коня на повіді в руці
Хлопчисько поїть... Каганці
В хатах проглянули несміло.

І тихий гомін од села,
І крик гусей понад водою
Луна вечірня пронесла.

На небо ж вільною юрбою
Зірниць веселих ніч зійшла.
Зійшла — й любить собою.

НІЧ

Плава місяць в синім морі,
Зорі іскряться дрібні
У далекому просторі,
У ефірній глибині.

І в блискучому уборі,
При велебній тишині,
Ніч іде за сині гори
В край, де сплять огненні дні.

Вслід за нею позлотистим
Роєм в'ються зграї снів...
І в натхненні променистім

З ними й я б туди летів,
В край, де Пан у сяйві чистім
Спогляда світи світів,

ДОНЕЦЬ

Я течу з країни,
Де шумлять бори,
Монастир старинний
Хмуриться з гори...

В давні займанщини,
Де донців двори,
Дону з України —
Я несу дари:

Сльози родникові
І янтар сосни,
Співи празникові

З мріями весни
Й темної діброви
Злототкані сни.

КНЯЗЬ ІГОР

Дрімав Донець в легкім тумані,
А я блукав над ним вночі
В невідомому жаданні,
Немов чудес яких ждучи.

І бачу я: струї срібляні
Тремтять, до берега йдучи,
І хтось незнаний на світанні
Ворушить росяні кущі...

То Ігор-князь тіка з полону.
Слідом Овлур за ним. Збива
Убрання росяне з розгону...

І ось бувальщина жива
Мені ввижається, і з Дону
Мов вухо тупіт зачува.

НА ГОРІ

Подивись: немов облиті
Щирим чистим сребром,
Млою сизою повиті
Гори стовпились кругом.

А під ними, в оксамиті
Лісу темного, серпом
Ліг Донець, глибінь блакиті
Відбива дзеркальним склом.

Наш це край. Ми тут зростали.
Глянь — внизу там Донщина...
Он озера заблищали...

Он — станиця... Вся вона
Втопла в вербах. Там же далі —
Піски й сиза далина.

РИБАЛКИ

Бачиш: онде випливає
З рибалками каючок?
Пан-отець в нім возсідає,
А керує пан-дячок.

Уловлять надокучає
Мир на істини гачок.
Звісно — люди... Всяк їх знає!...
А смачний і чабачок.

І смиренно ієрей
З псалмопівцем голосистим,
Замість темних душ людей,

Ранком теплим та росистим
Уловляють стерлядей
В їхнім царстві прозорчистім,

НА ТИРЛІ

Південна спека. Над водою
Під сонцем ліс стоїть, горить.
Пастух — на тирлі з чередою
Уклався в затінку і спить.

Тепер ніщо його спокою
У холодку не замутить:
Скотина рада водою
І тут весь південь простоїть.

Донець затих, під сонцем мліє
В пісками критих берегах.
Пісок навколо... Лиш чорніє

Віддалеки якийсь птах,—
То мирна чапля бовваніє,
На довгих спить своїх ногах...

ОСІНЬ

Частіше хмари заходили
В ясному небі й раз і два,
Змарнілу землю напоїли.
Байдачник меле та співа.

Нового хліба напустили
На гомінливі жернова.
Гримлять вони, що мають сили,
Тремтить вся справа, мов жива.

Води підбавилось чимало.
Вже, видно, осінь підступа,
І ліс пожовк і засипа.

Уже не раз і холодало,
Сумніше в небі сонце стало,—
На зиму йде його тропа.

ЛІС

Щодня скупіш у небі сонце сяє
І лле тепло на гори крейдяні.
В сумнім гаю дівчина не співає,
І пісня не луна, як в літні дні.

Багрець і златоглави одягає
Шумливий ліс. І довгі і сумні —
Почуєш, жаль на серце налягає —
Вже не співа, а стогне він пісні.

Скажи ж, чого ти стогнеш, віковічний?
А чи до бур осінніх ти незвичний,
Чи шкода так тобі минулих днів?..

Не скаже він. Лиш гомін елегічний
І в бурю рев розлючений і зичний
Говорять про його журбу і гнів.

СЕЛЯНИ

У цім краю, між горами ясними.
Далеко від бурливих городів,
Іде життя віками мовчазними
На цій землі народжених рабів.

Нема вождів, апостолів між ними.
Але кріпка їх віра в божий гнів
І божий суд. Горять заповідними
Ім зорями завіти інших днів.

Міцний їх бог! Ми, хирний цвіт освіти,
В безвір'ї злім загрузли, як в багні,
І не блищать біблейські нам огні.

А ці, степів і гір привольних діти,
Щасливі тут, і душі в них ясні,
І чисті в них і думи і пісні!

ПЕРШИЙ ЛІД

Дружно вдарили морози
І вдягли — не весняним
Рястом-цвітом трави й лози —
Сивим інеем нічним.

Став байдак, і перевози
Стали в сковищі яснім.
Крил байдачних перли-сльози
Сяють блиском крижаним.

Встало сонце. Висипає
З хат до річки дітвора.
О, тепер її пора!

І під нею не змовкає
Аж до ночі молодая
Крижана дзвінка кора.

СНІГ

Ось летить сніжок хрещатий,
В'ється, крутиться й ляга,
У наряд у волохатий
Чорну землю одяга.

Ось летить гонець крилатий
І людей остеріга:
І убогий, і багатий
Хай на зиму заляга!

Йдуть північні люті раті
Край південний воювати,
Воевода їх веде.

Йдуть снігів полки крилаті
Білій Пані шлях рівняти,
І вона за ними йде.

ВОВКИ

Лле місяць світ з височини,
І зорі тихо в небі грають.
Донець замерз. Зимові сні
Вночі над сонним ним літають.

І бачить він бенкет весни:
Стоять ліси, у млі дрімають...
І сонно слухають вони,
Як солов'ї лящать-співають...

Донець заснув. Ліси послули.
Не сплять лиш в небі зіроньки.
Але що там? Немов майнули

Летючі вогники які...
То за Донець деременули
Кудись здобичники-вовки.

КОЛО ГРУБИ

Каганчик миготить, і ходять чорні тіні
Вгорі під стелею, по стінах і кутках.
А вітер стріху б'є і смиче на хатині,
У вікна грюкотить, неначе крильми птах.

Палкий огонь горить у грубі... На свитині
Я коло неї сам, один сиджу в думках.
І увижається, мов на живій картині,
Мені життя моє, весь пройдений мій шлях.

Сиджу один... Сиджу — і тихою рукою
Стеблини в піч горну... і похапцем по них
Біжить огонь і жре їх челюстю палкою.

Так загиба життя,— ці зміни днів ясних,
Так рине смерть на нас невпинною рікою
І топить все в водах своїх каламутних!..

СМЕРТЬ

І я умру!.. І все, чим бавлю серце й очі,
Залишу все отут. Все кину в мить одну...
І з жахом я дивлюсь на ці вогні пророчі,
Жерущий екстаз їх, зажерливість страшну.

Так, я умру!.. Умру, немов у тьмі півночі
Десь вітер занесе іскрину світляну,
І разом смерть порве і струни ці співочі
І розуму затьмить зірницю провідну...

Для чого ж я прийшов, незваний, в цю
країну?
Обняв душею світ і потім раптом згину,
Як крапля дощова, що упаде в Донець?!

І нащо я борюсь за правду, за людину,
Коли я все візьму з собою в домовину,
Коли усе, ввесь світ — чека один кінець!?

ПОРУБКА

В холоднім небі місяць сяє.
Застигли ясні зіроньки.
Завмерла ніч ясна, чуткая.
Сплять по станицях козаки.

Ліс без сторожі. Не дрімає
Сусід-мужик, і парубки
Вже за Дінцем, і вибирає
Всяк кращі ясені й дубки.

І ось щось цюкнуло несміло...
І тут... і там... Прокинувсь ліс.
Нічна робота закипіла.

Верстви ж на дві по річці вниз,
В мужичім лісі, теж гуділо:
Козак сокиру там заніс.

НІЧНИЙ ВОГОНЬ

Там далеко, під горою,
У вікні вогонь горить
І вечірньою порою,
Наче зіронька, блищить.

А північною добою,
Як усе в заметах спить,
В двох сестер проміж собою
Там розмовонька кипить.

І дві кралі чорнобриві,
Двоє зірок молодих,
Бачать образи звабливі

У прийдешніх днях ясних.
Та кому ж то, уродливі,
Упаде справдити їх?..

ВЕСНА

Знову сонце оживає,
Знову землю пригріває,
І почула вже вона,
Що летить ясна весна.

Плаче сніг і вниз спливає,
В рівчаках бурхає, грає.
Річка супиться сумна —
Щось мов постіль їй тісна.

Почорніла й вередує...
А її все дує й дує,
Кригу з берега зрива.

Чорний ліс вночі шумує.
Весну, весну вже він чує,
Теплу весну зачува.

ВЕСНЯНОЇ НОЧІ

Ой весна, ти, весна,
Чарівниченко!
Не дає мені сна
Темна ніченька...

Все з'являє вона
Любе личенько:
Знову ніч мов ясна
І криниченька...

Мов горять і зорять
Любі віченьки,
Тихі речі бринять,

Мов музиченьки...
І всі люди то сплять
В чарах ніченьки!

НА КАРАУЛЬНІЙ МОГИЛІ

Нум, сяду тут, як в давні роки
Бувало хлопцем тут сидів...
Все той же краєвид широкий —
Пісок, ліси й не видно нив.

Так само кряж білесі боки,
Мов хто їх крейдою залив,
Вгина й згина. Балки глибокі
Замісто ребер положив.

І видно дві мені станиці,
І хрест забутої каплиці,
І купи дальніх хуторів.

Все — те ж... Спуститись до криниці:
Чи їй дає гора водиці,
Чи в весну мул її забив?

В ЛІСІ

Лісом блукаю, й шепоче мені
Ліс свої тихі слова таємничі:
«Серце-юначе, не житимеш двічі,
Кинь всі жалі ти і думи сумні!

Нащо ці думи?.. Скажи ти мені,
Чуєш ти шуми мої чарівничі,
Чуєш — он пісню співає лісничий?..
Ляж тут у мене, забудься, засни!

Ляж тут, забудься! Тобі заспіваю
Тихого співу зеленого гаю,
Тихого шуму ясної весни.

Ляж тут, забудься!.. Ой, баюшки-
баю!..
Всі твої думи, мій любий, я знаю,—
Кинь їх, забудься, сном тихим засни!»

ОСТАННЄ ПРОЩАЙ

Прощай! Прощай, мій рідний, тихий краю.
Прощай, Донець, прощайте, гори, й ви!
У море я свій човен направляю,
В кипучий шум житейської молви.

І знов мені чи прийдеться по гаю
Ходити тут, чи може вже збираю
В останній раз квітки у цій траві?..
О Донче, путь мені благослови!

Як зїдемо на гору,— ще погляну
На тебе раз, на Донщину кохану,
На темний ліс, на хуторці малі.

І там з візка свого я потай встану
На землю на твою чутку крімняну
І в путь візьму персть рідної землі.

1889, 1895, 1896

НАШІ СЕЛА

Ой та й гарні вони —
Наші села — здаля,
А зблизу позирни:
Утечеш звідтіля!

А піди по хатах,
Придивись до людей,—
Окує тебе жах,
Стогін зрине з грудей:

Скрізь нестатки, нужда
Там сидять по кутках,
І хвороба бліда
Залягла по дворах.

Чуєш — дзвоник дзвенить?
Наче лютий то змій,
Суд-розправу чинить
То летить становий.

Бачиш хату? Одна
На майдані стоїть.
Похилилась вона,
В вікна вітер свистить...

А в тій хаті лежить
Чоловік... умира...
Коло його стоїть
І рида дівтора.

То, бач, школа у нас,
То учитель кона.
Забарилась на час
В теплім краю весна.

І без сонця, тепла
Засипає навік
Сіяч правди, добра...
Умира чоловік...

Ой та й гарні вони —
Наші села — здаля,
А зблизу позирни:
Утечеш звідтіля!

Хто ж то винен у тім,
Хто злочинець наш? Хто
Наш недобрий вітчим?..
Ми самі, більш ніхто!

Сотні років плили,
Люди вчились, росли,
Ми ж такі, як були,
Далі й кроку не йшли.

Люди вчились, а ми
Тільки спали ввесь час.
Ми боялись самі,
Щоб не рушив хто нас...

О країно моя,
Сонне царство,— проснись!
Вже вечірня зоря
Піднялась,— подивись!

Бо, як спуститься ніч,
Обікрадуть тебе.
Тоді буде не в міч
Боронити себе!..

1897

Тобі — пісень і дзвону ліри,
Тобі — ясних небесних мрій,
Кадил нечуваної віри,
Зірниць незраджених надій!

А ти даєш співцям в одплату
Нікчемну долю бідаків,
Латками, злиднями багату,
Та спомин — десь у млі віків!..

1897

ДО ПІСНІ

О пісне блаженна, о пісне крилата,
Лети над землею, дзвени і зови
До світу, до сонця із темряви брата,
Надію у серці йому оживи!
Сумує безсмертна душа чоловіча,
Немає їй сонця, просвітку нема...
Збуди ж її, сило пісень чарівнича,
Скажи, що світ білий не склеп, не
тюрма!
Хто в силі скувати на душу кайдани?
Хто дух наш безсмертний згасити
здола?..
О пісне небесна, розвій же тумани,
Хай дня не змагає злиденна їх мла!

1897

Тихо гойдаються в синьому морі
Іскорки-зорі,
Ніби купається в хвилі блискучій
Рій їх летючий.
Скелі здіймаються, ще неостилі,
Темні, похилі.
В чорнім міжгір'ї десь світло палає
І погасає.

Чуєте пісню на тихому морі,
В синім просторі?..
Слухайте: ось вона знов обізвалась
І увірвалась.
Човен малюється в морі на хвилі
Геть за півмилі.
Хто, безталанний, там хоче вловити
Долю у сіті?..

Тихо купаються в синьому морі
Іскорки-зорі.
Тихо гойдається піна там ніжна,
Вся білосніжна.
Пісня далекая ледве лунає,
Мов завмирає...
Дай йому, господи, в ніч цю вродливу
Долю щасливу!..

1897

МОРЕ ГРАЄ

Ніч і буря. Навіжений
Вітер скиглить і свистить,
Б'ється в пітьмі, мов шалений.
І наосліп десь летить.
І в безумному весіллі
Воду горами збива
І мутним потопом хвилі
Прибережжя залива.
Море стогне, море грає,
Там і стогін, там і сміх...
І невпинно викликає
Юрми дум моїх гірких:

То не море так лютує,
То не море так гримить,
І не вітер то шматує
Гори-хвилі і свистить.
То не море, то не море!..
То життя отак кипить,
То так стогне людське горе,
То злоба так клекотить...
Море, море!.. Люте море!
Диким звіром ти ревеш
І в безкрайому просторі,

Що зустрінеш, все береш!
Скільки сили ти пожерло
І між хвиль каламутних
На пісок поперетерло
Душ великих, золотих!..
Скільки замірів звабливих
Ти без сліду занесло..
А кому на хвилях сивих
Щастя, долю принесло?..
Волоцюги та пірати —
Діти любії твої,
Тільки їм ти — рідна мати,
Їм несеш дари свої!..

.
Он гримить і завиває
І гогоче в бурній млі.
А на ранок викидає
Трупи спінених землі!..

ПЕРЛИ

Єсть перли безцінні
На дні на морському,
Ще кращі перлини —
У серці людському.

Багато тих перлів
Замито пісками.
Ще більше — по світу
Розгублено нами.

1897

ЛЕРМОНТОВУ

Орел підстрелений, ти впав
Без краплі жалю у безодню:
Зневажив пільму старогодню,
Бо й світ новітній зневажав.

Ти, мов блискуча та зірниця,
На темнім небі запалав,
І освітилася темниця,
Де геній віку сумував.

І знову ніч стоїть над нами,
І знов ми пільми боїмось,
І знов, налякані казками,
Вночі з примарами б'ємось.

1897

ХАРПАК

Як був я багат,
Всяк був мені рал
У хату приймав,
Братком називав.

Тепер же мені
Немає рідні.
Є в мене п'ятак,
Піду я в кабак.

А в тім кабаці
Сидять все купці,
Горілочку п'ють,
Взаший мене б'ють:

«Піди ти, харпак,
Ти п'яний і так!
Піди та проспись!
Із глуздом зберись!»

«Ой я ще не пив
І хліба не їв,
А так пробував,
Як бог мені дав!»

Я жарту завдав,
Півкварту прохав,
Та сів за столом
Між круків орлом.

Глядять багачі,
Глядять дукачі,
До мене ідуть,
Розмову ведуть:

«Ти, братіку наш,
Голубчику наш!
Гей, пий та гуляй,
До гурту приймай!»

«Ой ви, багачі,
Ой ви, дукачі,
Адже в бідняка
Горілка гірка,

Адже в бідняка
Горілка гірка,
Не стане вона
Напроти вина!..»

«Не стане вона
Напроти вина,
Та станеш ти сам
Прислужником нам».

«Не стану я сам
Прислужником вам,
Аж поки й цей світ,
Світ білий стоїть!»

ГУЛЬТЯЙ

Ой піду я до куми,
Наговоримось сами:
Гей, кумасенько моя,
А чи любиш гультяя?
То, кумасю, не біда,
Що у житті лобода,—
Де по вулиці пройду,
Там дівчат з ума зведу.
Перевулком поверну —
Молодиць не промину.
Вихиляються вони,
Аж тріщать услід тини.
Ой ти, кумочко моя,
Покохай же гультяя!

А кумасенька моя
Вийшла з хати, мов зоря.
Брови чорні, а коса —
Всій околиці краса.
За рукав мене взяла,
У світлицю повела:
«Пий, козаченьку, гуляй,
Та головоньку схиляй
На постілоньку нову,

На перину пухову.
Як побачила тебе,
То незчулася себе.
Як покинеш ти мене,
То й життя моє мине!..»

1897

ВІДПОВІДЬ

На вільний дух поета
Обмежень не кладіть:
Його скопців дієта
Не може вдовольнить.

Не можна ним орати,
Як орете волон,
І двору замітати,
Неначе помелом.

Лишіть його співати,
Про що він знає сам,
І з ліри викликати
Пісні на втіху вам.

Не хлібом бо єдиним
Годує матір син...
А чесним, друзі, сином
Зуміє бути він.

1897

Встань зі мною, хто несплячий,
Невгамовний, нетерплячий,
В кого серце хоч підбите,
Та холопством не повите!

Встаньте, темні і незрячі,
Потом страдницьким смердячі,
Нищі духом і убогі,—
Йдемо шукать дороги!

Ще нас лихо не приспало,
Ще не все для нас пропало,
Ще нас сонце пестить, гріє,
Ще zostались нам надії!

Встане доля наша, встане,
Нам у вічі любо гляне,
Любо гляне, засміється,—
І нове життя почнеться!

1897

ПОЕЗІЯ

То не поезія, де важко
Вірш суне, мов волами віз,
А хто чита,— зіває тяжко
З нудьги до сліз.

Поезія — в повітрі має,
Сміється, плаче і дзвенить,
Ясними кольорами грає
І все живить.

1897

* *
*

О, постій, не лишай!
Дай напитись мені
З уст диханням твоїм,
Догоріти в вогні!

О, постій тільки мить!..
Дай до краю мені
Надивитись в твої
Очення сумні!

О, постій!.. Тільки мить...
Мить єдину!.. А там
Волю вільну тобі,
Волю вічну я дам!

О, постій, не відходь...
Бачиш: сліпну вже я...
Так прощай же навік,
Любо... сестро моя!..

1898

ДНІПРОВСЬКІ ПОРОГИ

Гримлять, гудуть старі пороги,
Гримлять, і дзвонять, і ревуть;
І хвилі в скелі чорні б'ють
І лижуть боки їх одлогі.

Як на вогні, вода кипить,
Виводять кола чорторії
І в чорні пельки водянії
Втягають все, що набіжить.

Гойдає хвиля білі гриви,
Над нею носяться чайки,—
В воді шукаючи поживи,
Летять на шуми здалеки.

Ось, підгорнувши білі крила,
Одна торкнулась до води,
Знялась од хвиль, летить сюди,—
У кігтях рибка б'ється біла.

Дніпро ж і стогне, і шумить,
Укритий млою водяною,
І враз зривається й біжить,
Мов пекло вчувши під собою.

І тільки скелі кам'яні
Стоять гранітною стіною
Над прудкоходою водою
І нерухомі й мовчазні.

За ними сонце погасає,
І темна ніч од них ляга
І берег млою одяга.

Шумиш ти, Дніпре, як колись
І наші прадіди шуміли,
А ми — затихли, заніміли,
В німих рабів перевелись...

1898

МОНОЛОГ

Давно вже ясно всім на світі:
Немає правди на землі,
І сонцем радості зігріті
Однаково і добрі й злі.
Нема ні пекла, ані раю,
Нікого й доля не карає,
Окрім тих сиріт та калік,
Що їх не займе й чоловік.
Почив со славою на хмарі
Творець, як землю утворив,
А нею правлять підлі тварі
І з себе створюють богів.
Вони імперії будують
І точать звіку людську кров,
А люди ноги їм цілують,
Клянуть... і п'яти лижуть знов...
І скільки горя всюди в світі!..
А той, з віків славетний, «мир»
Мовчить, як дуб, схиливши віти,
Мовчить — неначе в клітці звір.

1898

* *
*

Їх двоє зійшлося... Невидні і бідні,
Обійдені щастям зрадливим,— вони
Жили на цім світі холоднім, мов рідні:
Вона — вік без мужа, а він — без жони.

Він — хворий, каліка, душею дитина,
Що зроду не мислив і ворогу зла;
Вона — безталанна, невидна людина...
Зустрілись — і хвиля одна їх несла.

О, як глузували, знущались над ними
Крохмалені душі, лакейські серця!
Якими здавались вони їм чудними!
І поговір містом ходив без кінця.

Ніхто й не подумав, що може в тій парі
Зустрілося двоє розбитих сердець...
І ржали без краю годовані тварі,
Плювали на дружби святий каганець.

1898

* *
*

Ой помалу, мій милесенький,
Тихше грай,
Мені серця, молодесенькій,
Не вражай.
Бо зелена в гаї липонька,
Та сумна,
Ще сумніша в тебе скрипонька
Голосна.
Як заграєш потихесеньку —
Серце мре,
А мене всю молодесеньку
Сум бере.
Як заграєш веселесенько —
Пнем стаю,
Осміхнешся сам тихесенько —
Сльози ллю.
Ой не грай же, чарівниченьку,
Ти мені,
Не пали мене, мов свіченьку,
На вогні:
Ясним зорям не приказано
Вдень світить,
А тобі й мені заказано
Вкупі жить.

1898

* * *

Оповитий життя безпросвітними снами,
Зачарований в колі щоденних дрібниць,
Я живу між людьми, я живу між братами,
Мов сновида в полоні магичнім зірниць.

Порізлили давно нас розлучниці-думи,
Не єднають і віри зневірені сни.
Мов ті іскри вночі, горимо на лету ми.
Несвідомо і сяють, і гаснуть вони.

Що їм муки буття, що одвічні питання,
Що їм муки вмирання розпачливо-злі,
Коли всі їх думки, коли всі їх бажання —
Мертвим попелом тихо злетіть до землі!?

А я хочу палать, а я хочу горіти.
Хочу вгору, все вгору чудесно злітать.
До вершин досягти, на верхах пломеніти —
І тоді вже, тоді умирать!

1898

ІСКРА

Я долі покірний, та вищий від долі.
Я в співах над світом земним піднімусь.
Я духом безсмертним не знаю неволі,
Мов іскра летюча, у пільмі я мчусь.

Летять у тій пільмі ще іскри і другі;
Горять і згасають, і знову горять.
І душі безгрішні в країні цій туги
Співають про сонце, до сонця летять.

Нехай вони гаснуть щодня, щохвилини,
А я — поки сяю — все буду летіть...
І я не осяду, щоб чадом жарини
І довго і важко у пільмі куріть.

1898

НЕРОЗРІЗАНІ СТОРІНКИ

Переглядаючи старі журнали,
Що порохом припали забуття,
Надибував під ним я дорогі кристали,
Знаходив золото між сміття.

І бачив я, що часто кращі твори
Були нечитані. Що мимо їх,
Хапаючись, сучасник перебіг,
Низами обійшов стрімчасті гори.

1898

* *
*

Шпаки прилетіли. Ладняйте шпаківні,
Вітайте веселих заморських гостей!
Геть з кону сороки, індики і півні,
Бо скоро прибуде і цар-соловей!

Весна напливає з південного краю
І морем проміння усе залива.
О весно, тебе я знов щиро вітаю
І чую, що й серце в грудях ожива!

Усе, що гнітило, хай плине, минає,
Тепер не пошлю я клятьби йому вслід.
І з снігом розталим нехай запливає
І спомин померклий вгамованих бід.

1899

МУЖИЧА ДОЛЯ

Зустріті з колиски важкою нуждою,
По селах великих, малих хуторах,
Холодні й голодні, на лігвах із гною,
Ростуть, ніби звірі по пущах, лісах,
Трудівники вічні, що нас до спокою
І щастя підносять на власних плечах.

Їх звіку гнітили, у рабстві держали,
Одвіку щоденно з них жили тягли!
Вони ж все плодились, степи заселяли
І ниви орали, неначе воли.
Воли безсловесні... Та все дожидали:
Чи встане їх доля мужича коли?

Не встала й не встане та доля зрадлива!
Бо п'яна заснула на псюрні в панів.
І з панської ласки спить, сита й щаслива,
Що честь їй і шана не гірша від псів.
Впилася, сердешна, вельможного пива.
Впилась — і забула про темних синів.

1899

ПУШКІНУ

В соті роковини народження

Під час твого ясного свята,
Бояне руської землі,
Прийми вітання від собрата —
Нечутний гук у тій хвалі,
Що перекличними громами
Іде у нас над головами.

Поете, образ чистий твій
В душі ношу я, мов святиню,
Немов блакить небесносиню
Гойдаю, ніжучи у ній.
І він мені дедалі сяє
Все краще, м'якше і ясніш,
Так само, як не примеркає
І твій ясний алмазний вірш.

З печаттю генія на чолі
В моїй уяві ти стоїш,
Немов півбог у ореолі,
І сонцем праведним гориш!

1899

ЖІНКА

П'є-гуляє кум Гаврило,
Не вважає кум Данило,
І тече у них розмова —
Слово йде само до слова.
«Ні, я, куме, не хвалюся,
Анікого не боюся! —
Каже кумові Гаврило.—
Ні попа, ні станового...
Не боюсь і домового...»
Гульк!— вікно щось затулило.
В хату жінка зазирає:
«Що це тут у вас за свято?..»
Змовк Гаврило і моргає,
Пляшку геть мерщій ховає:
«Лихо! Жінка йде треклята!..»

1899

СІЛЬСЬКА ОСІНЬ

Минуло літо золоте.
Холодне небо вкрили хмари,
І темносизі їх отари
На північ вітер десь веде.
В тумані сонечко зіходить,
У млі увечері згаса.
І вже не йде у небеса,
А над землею шлях проводить
Хвилястим протягом блідим
Із димарів пахучий дим.
Уранці в вогкому тумані
Скотина йде на водопій.
У кузні темрявій своїй
Розводить жар коваль зарані;
Кує, і іскри ген летять,
У млі холодній погасають.
Гудуть ціпи ще де у кого,
І з клунь іде солодкий пах
Солами й зерна золотого,
Що затаїлося в снопах.
І день, і ніч шумить-гуркоче
На річці млин, і тихий став
Води ущерть собі набрав;
Наливсь — мов греблю рвати хоче,

Щоб скрізь по луках за селом
Живим розлитися сріблом.
В неділю звечора палають
Всю пізню ніч в хатах вогні.
Музика грає... то справляють
Бучні весілля, і пісні
Несуться з хат у морок ночі...
Прощайте, радощі дівочі,
Прощайте, жарти вечорниць!
Нових там славлять молодиць.

1899

НАТХНЕННЯ

Шумлять, гудуть знайомі крила
В прозорій вишині,—
Летить ясна натхнення сила,
Пливуть дзвінки пісні.

Я став. Ловлю чутким їх слухом,
Дивлюсь в живу блакить,
І знов рвуся крилатим духом
За ними вслід летіть.

Я стільки пив отут отрути
На бідній цій землі,
Що впав давно. сном смерті скутий,
В тяжкій, пекучій млі.

Але гулуть небесні дзвони
І кличуть знов мене
Через життя безмежні гони
У царство мрій ясне.

1899

* *

*

Я жив свій вік без заохоти,—
Та я й не жив, а я конав
В ярмі немилої роботи,
Але ярма не розривав...
Не знав я радощів ніколи,
Не знав ясних, безхмарних днів;
Я не горів у стінах школи,
А з неї вийшов — тільки тлів.
Серед п'яниць, рабів похилих,
Неситих скнар, важких тупиць
І душ, у панстві озвірілих,
Серед шакалів і лисиць —
Не жив я вільно, а таївся.
Я з ними йшов, мов автомат,
І я нікому не відкрився,
Що в серці грів, чому молився,
Душі б не вирвав з мене й кат.
Вони плодились і вмирали,
Збирали гроші мідяки,
Над ними гризлись і дрижали,
Немов над трупами вовки.
І з ними я ходив покірно
В однім проклятому ярмі,
І роки йшли так тихомирно,

І ми служили всі так вірно
Своїй незамкнутій тюрмі!..

Проклятий сні життя сліпого!..
Невже тягтимешся ти вік,
І світу розуму ясного
І не побачить чоловік?..
Невже, коли помруть всі чисто,
Оці п'яниці і раби,
Нові раби на їхнє місто
Зростуть без мук, без боротьби?..
Невже, коли згниють чергою
Оці смердючі черева,
Надуті підлою пихою,
Коли помре ота черва
Неситих скнар сивоголових
І богомільних глитаїв,
Повій безглуздох, безтолкових,
Неситих псів тих блудників,
Підлиз, що ходять за ногою
Мундирних дурнів,— так невже
Їх смерть, узявши всіх з собою,
В своїх льохах не встереже?..

Невже те зерно благородне,
Що часом сплоджує життя,
Все птаство жертиме голодне,
І доля темна до пуття
Не доведе його ніколи?..
Невже ж і іскри ті святі,
Що несемо в життя із школи,
Погаснуть мусять в темноті
Цього життя глухої ночі,
І поривання молоді,

І рухи душ святих пророчі
Потонуть каменем в воді?!

Як так, то, доле, не бажаю
Собі я довгого життя.
Я щастя чесного шукаю,
А щастя підле розметаю
Я сам — немов гидке сміття!..

1900

Світе ясний, світе красний,
Іскроплинний океане,
Хто той щасний, хто прекрасний,
Що в твої тайниці гляне?

Де той мудрий, що причину
Відгада твого повстання,
Хто вгада твій час загину,
Час конання, умирання?

Не вгадать того ні магам,
Ні мудрішим із халдеїв,
Ні ясным ареопагам
Митроносців-архирей,

Тим, що пекло нам малюють
З смоляними казанами,
А собі дворці будують,
Споруджають пишні брами;

Що в тіарах, у вісоні,
В хвилях курива тонкого,
Поклоняються мамоні
Себелюбства огидного.

Взнають — лицарі науки,
Ті поети, що між нами
Чують зір далеких гуки
Під ясними небесами

І без муки, без вагання
Ждуть і смертного приходу,
Ніби тихого згасання
На зорі нового сходу.

Бо нема, нема на світі
Ні утрати, ні загину,
І всі сили, вкупі злиті
У енергію єдину.

1900

ТРИ БРАТИ

Іванові, Миколі та Панасові Тобілевичам

Колись, на славу Україні,
Зродила мати трьох синів.
Дала крилята їм орлині,
Дала їм очі соколині
І душі, повні мрій і снів.

І снились їм степи широкі,
І снились гори і моря,
Підхмарні скелі одинокі,
Провалля темряві, глибокі,
Де вітер з хугою гуля.

Вони зросли... Вони злетіли...
І світ з'явився їх очам.
І все, чим сни колись манили,
Вони дізнали, облетіли,
І раде все було орлам...

Садовський славний! Ти між нами
Отой орел, і в слові цім
Чи пізнаєш себе з братами,

Ширококрилими орлами,
В мистецьким льоті чарівнім?

Немов орел той у блакиті,
В просторі вмілості яснім
Ширяєш ти по вільній хіті;
Підвладне все тобі в ті миті,
Не маєш впину ти ні в чім.

Шельменко, Возний і Кабиця,
І сивоусий січовик,
Козак і лях, харпак-п'яниця —
В тобі свої з'являють лиця,
Ти твориш їх, мов чарівник.

Ти і безмежний гольтіпака
Й ясновельможний пан-гетьман;
Плугатар бідний і бурлака,
Коханець степу, гайдамака,
А повернувся — гордий пан!

І ось брати твої з тобою:
Карпенко-Карий — чарівник,
Що вабить нас своєю грою,
Що і митців навча порою,
Веде їх в творчості тайник;

Що дав нам в образах яскравих
Картини нашого життя,
Поживи лицарів лукавих,
Швидких на зло, на добре млявих,
Подав, неначе страхіття.

А слава сцени — Саксаганський!
Кого він з нас не чарував

Чи то в комедії селянській,
Чи то у драмі хуторянській —
Яких він типів не вдавав?

Старий Пенъонжка балакучий,
Убогий свідок старини,
Мазепа, хитрий і блискучий,
В своїх жаданнях невсипучий,
Нечистий Цокуль,— всі вони

Не раз з'являлись перед нами,
Немов живі, сучасні нам...
Всі троє славні ви... І вами,
Ширококрилими орлами,
Піднісся в нас мистецтва храм.

Ори України! Хай же доля,
Мов ненька рідная стара,
Вас догляда й, мов квіти поля,
Де так пишалась наша воля,
Росою щастя убира!..

Живіть на славу Україні,
Чаруючи її синів,
І славні будете, й, як нині
Вітаєм вас у цій хвилині —
Скрізь будуть славить трьох братів!

1900

СЛОВ'ЯНСЬКИЙ ЗАПОВІТ

Важким шляхом, лісами, болотами,
Самітно йшли слов'янські кобзарі.
І шарпав їх свій рідний ліс тернами,
 Пили з них кров прибуду-комарі,
 Цькували їх собаками лихими
 Князів і дук годовані псарі.
І стежив скрізь і день і ніч за ними
Свій рідний шпиг, мов ворон степовий,
Щоб очі драть їм кігтями гидкими...
 Але дарма. Горів огонь живий
 У їх серцях. І в дикі нетрі лісу
 Вони внесли безсмертний світич свій,
І він порвав злиденну тьму завісу...
Не вмере повік великий дух слов'ян,
І полетять усі кайдани к бісу,
 Коли загра слов'янський океан!..
 Ті кобзарі ідуть, ідуть все далі.
 Дзвенить їх спів. Вони не чують ран.
Гримить їх клич: «Не гайтеся, відсталі!
Ідіть усі в широкий вільний світ!
Несіть туди і радощі й печалі!
 Свобода всім — святий наш заповіт!..»

1901

ПАН ТА РАТАЙ

На горі — послухай, зоре,—
Вбогу ниву ратай оре,
Плугом скиби чорні крає,
Зграї круків розганяє.

Їде пан... ти ж слухай, зоре!..
До плугатаря говорить:
«Кидай, хлопе, сивих, плуга,—
В мене є тобі послуга.

Будеш ти — чи чуєш, зоре?—
Жити в мене,— пан говорить.—
Будеш ласо їсти, пити,
Будеш в золоті ходити».

Ратай став... ось слухай, зоре!..
Очі звів: скрізь степ, як море...
Глянув панові він в вічі,
Каже просто, по-мужичи:

«Пане мій! — чи чуєш, зоре?—
І в степу мені не горе.
Та й кому ж той степ орати,
Хлібом-зерном засівати?

Славен той — ти ж слухай, зоре!—
Хто сам-на-сам лихо зборе...
Нам діди отак мовляли.
Не піду я в підлипали!

Гей ви, сиві!» Чула, зоре?
Знов плугатар землю оре.
Пан стоїть... «Які ж завзяті,—
Каже,— хлопи наші кляті!»

1901

* *
*

Небо мертво, холодне і чорне,
Мов гангрена страшна,
Облягло бідну землю.

Мов прийшла і спинилась над нею
Смерть. Горять ліхтарі,
Мов свічки погребальні.

Гей, будь проклята, темряво ночі!
Світу, світу, вогню
І проміння ясного!..

1901

БАТУРИНСЬКІ РУЇНИ

Прудко-прудко по пісочку
Сейм на захід плине,
Під гаями пробігає,
Між лісами гине.
А по річці, за водою,
В човнику легкому
Плине дід старий з онуком,
Поспіша додому.
Він пливе в рожевім сяйві
По скляній блакиті,
І плывуть за ним дві смуги,
Золотом залиті...
А високо над горою,
В сяєві м'якому,
Величаються руїни
Гетьманського дому...

То останнього гетьмана
Горниці високі,
То його життя і влади
Свідки одинокі.
Галич там тепер літає,
Та панич із міста
Перед ними часом стає

В постаті туриста
І черка своє на мурах
Прізвище нікчемне.
І в тих мурах він щось бачить
Славне і таємне...

Ой ніколи там, ніколи
Не було такого,
Навіть гарного ніколи
Не було нічого.
У шовкових там панчохах
Козаки гуляли
І замість чубів бурлацьких
Коси запускали.
За вістом та за бостоном
Справи там рішали,—
Золотої табатирки
З Москви виглядали...
У отих ясних палатах,
Де гніздяться сови,
Не про справи військові
Чулися розмови,
А про пльотки дворцовії
Та бали веселі
У цариці над Невою
В осяйній оселі.
І про долю там народу
Часом розмовляли,
Як ґрунти його між себе
Нишком паювали...
За борги оті палати
У казну попали,
Через злидні та недбальство
З них руїни стали.

Гріли руки пишні дуки
Побіля народу,
Не вважає й він, сердега,
На їх спадків вроду:
Десять років ще пролине
І, гляди, з руїни
Не зостанеться на місці
Може і цеглини...
І не жалко, і не шкода
Примх отих магнатських,
Що рабами будувались
На могилах братських.
І загине, і замовкне
Спомин про гетьмана,
Про вельможу, що колись-то
Гудзь його жупана
Не одну б сім'ю убогу
Годував півроку,
Що містечка, сам душею,
Проїдав нівроку...
Все загине. Тільки буде
Сейм на захід плити,
Буде сонце чисту воду
Любо золотити;
І рибалка сумовитий
На човні легкому
Буде сіті волочити
Ввечері по ньому.
І варитиме вечерю —
Годувати діти,
І останні дві цеглини
Візьме підложити
Під казан свій від руїни,
Що гетьман останній

Будував на Україні
Нашій безталанній...
І не жалко, і не шкода,—
Хай собі руйнує!..
Бо вже розумом не знає,
Серцем він не чує,
Як ті мури мурувались,
І чиї то руки
На стовпах отих гранітних
Зазнавали муки.
Все забуте, все пропало...
А нове, що буде —
Те побачать, те зазнають
Теж нові вже люди.

Батурин
1901

КОСАР

Хто й багатий, а сумує,
Білим світом нудить;
Я ж і бідний, а сміюся:
Будь, кажу, що буде!..
Гей, і в мене був багатий
Батько на Україні:
Мав карбованців сот зо дві —
Од різок на спині;
Мав землі велику силу —
Рівно чверть опругу:
Панський псар йому з похмілля
Проміняв на пугу;
Мав худоби у оборі
За панка якого —
Проти сонечка на призьбі
Цуцика рябого...
А умер, хоч би й на князя,—
У царськім будинку:
У окопі проти неба,
Ідучи од шинку.
Бо багач був... Душу думи
Часом облягали...
Ну, за цвинтарем сердегу
В яму й закопали.

От тоді-то з батьківщини
В степ і я подався,
Проти неба на могилі
З волею братався,
Проти зір ясних думками
З ніччю поділявся,
І додому не вертатись
От тоді поклявся.

І тепер я у широкім
У степу гуляю,
І руками-мозолями
Гроші заробляю.
Зароблю, кисетом брязну,
На долоні кину,—
Враз усе для мене вродить
У одну хвилину:
І дівчата чорнобриві
Косаря вітають,
У садочок ночувати
З поля завертають...
А батьки не вряд до страви
Чарку наливають:
У зяті мене до себе
Нишком підмовляють.

Наливайте, підмовляйте,
Будем їсти, пити,
Та за чарку вам моєї
Волі не купити!
Сам знайду собі я пару,
Кралю чорнобриву,
Одружуся, з ким захочу,
Багачам на диво.

Не родився я багатим,
В багачі й не пнуся,
А як щиро покохаю,
З тою й одружуся.

1901

ОДИНАЧКА

Холодна хата край села,
І злидні, й вічная тривога!..
За все життя душа убога
І краплі щастя не спила.

І тільки віра непохитна,
Що десь-то там, у тім житті,
Горить зоря її привітна,—
Єдиний світ в її бутті.

1901

СОН

В пітьмі ночі ходить сон
Поміж хат, коло вікон.
Розсипає маків цвіт
Од порога до воріт,
Щоб не йшла журба в двори
До досвітньої зорі.
Треба людям спокій дати,
Треба всім відпочивати...
І всю ніч блукає сон
По селу, коло вікон.
Тихо йде, не стукотить,
Щоб нікого не збудить.
Розвіває маків цвіт,
Поки пітьму змінить світ.

1901

УКРАЙНОФІЛИ

Важкий не в міру і лінивий,
Немов чумацький сірий віл,
Ситенький, смирний і щасливий,—
То був старий українофіл.

Любив він сало смакувати,
І «Енеїду» добре знав,
І все збирався працювати,
Але «нехай» йому не дав.

Сухий, верткий і метушливий,
Увесь із нервів тільки й жил,
І, ніби заєць, полохливий —
Сучасний наш українофіл.

Він тільки «Вісника» читає,
Програм з півсотні написав,
Де кров річками проливає,
І всі — в кишені приховав.

1901

ГІМН МАТНЕНОСЦІВ

Ми вкраїнцями родились,
За Україну згинем,
І за неї ми стояти
І по смерть не кинем.
Як нас візьмуть катувати
На майдан широкий,
Не здригнеться серце в грудях:
Ми не одинокі.
Гей, уже по Україні,
В кожному ріднім місті,
Є в нас друзі-побратими
Не п'ятсот, не двісті.
Тільки свиснем — залунає
Геть по Україні:
«Гей, збирайтеся докупі,—
Україна гине!»
І злетяться соколята,
Стануть всі до лави
І «Султанів» заспівають,
Заревуть на славу.
І матню, замість знамена,
Здіймуть над собою,
І, мов тури круторогі,
Кинуться до бою.

Розметуть, немов полову,
Чисто всі народи,
Потечуть в моря криваві
З України води.
Загримить тоді повсюди
Гімн по Україні:
«Слава нашим матненосцям,
Нехай ворог гине!
Ми матнею однією
Змемо півсвіту!
Слава, слава українцям
За матню немиту!..»

1901

БОГДАНОВА ІНТРОДУКЦІЯ

1648

То не хмара від Лиману
Сонце заступає,
Гей, то військо запорозьке
З Січі вирушає.
За три милі Дике Поле
Козаки укрили,
Доходжали-доступали
До Чурай-могили:
«Гей, прощай, могило-горо,
Степовая мати,
Ідемо братів з неволі,
З муки виручати!..»
Сонце сяє, вітер віє,
Бунчука питає:
«Ой скажи ти, хто такий то
Військо впоряджає?
Хто з ним поруч виступає
На коні баскому?..»
«Розкажу, але до часу
Не кажи нікому.
То — Богдан, орел крилатий,
Йде на Україну
Визволяти-рятувати

Стоптану країну.
Поруч з ним — ідуть татари,
Тугай-бей на чолі:
Нагулялися вельможні
Вже пани на волі,
Наточились сліз та крові
Дукачі-магнати,—
У Криму їм треба, в морі
Руки замивати!..»
Сонце сяє, вітер віє,
З корогвами грає,
А Богдана смілу душу
Думка обгортає:
«Підійму, збуджу Вкраїну,
Заревуть гармати,
Запалають, підуть в небо
Панські палати,
І не раз річки криваві
Потечуть у полі,
Та чи вирву ж Україну
З лядської неволі?..»
Сонце сяє. З моря вітер
Віє-повіває,
А над військом хмара круків,
Стогнути, кружляє.
Тугай-бей на них погляне
І сміються очі:
До очей вони вельможних,
Знає він — охочі...
Військо йде, і важко стогне
Степ під копитами.
Ой застогне й Україна,
Збуджена громами!..

В ПЕРЕДКАВКАЗІ

Вечірнім сяєвом залиті,
Немов новий, незнаний мир,
На тлі примерклої блакиті
Горять кряжі Кавказьких гір.
 На степовім широком лоні
 Дрімає річка степова.
 На кручі ген пасуться коні,
 І чути, пісню хтось співа.
Ставний кубанець загорілий
Стоїть, співа.— орлиний зір
Пасе на грані стуманілій
Снігами критих синіх гір.
 Сідає сонце. По долині,
 Де віє вітер степовий,
 Біжить і рже, увесь в промінні,
 Буланий огир молодий.
Біжить, насичений жагою,
На сонці золотом виграє
І рже... І ржання те луною
Вечірній берег віддає.
 А гори сріблом понялися,
 Перловим полиском бринять.
 Здається — хмари то зійшлися
 І ось-ось далі полетять.

1901

На скелі над морем, висока, тонка,
Стояла тополя, красуня струнка.
Щовечора, в інший одходячи край,
Їй сонце казало: «Здорова бувай!»
Раз двоє коханців зійшлись на шпилі,
Недужнії діти чужої землі.
Їм море співуче з'єднало серця,
Звінчало їх сонце без шлюбу, вінця...
Зійшлися востаннє вони на шпилі
В журбою й коханням напоєній млі:
Жене їх недоля в безвісні краї,
Де буря снігами заносить гаї.
Там жде їх хвороба, безрадісні дні.
І плакали гірко, тужили вони.
І вже не вернулись... Там згинули з віч.
Зав'яла на скелі й тополя ту ніч.
На березі моря знайшли їх тіла:
Їх хвиля уранці землі віддала.
Судив і карав їх людський поговір.
З'єднала навіки могила між гір.
А сонце так само тополю віта...
Стоїть вона струнко, та тільки не та:
Не чути розмови журливих листів.
Їх вітер без сліду по скелях розмів.

Коли побачу я, як фертик-демагог
Підскочить на стільця, кричить, маха руками
І честю завіря, що свідок в небі бог,
Як палко рветься він до бою з ворогами,—
Я бачу ясно тих нещасних ворогів:
То бідний селянин, трудівник безталанний,
Що мусить годувать його з своїх трудів,
Коли вестиме він в життя свій план туманний,
Вбиваючись в чини, згинаючись в дугу
Перед тими, що в них багатство, влада й сила,
На вбогих, на дрібних збиваючи пиху,
А справжнім смілякам підборкуючи крила.
І лютий гнів тоді сповняє серце вщерть.
І хочеться ту мить, простягши раптом руку,
Схопити його з стільця і відшпурнути геть,
Неначе огидну болотяну гадюку.

1902

РАТАЙ

Сумне, холодне і мутне
Повисло небо над ланами
І олив'яними очами
Глядить на землю й не зморгне,
Мов сфінкс бездушний. І нікого,
Мов у могильному склепу,
Немає в мертвому степу.
Усе живе втекло від нього.

Але вдивись у далечінь:
Ген-ген на мертвій степу грані
Щось ледве мріє у тумані:
То — чоловік, а рядом — кінь.
То орють вдвох лани холодні
Вони, потомлені, худі,
Бо звікували у нужді,
Обидва хворі і голодні.

І вмент здалось мені: веде
Не ратай борозну без краю,
А сам народ то землю крає
І зерно в борозни кладе,
Щоб потім дуків годувати,
Давати хліб їм і тепло,

І за своє усе добро
Од них погорду зазнавати.

«Одвічний рабе!— я спитав.—
Чи єсть кінець твого терпіння?»
Ні слова він. І рве коріння
Залізним ралом, як і рвав,
І безнадійними очами
Глядить у тьмяну далечінь...
І ледве йде трудящий кінь,
Ступа важкими копитами.

Вороніж
1902

ВОГНЕННІ КОНІ

Ніч осіння землю криє,
Рось холодний берег миє.
Сплять хати, дощем оббиті,
І палаци сумовиті,
Затаївшись під горою,
На село глядять марою.
У палацах світло сяє.
Там Потоцький походжає,
Там Потоцький ходить тихо,
Не віщує серце лиха.

Він поволі походжає,
Сам з собою розмовляє:
«Підійшли часи утішні —
Відтяли ми ракам клішні.
Довго будуть пам'ятати,
Послушенства не втрачати!
Розійшлись по Україні
Від Варшави до Волині
Покатовані каліки.
Буде пам'ятно повіки!»

Пан Потоцький походжає,
Ходить, в думці уявляє

Угамовану Вкраїну
За оту нелюдську ціну:
Панська влада, панська воля
Посідає й Дике Поле...
Мов воли ті круторогі,
Орють хлопи там розлогі
Степові свої пустині.
Плине золото в панські скрині.

Плине золото незрадливо...
Тільки що ото за диво —
Місяць з півночі?! «Пожежа!»
І взялась огнем ведмежа
В мить одну душа вельможна:
«Знову хлопи!.. О, не можна
Шкур із клятих їх не драти!»
І метнувся рятувати
Пан скирти свої з стогами.
Рвав з вогню б він їх руками!..

Ніч осіння землю криє.
Рось червоний берег мие
І сама почервоніла.
А у скирт огненні крила
Відростають щохвилини:
В хмари золото панське лине!
Піднеслись огненні коні
І в шаленому розгоні
Аж під хмари уганяють...
Добре хлопи запрягають!

Аж під хмари зчервонілі
Підлетіли вогнекрилі.
Клубочаться темні гриви,
Ніздрі ширяться чутливі

І блищать шалено очі...
Люта помста в них клекоче.
Пан реве, увесь червоний.
Та — овва! — вогненних коней
Вгамувати вже не в силі:
Запрягли їх руки вмілі..

1902

БОГДАНОВА СЛАВА

1648

Стогне Київ старий, аж здригається,
На Подолі луна розлягається.

Всюди дзвони гудуть,
І гармати ревуть,
І гукає поспільство завзято...
В славнім Києві свято.

Суне з міста народ лава-лавою,
То йде в Київ Богдан, вкритий славою.

Із походу верта,
Поминає міста,
Йде у Київ старий із чужини —
В саме серце України.

Не вогонь по шляху розгоряється,
Гей, то військо іде, наближається.

Суне військо здаля,
Стогне мерзла земля.
Корогви гомонять. А на чолі
Їде влюбленець долі.

Ніби лев степовий, ситий славою,
Що мечами придбав під Пилявою,

Побратимів своїх,
Леопардів грізних,
В Золотії Ворота з собою
Він веде з поля бою.

До Софії іде не хвалитися —
Вкупі з людом усім помолитися,
Що минула війна
І неволя страшна,
Ті кайдани злих утисків панських
Впали з рук християнських.

І дзвіниці гудуть, аж хитаються...
А Богдан у Софії вклоняється.
І співають попи...
В вікна сонце снопи
Золотого проміння вкидає.
Гетьман слъози втирає:

«Недарма морем кров розливалася,
Білим трупом земля укривалася.
Дорога та ціна,
Та минулась війна,
І немає ніде в цій хвилині
Більш рабів на Вкраїні!». »

Був він хлопцем, то збирався
До Америки тікати,
Став студентом — намагався
Світ вверх дном перевертати.

Вийшов з університету,
То посаду взяв тепленьку
І пустив у плин на Лету
Все минуле помаленьку.

Попливли спочатку мрії
Про святе серцець єднання,
Їм услід пішли палкії
Перших літ переконання.

Замість їх прийшли помалу —
Власний дім, чини, шаноба
І проценти з капіталу —
Угодована утроба...

1903

Розпустились верби,
У цвіту терни.
Кетяги їх білі
Звисли на тини.
Вогкі всі низинки,
Вогкі лощинки,
Теплою водою
Повні копанки.
У леваді стиха
Горлиця турчить
І кує зозуля,
Дятел туркотить.
І земля парує,
Ніжитья в теплі,
Тоне в творчих мріях —
У прозорій млі.

1903

На південь, до моря, я линув душею,
І мріялась синя пустиня мені.
В'ялялось: літають чайки понад нею...
На обрії хмари снуються ясні...

Тепер я побачив. О, скільки простору,
І сяєва, й блиску це море таїть!
Як вільно тут серцю, як вільно тут зору!
Як груди тріпочуть, як хочеться жити!..

Коли пароплав наш вріза своє чорне
Залізнеє рало, мов плуг-самохід,
У хвилю зелену і геть її горнс,
І матову смугу кладе собі вслід,

Мов стрічку тремтячу,— здається: нічого.
Нічого на світі широкім нема,
Що встояло б проти напору людського,
Чого він не зрушить, чого не злама.

Нічого!.. І серце напружено б'ється,
І хочеться праці, важкої борні...
А хвиля зелена шумить і сміється,
Скидаючи з себе брильянти дрібні.

1903

* *
*

В'ється чайка срібнокрила.
Море бухає, кипить.
Човен наш нап'яв вітрила
І, мов чайка та, летить.

Синій берег ледве мріє...
Мить — і зовсім пропада.
І наоколо леліє
Тільки небо та вода.

Тільки небо мовчазливе,
Тільки море говірке...
О, яке воно звабливе,
Невпокійливе яке!..

1903

* *

*

Берег геть від нас відходе,
Потопає в синій млі,
І несе нас тиховоде
Море в далеч од землі.

Далі й далі. Погасають
Прибережні ліхтарі.
Лиш маяк горить і грають
Там вогні у змінній грі.

І грізне червоне око
Щохвилини там зорить
І наоколо широко
Небезпекою грозить...

Не злякаєш нас! Даремне!
Ми далеко від землі.
В царство ночі потаємне
Тихо плинемо у млі.

Море плещеться під нами,
А над нами в вишині
Безтурботними очами
Зорі дивляться ясні.

1903

МІЙ ЗАПОВІТ

Вірте у геній народа,
В силу духовну його!
Вірте, що мати природа
Виглядить сина свого.
І з безголов'я й неволі,
З кров'ю политих руїн,
В духу яснім ореолі
Виступить він!
Вірте у геній народа,
Наш бо народ молодий,
Ранку ж весняного врода
День обіща не блідий.
Буде він повний проміння,
Гомону праці й пісень —
Творчого духу горіння
Радісний день!
Вірте у геній народа —
Ось мій святий заповіт.
Туго зроста він—не шкода,
Бо багатолітній це квіт.
Вірте всім серцем!.. І, може,
Світові новий псалом
Скоро він винести зможе
З ясным чолом!

1904

Обсипають акації цвіт...
Та не шкода квіток умирання,
Бо не є то смертельне згасання,
То — життю молодому привіт.

Обсипають акації цвіт...
Помарніли вони, зажурились.
Та акації вже позернулись,
Не умре, не загине їх рід.

1904

За роком рік, мов слимаки,
Повзуть у далі необмежні,
В краї неznані, безбережні,
Де кров'ю іскряться маки.

Цвітуть маки в яснім промінні —
Химерні символи життя:
Червоне полум'я горіння
І чорний колір забуття.

І всюди порожньо й ні звуку.
Мов не життя пливе, а сон
Тече без шелесту і грюку,
Без перешкод і заборон.

І я один, один на світі,
Іду в незнану далечінь,
Неначе хмари чорна тінь,
Через простори сумовиті.

Не знаю я, куди я йду.
Куди прийду — того не знаю.
Як тайна й те, з якого краю
Тропу життя свого веду.

Стихії син, я сам стихія,
І несвідомо плину я,
Не знать куди і відкіля,
На мрійні далі світовії.

1904

О жєнщино, ясний вінець творіння,
Перлино кращая поміж перлин,
З'єднались світ і пїтьма синя,
Мов в жемчузі, в таємний світ один.
В твоїх очах — світи світів таяться.
В твоїй душі — живуть і пекло й рай,
І неземні тобі примари сняться,
І тонеш ти в земних турботах вкрай.
Я знав тебе, як ти в життя вступала,
Мов білая лілея чарівна,
І ідеал душа в тобі пізнала,
Твоїй красі вклонилася вона.
Я знав тебе, як матір клопотливу,
Серед сім'ї, у глушині села,—
Затуркану, прибиту, нещасливу.
Ти ангелом справдешнім там була.
А як співець — луни собі не мав я:
І слова я від тебе не почув.
Мов на твою не мав увагу прав я,
Мов не твоїм співцем відданим був.
Ну що ж, і так обійдеться як-небудь.
І через те не зблідне образ твій.
І будеш ти мені, як білий лебідь
На озері у синяві нічний...

1904

СТЕПОВИЙ ТРАКТ

Степ і степ один навколо
Розгорнувся, наче море.
А над ним — шатро просторе,
Небо синє й сонця коло.

І під сонцем тим пекучим
Хліб, немов вода, синіє,
Та ще ряд стогів леліє,
Тоне в мареві пливучім.

Чи стогів, чи хат убогих,
Що сумують в самотині
У неміряній пустині,
На ланах її розлогих.

Нічим дихати. Смагою
Понялись уста змарнілі.
Коні змучені, спітнілі,
Не біжать, ідуть ходою.

Онде хмара пилу встала
І зростає щохвилини,
І до нас назустріч плине,
Посувається помалу.

У пилу тім через силу
Дзвоник, ниючи, кигиче.
Перетомлені обличчя
Сонно впливли із пилу...

Розминулись... І нікого
І не бачили неначе.
Тільки дзвоник плаче й плаче...
Не втекти ніяк од його.

Та шкода й тікати, бо дзвонить
То у скронях кров гаряча,
То від суму серце плаче
І беззвучно сльози ронить.

А шляху немає й краю
І здається, і не буде.
Тільки хліб на сонці всюди
Синім морем коливає.

1904

ЗАСПІВ

З циклу «Із днів журби і гніву»

Моя богине світосяйна,
Прилинь до мене і зогрій
Вогнем натхнення розум мій
І відмахни усе звичайне
Крилом поезії живим,
Щоб серце щастям затремтіло,
Щоб жити знов воно схотіло
Життям відважним, бойовим,
Горіти пломенем ясным.
Нехай живе, нехай тріпоче
Любов'ю й гнівом, а не спить
У ті часи, коли кипить
І стогне грізно і клекоче
Бурхливе море навкруги
І ломить мертві береги.
Нехай живе, а не конає,
Хай краще кров'ю підпливає,
Бо все ж волатиме й та кров
Про згоду, рівність і любов.

1904

ВІСТІ

Що день, то все чорніші вісті,
Неначе ті круки, летять...
Летять і крячуть, мов хотять
Неситі птахи їсти й їсти.

Чого вам, чорні?.. На війні
Багато м'яса єсть і крові.
Хіба не ситі ви?..— «Ой, ні!
Ми їсти знов і знов готові!»

Неначе хмара та, летять
І хижо крячуть чорнокрилі.
Півнеба сіткою укрили.
На сонці маком мерехтять.

1904

«Пожежа! Пробі! Гвалт! Рятуйте!..»
І в той же мент, і тую ж мить
Господар сам біжить гасить
Вогонь. І вгасить. Не дивуйте:
Він зна, якщо не вгасить сам,
Все піде димом к небесам.

Але знялась війна на сході,
Страшна пожежа почалась,
Не у сусід — у нас в господі,
І ні одна не піднялась
Свята рука, щоб загасити
Отой вогонь несамовитий...

Нема кому обрятувать
Народу темного господу.
Його ж — од заходу до сходу —
Ще звіку привчено мовчать.
А раб безмовний — не людина,
Гарматне м'ясо тільки він...
І жруть його гармата й міна
Серед Маньчжурії рівнин.

1904

* * *

Під час війни немає сили
Звернуть думки на інший шлях:
Вони все линуть на могили,
Що по Маньчжурії полях
Їх бог війни так рясно сіє
В жахливий викуп за гріхи
Сліпотства духу і пихи
Колоса темного — Росії.

Там гинуть тисячі щодня.
Там смерті армії чекають.
Чекають вперто, не тікають
І йдуть на неї навмання...
А ми, у клопоті дрібному
Свого злиденного життя,
Серед безсилового ниття
І трати часу по-дурному
На непотрібні нам діла,—
Ми можемо тут і їсти й спати,
І можемо бенкетувати,
І нарікати, що мала
У війська нашого відвага
І що рішуча перевага

Потрібна нам, хоч як страшна
Була б для нас її ціна.

Бо що? Там гине чернь, сірома,
А ми — ми дома сидимо.
Та що цей рік зробили дома?
Яку ми відповідь дамо
Братам, калікам недобитим,
Коли повернуться вони
З тії проклятої війни
І глянуть оком сумовитим
У наші очі? «Брехуни!
Ви тільки тішились словами,
Як ми там клали головами!»
З докором скажуть нам вони.

1904

Гримить війна. І наші рідні,
Бучні відслухавши обідні,
Ідуть на смерть. Ідуть і мруть —
Без ремства буйного і жалю,
Без зайвих сліз і без розмов,
І смерть вітають, наче кралю,
Ллючи свою й ворожу кров.
І довго будуть розливати
Цю силу нації...

Але

Навіщо, нащо марнувати
На непутяще діло й зле
Отой святий дарунок неба?
Кому війни тієї треба?
Кому потрібна братня кров?

Невже від сна прочувся знов
Молох у капищі старому —
У серці людському гнилому?..

Еге, прокинувся і сидить.
Сидить — грізний і неблаганний.
І крові ідол той поганий,
Живої крові прагне пить!

Убиймо ідола страшного!
Убиймо зараз, поки час!
Бо буде лихо нам од його,
Бо він усіх поглине нас!..
Убиймо зараз!..

Та даремні
Гучні слова: владики темні
Женуть сліпців до боротьби.
І йдуть на смерть сліпі раби!

1904

* *
*

Там, на Сході, гармати гримлять...
Там, на Сході, зарившись у нори,
У заметах і сплять і не сплять
По окопах брати наші хворі.

І їм сниться в окопах сирих
Під неприязний галас завії
Край їх рідний, що викинув їх
На погибель, на муки тяжкії.

І півсонні шепочуть вони:
«Будь ти проклят, коханий наш краю,
Теплий краю, широкий, ясний!
Будь ти проклят, опричників раю!

Бо як гнали сюди нас на смерть,
Не промовив за нас ти і слова,
Хоч і віра у тебе Христова,
І сльозами налитий ти вщерть!..»

1904

* *

*

Стояла ніч, німа, холодна,
І в тій ночі мій край конав.
І кожна думка благородна
У ній каралась, і не знав
Ніхто увечері, що буде
Уранці з ним. І бідні люди
Блукали в пітьмі навмання,
Вже не ждучи ніколи дня.

І темні владарі народу
На край безодні привели
Його, безмовного, й дали
Сліпий наказ — усю до споду
Бездоню трупом загатить,
Щоб вільно скрізь було ходить.

І мов важке добірне жито
У ту безодню полилось...
І скільки там було убито
І в ту могилу уляглось
З відчаю душ на все готових —
Старих батьків сивоголових,
І ніжних сестер, і братів!
І не було там лиш катів:
Вони пройшли, немов герої,
По трупах, складених горою.

1904

Під вагою звісток чорних,
Що з війни до нас добігли,
Ми сиділи, мов прибиті;
Жаль важкий стискав серця нам.
Гори трупів!.. Море крові!..
«За що?.. Нащо?.. Хто в тім винен?»
Ми питалися. Спокійним
Був один лише добродій.

Він дивився в склянку чаю
І бурчав уперто-тупо:
«Там чим гірше, тут тим легше!
З мільон ось як поляже,
Конституція в нас буде!»
І цупкі рудаві вуса,
Що стриміли, мов щетина,
Він смоктав і м'яв рукою
І сердито й гучно плямавав.

І мені в той час згадалась
Огидна й страшна картина.
Бачив я колись різницю.
Там — у багнищі смердячим —
Свині кров пили і жерли

Сині тельбухи криваві...
І здалось мені, що бачу
Я й тепер такого звіра
І що кров тече у його
По цупких кривавих вусах.
І він смокче кров нечисту,
І він буде нею ситий,
І він піде без вагання
Через трупи в депутати!

1904

УКАЗИ ПИШУТЬ

Укази пишуть... І хотять
Знов свиту Лазаря латать,
Нитками прілими хапати
Поверх старих новіші лати.
Але не зладиться воно:
Зотліла свита вся давно.
А Лазар той лежить у ранах
І тільки ласку псів поганих
До себе бачить: бо вони
Хоч рани злизують пекучі
На тілі в його коло кручі,
Куди стягли його сини.
Укази пишуть...

Ні, несила
Про їх і думати. Насіла
На душу туга й бачу я:
Лежить мій край, в туман повитий,
Промінням дня не обігрітий,
І вже не жде нівідкіля
Ані рятунку, ні поради,
І скрізь по нім плазують гади...

.
Коли ж ти прийдеш, дню ясний,
І розженеш туман і мряку
І гадів тих?.. Хоч дай ознаку,
Хоч тільки світом помани...

1904

* *
*

Жовч кипить у мене в серці.
До очей підходять сльози...
Та уста мої німують:
Ні клятьби в їх, ні погрози.
 Жовч кипить у мене в серці.
 З вас ніхто ж того не баче,
 Як і сліз в очах у мене:
 Бо безсилий тільки плаче.
Але ось моє вам слово,
Слово помсти і наруги:
«Будьте прокляті трикрати,
Будьте прокляті, катюги!
 Що вам надана і сила,
 Що вам надана і влада,
 А душа у вас не вища
 І не краща, ніж у гада!
Що ви силу ту і владу
Уживаєте для того,
Щоб безсилового гнобити,
Насідати на слабого!
 Що все чисте, благородне
 Мусить геть вас обминати,
 Що ви здатні обідрати
 Навіть рідну, рідну матір!...»

1904

* *
*

І уперті, і веселі,
Хвилі йшли і в берег били.
І погрозою гриміли,
Добираючись до скелі.

Тільки скеля не лякалась
І за білою косою
Хвиль кипучою красою
Безтурботно любувалась...

І були ті хвилі сині,
А під берегом — зелені
І сміялись, мов шалені,
На підводному камінні.

1904

Скорившись вітру владній силі,
Вітрило туго нап'ялось,
Неначе в мармур одлилось,—
І човен наш летить по хвилі.

Стерник на демені замлів.
Нічого більше нам не треба...
І ми йдемо під дахом неба
На вільне гульбище валів,—

Туди, де чешуть нерєїди
Жемчужні кучері свої
І де казкової Тавриди
У млі ввижаються шпилі.

І без турботи, і без думи
Душа впиває в себе даль,
Зелених хвиль ритмічні шуми
І моря синього печаль.

1904

* *

*

О ні, о ні, той не боець,
Хто має змалку в серці рани!..
Хто підломився, той не встане,
Боротись з долею не стане,—
З такого вийде лиш співець.

І як над морем елегічно
Підбитий стогне очерет,
Отак життя мотиви вічні —
Журбу та жаль — у гармонічні
Пісні вкладатиме поет.

1904

* *
*

Холопство серця і ума
Шука думок поза кордоном
І ставить їх собі законом,
Бо тих думок своїх нема.

1904

СКІФИ

Дрімають зорі,
І сплять поля.
В дими прозорі
Вдяглась земля.

І він говорить —
До жінки скіф:
«Ану, хто зборить
Кого, Озіф?»

Чебрець полинним
Вином п'янить,
Під небом синім
Пустиня спить.

«Давай!...» Схопились —
Струнка Озіф
І Фантоміліс,
Вояка-скіф.

Борня, змагання...
І рик... і сміх...
Клубок жадання —
Два тіла їх...

Алмазні зорі
Зорять здаля,
У млі прозорій
Пливе земля.

Тремтять два тіла,
Горять в огні.
«А що, здоліла?»
«Та ні вже, ні!»

1905

* *
*

Важким шляхом до світу йдуть народи
І трупом шлях рівняють свій вони.
І кращий цвіт їх гине від незгоди,
Дрібних усобиць і війни.

А все-таки з крові й димів руїни,
Мов фенікс той, щочасу вирина
І не згаса в димах ні на хвилину
Ідея людськості ясна.

Її закон — єднання всьогосвітнє,
Її мета — братерство і любов.
За гасла ці в старі часи й новітні
Лилась і ллється людська кров.

1905

ARS POETICA

Поете любий мій, якщо ти прагнеш слави.
Жадаєш передать вікам своє ім'я,
Послухай, що скажу — порадник

нелукавий—

В напучення тобі по щирій правді я.

Банальним завжди будь. Банальність певна
сила.

Умовності сестра, вона дає їй тон.
Умовність же давно усім заволоділа
І все звела на штампи і шаблон.

Шаблону й ти держись і вірші шаблоніві
Безбоязно строчи і в рими зодягай.
Хай будуть нелегкі, мов жорна ті млинові,
А ти не потурай, ще й рихов їм додай!

Бо річ єдино в тім, щоб ти громив неволю,
Докори посилав землі і небесам,
По вольності зітхав, мов вітер той по полю,
Хоча би у житті тираном був і сам.

Аби у віршах ти здавався лібералом,
І чим завзятішим,— корисніш те тобі.

* *

*

Як душа в тобі сміється —
Не спиняй.
Як із серця пісня рветься,
То співай.

А як сум-журба обгорне,
Ніби ніч,
Світ життя у море чорне
Щезне з віч,—

Йди тоді на берег моря,
І в ясну
Запливуть і сум і горе
Далину,

У безмежність синьомлисту,
У той край,
Де тчуть пряжу позлотисту
Сонце й май.

1905

Червоним, сонечко, ти встало,
Немов цю ніч криваві сні
Ти бачило, й тебе вони
Кривавим жахом схвилювали.

Скажи ж, о сонечко, мені
Ти слово правди нелукаве:
Було бойовище криваве
Цю ніч в Маньчжурії чи ні?

Мовчиш ти, ясне, і помалу
На небо вище й вище йдеш,
Дедалі бліднеш і стаєш
Уже подібним до опалу.

Так був то сон і вже минувсь?
Бодай він зроду не вернувсь!..

1905

* *
*

Знов гармати на Сході гримлять —
І загинув наш флот при Цусімі...
Сиві хвилі над нею шумлять.
Нас побито, покрито ганьбою,
Обезславлено нас на весь світ.
І неслава покриє й наш рід,
Що залишимо ми за собою.

Так... А може, й не так!
Може, встанемо знов із могили,
Повні гніву, відваги і сили,
І вже станемо жити інак?
І не будемо більше рабами,
З мови викинем слово те р а б?
Бо довічна ганьба нам була б
Залишитись з такими словами!

1905

ВОЛОДАРЯМ НАРОДНИМ

Після Цусіми

Ще день один — і месник встане
За людські сльози й людську кров.
І в меч оберне він любов,
За рани дасть ще гірші рани.
Бо вже наповнилася вщерть
Терпіння мас кривава чаша.
Впаде лиш крапля з неї — й ваша,
Владики світу, прийде смерть.

18.V.1905

ЧЕРВОНИЙ ХМІЛЬ

Одеські події

Уже червоні язики
Знялись понад містами.
Підносять їх робітники
Трудящими руками.

Вже від братерської крові
Край рідний червоніє,
А жертви будуть ще нові,
Бо люд з крові п'яніє.

Коли ж червоний вдарить хміль
У голову народню
І піде він на хибну ціль
В анархії безодню,

Що діять мусимо тоді,
І буде хто виною
В отій нечуваній біді
З уособною війною?

Та ясно — відповідь одна:
Володарі народу,

Що людська кров їм не страшна,
Що ллють її, мов воду.

Народ не хоче бути рабом,
Зриває з рук кайдани,—
Вони ж скувають його цілком
Хотять, сліпі тирани.

17.VI.1905

* *

*

Коли лютує океан
І хвилі горами здіймає,
Коли ревучий ураган
Пустині груди роздирає,
Блідіє звичніший плавець,
Тремтить сміліший подорожній,—
Не може бути глухим співець,
Коли він серцем непорожній.
Стихії буряної син,
На ті стогнання океану
І лютий лемент урагану—
Немов луна, озветься він.

Невже ж йому печать мовчання
Уста гарячі окує
І слово замкне він своє
У час народного повстання?
Невже, коли ударить грім,
Коли загра народне море,
Він і тоді не заговорить
І буде каменем німим?!

О, ні! Не буде він мовчати
І буде дзвінко відбивати

У крицю кованих словах
І гнів братів, і сестер жах,
І невмирущий прапор волі
Підійме високо і він
На боротьби кривавім полі
Як брат борців, героїв син!..

1905

ЧЕРВОНІ ЗНАМЕНА

Червоні знамена країну покрили.
Червоні знамена усюди встають.
Шумлять у повітрі, мов збурені хвилі,
Дими і руїна — їх буряна путь.
«Ми кров'ю народу намокли й червоні!..
Горять у нас болі роз'ятрених ран!
І взяв нас робітник в трудящі долоні,
І виступив з нами могутній титан!
Ми кров'ю омиті, того ми червоні!
Ми кличем до помсти народу синів:
Вставайте, єднайтесь в грізні легіони,
Народного моря розбурханий гнів!
Доволі кати нас в кайдани кували,
Здирали з нас шкури і наших батьків,
Доволі сатрапи нас кіньми топтали,—
Прокинувсь народу великого гнів!
Встає він, мов буря, мов вихор ревучий.
І все, що зустріне, змітає й лама.
І все він оберне в пустині сипучі,
Бо гніву народу упину нема!..»
Червоні знамена тріпочуть і мають...
З їх краплі червоні за вітром летять.
Ті краплі вогненні пожежі здійсмають,
З тих крапель столиці і села згорять.

1905

ТАНКИ БЮРОКРАТІВ

Вони танцюють на ножах...
Вони повинні танцювати,
Щоб стан їм любий затримати,
Але в серцях їх лютий жах:

Нікчемна помилка — і в тіло
Уп'ється враз холодна сталь...
Та танцюристів тих не жаль,
Бо танки ті — їх власне діло.

Ось підколовся з їх один...
Ось другий крикнув, сполотнівши...
А третій, ніби зацікавившись,
Спинивсь на декілька хвилин...

І знов танцює... І надія,
Що може витанцювать він
Собі і владу й вищий чин,
Схололе серце знову гріє.

Танцюйте, поки вдарить час
І враз поглине вас безодня.
Це може статися й сьогодні,
Але не жаль, не шкода вас!

1905

СУД ІДЕ

Суд іде судити сильних,
Що сміялися з судів:
Хай почують присуд вільних
Краю рідного синів.

Суд іде, щоб генералів,
І великих, і малих,
І міністрів, адміралів —
Всіх судить за вчинки їх:

«Всі ви людську кров точили
І купалися у ній,
Всі з братів тягли ви жили
І вважали їх за гній,

Всі ви матір грабували...
Так ставайте ж всі на суд,
Адмірали й генерали,
І нехай вас судить люд!..»

Суд іде. Повстаньте, люди!
То великий буде суд:
То судити вперше буде
Можновладців сірий люд!

1905

* *
*

На полях, ланах широких
Спіє зерно золоте,
А між людьми, у громаді,
Думка вільная росте.

Як достигне в полі зерно,
Люди зерно те зберуть,
А зросте-достигне думка,—
Їй кайдани приберуть...

Знов у землю кинуть зерно,
Зерно вмере і оживе.
Вільна ж думка і в кайданах
Не вмира, ввесь вік живе.

1906

Він спав, коли вони прийшли до нього.
І перша мовила:— Людина це.
Дала йому природа все, чим живі
На світі люди. Буде він довіку,
Неначе віл на ниві, працювати,
І з праці буде їсти власний хліб,
І хлібом інших буде годувати.

І друга мовила: — Це є людина.
Чутливе серце і душа у його.
І буде він приймати, мов луна,
І радощі життя, і всі страждання.
І рана вічная його душі
Вогнем палати буде невгасимим.

І тільки змовкла, третя промовляла:
— Нещасний буде він в житті, але
В йому таїться сила чудодійна:
Світи світів по волі утворити
І повертати знов у небуття.
Поетом буде він.

І він прокинувся.

І сльози ринули з очей у його,
Не знати — з радощів, а чи з печалі.

1906

ВОГНІ ГОРЯТЬ

Вогні горять у ріднім краї...
І день і ніч горять вогні...
То, як колись, вогнем карає
Народ панів і в наші дні.

То знов насупроти постали
Одвічні люті вороги,
І, піби свічі, запалали
Будинки, скирти і стоги.

То раб лама ярмо неволі,—
Аж в небо куливо летить.
Бо й він собі бажає волі,
Бо й він на волі хоче жити!

І ось горять вогні повсюди,
І день і ніч горять вогні.
І над панами мстяться люди.
Немов колись, у давні дні.

1906

ОСТАННІ ДНІ

Не знаю я,— чи я живу,
Чи вже давно умер душею,
А чи заснув я тільки нею
І бачу снища наяву...
 Не знаю я. А тільки чую,
 Немов ми все ж таки живі,
 І всі ми ходимо в крові,
 І топчем кров оту святую.
У тій крові і ми сами,
І наші діти-немовлята...
Залита нею кожна хата...
О, як так жити можемо ми!
 Бо всюди кров і всюди сльози...
 Щодня десь вішають когось...
 Там розстріл стих, але вже ось
 Нові й нові гримлять погрози.
Б'ють тих, хто сам меч підняв,
Б'ють з ними зовсім неповинних
І у декретах неодмінних
На божий світ збавляють прав.
 І чую знов слова Пілата:
 «Коли б Христос ходити став
 Між людьми знов,— його узяти
 Я б дав наказ і — скатував!..»

1906

БОРЦЯМ-ГЕРОЯМ

Я не бачив вас у вічі,
І ніколи вас не чув,
Але серцем і думками
З вами всюди й завжди був.
З вами був я, не як рівня,
Не товариш бойовий,
А як брат ваш, брат підбитий,
Та душею ще живий.
Бо я зріс і жив у пільмі,
Все життя я жив у ній,
І зів'яв я, і знесилів
У проклятій пільмі тій!
І не можу я боротись...
Тільки можу я співать.
Можу щиро, словом правди
Справді смілих прославлять.
Вам спліта побідні лаври
Наша збурена доба,
Бо то ви у ній створили
Громадянина з раба.
Так прийміть же і від мене,
Від співця, борці, привіт:
Хай живе народна воля,
Хай скориться їй весь світ!..

1906

* * *

*

Наш край у опозиції
Живе вже другий рік.
На його йде поліція,
І військо, й куля, й штик.

Та все дарма: не вернеться
Назад неволі вік,
І вільний не обернеться
В раба знов чоловік.

1906

НАДДНІПРЯНСЬКА УКРАЇНА

Зелені гори і сади
По горах тих поміж ярами...
Збігають стежки до води
Жовтогарячими стрічками...
А по садах стоять хати.
Стоять, сумують, мов пташата,
Що ось їм треба відлітати
І важко крила підвести,
Зірватись з рідної оселі...

А треба геть кудись летіть,
Бо тут немає чим прожити.
Тут все — лани оті веселі,
Що ген хвилюють по шпилях,
І кожна стежка, кожен шлях —
Все панське. Все посіли дуки —
Сини, племінники й онуки
Людей, що славні тільки тим,
Що поїдали все без вади:
Степи, ліси, луги й левади,
Що людський піт був трунком їм.

Летіти треба: нічим жити..
Летіти треба... та куди,

Коли нема на білім світі
Ані землі, ані води
Вже більше вільної?...

Й сумують,
На кручах сидячи, пташки.
А на шпилях жита хвилюють...
Та думи їх сумні й важкі.
І тільки він, Дніпро широкий,
Ген-ген розлився по пісках
І мирно п'є блакитний спокій,
Пасе химери в небесах.

1906

КРАСНОМОВЦЯМ

Із роду в рід, із году в год
 Говорите усі ви
Про бездоленний народ
 І з слів своїх щасливі.

Бо мозок ваш, немов вино,
 П'янять палкі розмови.
А п'яному усе одно,—
 І він на все готовий.

На сто гуртів розбились ви,
 А бог дасть, буде й двісті.
І вгрузли всі до голови
 В народолюбства тісті.

А ворог ваш сміється з вас
 І з ваших слів і вдачі:
«А ще вони хотіли нас
 За чуба взять, ледачі!..»

1906

Прийде час, і будуть люди
І у нас на Україні
Мати кращий хліб для себе,
Аніж той, що мають свині.

Буде час — і гречкосії,
Хлібороби-небораки
Більше знатимуть пошани
В ріднім краї, ніж собаки.

А чи скоро будуть вільні —
Не на слові, а на ділі,—
А чи скоро здіймуть вгору
Сміло голови похилі,—

Я не знаю... Тільки вірю,
Вірю щиро, непохитно,
Що й таким народ наш буде,
Що не раб він безпросвітний!

1906

Не можу я
Ввесь вік ходити по землі
І в глиб її не зазирати,
І в світ од неї не злітати
На дум одважному крилі —
Не можу я.

Я — син землі.
Я тілом — праху бідний син.
А духом — світ моя родина.
І як до матері дитина,
До недосяжних рвусь країн —
Я, син землі.

1906

ГОСТРОСЛОВАМ

Ах, втекти б од ваших віч,
Од промов широкомовних,
Від гидоти фраз умовних,
Всіх позбутись вас із віч!

Знаю вас — і крихти віри
Я не йму вам, і мені
З ліберальної брехні
Млосно робиться без міри.

Я між вас томився вік
І тепер, мов тінь, блукаю:
Чистих серцем я шукаю,
А не гострих на язык.

1906

* *
*

Ви, що прийдете за нами
Через ряд віків,
Знайте: ми були синами
Безпорадних днів.

І було на нас прокляття.
Ми жили під ним:
Тліти вік, немов багаття,
Видихати дим.

1907

Знамено високо підняв
Народ, що був невільним зроду,
І поклик смілий: «За свободу!»
На нім він кров'ю написав.

І він гукає: «Хто живий,—
Ідіть свободи добувати!
Ідіть боротись і вмирати,
Всю силу й кров віддати їй!»

Знамено має і тремтить,
Жахтить червоністю ясною.
А в небі крапкою дрібною
Повис орел і клекотить.

1907

* *
*

Безмежний степ, як море, рівний,
Німі шляхи і купи хмар,
Де часом блимне погляд гнівний,
Немов меча важкий удар.

Суха рілля, змарнілі коні,
Похмурий орач... А над ним,
Мов стражник, кібець на припоні
Пантрує оком сторожким.

То—рідний край, мій край нужденний,—
Колишня житниця світів.
А орач — мій народ стражденний,
Убогий наймит глитаїв.

1908

Сине небо, сине поле.
Не горять ніде вогні.
Гострий сніг обличчя коле,
Вітер в очі дме мені.

Тупотять померзлі коні.
Сани голосно скриплять.
Місяць в огненній короні
Вийшов поле оглядать.

Вже давно стомились очі.
Вже давно стомився слух.
Одпочити тіло хоче,
Промерзати став кожух.

А навколо — тільки поле.
Коні кригою хрумтять.
Гострий сніг обличчя коле.
Зорі змерзли і тремтять.

1908

ЖЕРТВА

Поема

Ієрусалиме, Ієрусалиме,
Ти, що вбиваєш пророків
І побиваєш камінням
Посланих до тебе!
Скільки разів хотів я
Зібрати дітей твоїх,
Як горлиця збирає
Пташок своїх під крила,
І ви не схотіли!

Матв. XXXIII. 37.

I

Вона була між нами...
А де тепер — хто скаже?..
Не слізьми, не словами
Про неї хто розкаже?..

Німі уста. А сльози
На очі набігають...
Спиніться: ще погрози
І постріли лунають!..

Ще світять вовчі очі,
Яряться вовчі зуби.
Он кулемет цокоче,
Плете мережку згуби...

II

А була вона прекрасна,
Як зоря рожеваясна,
І була вона печальна,
Як стихира погребальна.

І де йшла, де проходила,—
Всі серця вона скоряла.
І молилися на неї
І кати і назареї.

І як сонце в небі гасне,
Умира проміння ясне,
І вдяга все ніч помалу,—
Так її між нас не стало...

III

Був він, був той день страшний.
Вулиці тремтіли.
І ричав огненний змії
В їх обличчя білі.

Був він, був той лютий день,
Ось він перед нами.
Вікна з ляку — дзень-дзелень...
Дим встає стовпами...

Люди... ні, то дріт живий
В тоці електричнім,
Присок біловогневий
В сказі хаотичнім.

IV

Трах!..—і пласт на брук упав..
Хто — чи не однако?
Тільки руки вгору зняв,
Наче дав ознаку.

Хто й кому?..— дарма питать.
Швидше під ворота:
Козаки отам летять!
Там — солдатів рота!..

V

І тоді вона пішла
Проти них самотня.
Вгору рученьки зняла,
Зойкнула скорботно:

«Зупиніться! Ви ж брати!»
Ні. Звилися пліті:
«А ще й ти, повіє, ти
Будеш говорити?..»

Ту хвилину знов звелась
Рученька лелійна,
І бруківку вгору враз
Кинув вибух рвійний...

І тоді на землю впав
Безум лютозорий,
І завив, зареготав...
Чи жива ти, зоре?

VI

Жива. Тюрма. І суд і кара...
І степ і ніч... Проти зорі
У млі стовпів чорніє пара
І перекладина вгорі.

І козаки, і знов солдати...
І прокурор, і піп, і кат...
Ой тяжко, тяжко умирати,
Коли петлю затягне... браті

VII

Серце стислось, заціміло...
Зуби зціпились... І враз
Щось за шию ухопило:
Мов гадюка обвилась...

І земля з-під ніг упала...
І повітря більш нема...
Легше пуху тіло стало
І змішались світ і тьма.

Потім — дуги... потім — кола
Закрутилися у млі...
І одежа довгопола
Звисла з трупом до землі...

.

VIII

Грають золотом жита,
Шелестять шовками.
Де стовпи й могила та
В балці за ярами?

Кат узяв свої стовпи
І червінця в скриню,
Козаки — свої чуби,
Піп — кредитку синю.

А земля взяла її
Серденько схололе.
Тайну ніченьки тії
Затаїло поле...

Грають золотом жита.
Вітер плавом плине.
Ой та де ж могила та,
У якій долині?

IX

— Пташко, пташко, розкажи,
Де її могила?
— Ось сюди, сюди біжи:
Тут оце, де сіла!

— Тут нема... — Та ні, отам,
Де я зараз сяду!
— Тут багато, пташко, ям...
— Там, отам — позаду...

І знялася і летить
Пташка легкокрила.
Де ж, о де ж вона лежить?
Де її могила?

Х

Дзвенять вгорі вогненні струни.
Стрибог на арфі літа гра
І золоті гойдає руна.
А по ярах корів комуни
Пасе посмагла дівтора.

Але що там, в глибу долини?
Зібралось ревище якесь?
Воли там гнуть кряжисті спини
І диким стогоном скотинним
Байрак наповнили увесь.

Ревуть воли і діл зривають,
І пилом кидають з-під ніг,
І на коліна упадають,
І в землю з ревом заганняють
Гарячу ратицю і ріг...

ХІ

Почули кров чи труп зачули —
І, мов орган, луна їх рев!..
Зважайте, всі живі і чулі:
Устануть мертві і послулі
І буде кожен з їх, мов лев!..

І буде кожен — тур скажений,
І буде в вашій він крові,
І світ ваш в буєсті шаленій
В безодню скине лютий геній,
І прийдуть, прийдуть дні нові!..

XII

Так, настануть дні незнані,
Дні незнані, довгождані,
Золоті, ясні, співочі,
Встане сонце опівночі!

Будуть, будуть другі люди...
Та її уже не буде.
І про неї й не згадають.
Люди все, все забувають!

А була вона прекрасна,
Як зоря рожева ясна...
І була вона печальна,
Мов стихира погребальна...

1908

ПІД СОНЦЕМ

Що було колись, то буде й знов,
І що діялось, діятиметься,
І нема нового нічого під сонцем.

Еклезіаст 1.19.

Постріли... Галас... «Пощезни, псявіро!»

Врозтіч усі, мов од звіра.

Шабля майнула... черкнула когось...

Кров'ю дівча облилось.

Кинувсь, як звір, на принаду червону.

Збив на бруківку з розгону,

Горло ногою в пилу наступив,

Другою очі розбив.

І милувався, як корчилося тіло,

В дрожі смертельнім тремтіло.

Сонце ж, байдуже на його й її,

Вставило очі свої.

І осявало і ката, і жертву —

Вже мертвоу...

Постріли... Галас... Нестриманий жах...

Безум нелюдський в очах.

1908

* *
*

Неначе коханець, що чарами впився,
Бескет безтурботно над морем лежав.
Він чолом байдужим до неба підвівся,
А ноги він хвилям безпечно віддавав.

І хвилі ті ноги йому цілували.
І кожна хотіла, щоб чув її він.
І всі припадали йому до колін
І в море, невтішні, назад опадали.

1908

САВУР-МОГИЛА

«Світе мій, мої долини сині,
Раю мій, мої степи зелені,
То ж по вас улусів жемчужини
Кинув я, мов той пісок із жмені...
Всю то ту несходжену країну
Я придбав для тебе, мій народе,
А за те, як білий світ покину,
Хай і дня без того не проходить,
Щоб не ніс до мене на могилу
Щит землі вояка мій щоранку,
Щоб навік мою прославить силу!..»
Хан Савур так мовив на останку.

І умер хан Савур,
З ним дванадцять жінок,—
Оточили його,
Мов червоний вінок.
І у землю пішов
На коні хан Савур,
І піднісся над ним
Склепом зведений мур.
І три дні весь народ
Бучно помин чинив,
Триста коней убив,
Кров'ю степ зчервонив.

На четвертий почав
Миром землю носити,—
І могила в степу
Народилася вмиць.
І минали так дні,
І минали літа,
І росла та росла
Слава ханова та...

Роки йшли невинною ходою,
Люди йшли, неначе в морі хвилі.
Йшла орда на захід за ордою,
Все туди, до однієї цілі.
Йшли всі й там, у безвісті, губились...
І Савура плем'я десь поділось.
Мов туман, його пропала сила.
Та стоїть, стоїть Савур-могила.

1910

ВЕЛЕТЕНЬ

В негасимому бажанні
Ми огні болотянї
Прийняли за довгожданї
Наші гасла вогняні.
 Ні, ще велетень, сном скутий,
 Не прокинувся до життя,—
 Під землею спить забутий,
 На межі до небуття.

І поріс він бур'янами,
Темним лісом він укривсь,
І той ліс важкими снами
Теж, мов млою, оповивсь...
 Грому, грому, грому треба,
 Щоб мечем ясным майнув
 З-під розгніваного неба
 І недвигу полоснув.

І мов тур тоді від рани,
Іздригнеться він, страшний,
І з землі-могили встане
І величний, і грізний.

І тоді вогні засяють,
І тоді минеться ніч,
І без сліду пощезають
І нічні примари з віч.

1910

* *

*

В морській таємній глибині
Цвінуть не знані нам рослини,
Живуть істоти водяні,
Насельці темної країни.

Усе життя їх там, на дні.
Вони там родяться, вмирають
І світу іншого не знають,
Не ваблять сонця їх вогні.

Чи не отак і ти, мій люде,
На дні життя живеш у тьмі,—
Сидиш в незамкненій тюрмі
І з неї сам не йдеш нікуди!..

1910

Б. ГРІНЧЕНКО В ОСПЕДАЛЕТТІ

Там, на півдні, коло моря,
Він знеможений лежить,
Ніби чаша, повна горя,
На жертovníку стоїть...

Мовби чарами повитий,
До безсмертної мети
Йшов він, впертий, працьовитий.
Падав... знов вставав іти.

Всі свої найкращі сили,
Гарт душі, усе, що мав,—
З ранніх літ і до могили
Він на працю віддавав.

І тепер — кінець... могила...
«Рідний краю... відгукнись!..»
Тиша. Ніч той край укрила!..
Він згада тебе колись.

1910

ГІМН СОНЦЮ

Світе землі і всього, що існує на їй —
В морі й на суші, в повітрі і надрах
підземних,
Гімн свій складаю тобі я, планеті ясній,
Гімн земнородних істот і хвилинних і
темних!
Дай нам на тебе дивитись во віки віків
І прославляти тебе нам, первіснице світу!
Дай нам, щоб промінь твій теплий довіку
нас грів
І веселив нашу землю стару, сумовиту!
Щоб на етерних крилятах до неї він ніс
Ласки твої й поцілунки солодко-пекучі!
Щоб вагітніли од їх наші поле і ліс,
Гори, і море, і ріки широко-пливучі!
І не вмирало б во віки життя на землі,
І не заснула б сном смерті сама вона
в млі,
Все ж би пила і пила твої ласки жагучі!

1911

ЦАР АСОПРАГАСТА

«Зроблю рабів з своїх підданих.
Гноїти буду їх в кайданах.
А щоб мовчали хижаки —
Я вирву з уст їм язики.
І я в доглядачі їм дам
Братів їх рідних. Будуть псам
За тих братів вони рідніші.
І царюватиму я в тиші,
І проживу щасливо вік».

І царював він над рабами
Тринадцять років триста днів,
І перед ним народ тремтів,
Дзвонив, безмовний, ланцюгами.
Та тільки, виждавши доби,
Убили деспота раби.
І у борні непереможній
Загинув рід його вельможний.
В устах же внуків тих рабів
Гримлять, як море, сміх і спів.

1911

ПАН ГЛОБА

Ой старий, старий пан Глоба,
 Пилом припада.
А у Глоби — зірка в лобі:
 Пані молода.

І — мов змії свій клад — пан Глоба
 Жінку стереже:
Шасть із хати і вертати
 Поспішає вже.

Уночі шумлять тополі
 І сміється сич.
Серце йока — сон від ока
 Утікає пріч.

Спить чи сонну удає лиш
 Пані молода?..
Хто то з двору в ніч прозору
 В вікна загляда?..

Повні жаху й таємниці
 Шелести нічні.
Чи не ходить, чи не бродить
 Хто там при стіні?

І сидить на ліжку Глоба,
Мов безсонний птах.
Мучить пана ревність п'яна
І кохання й жах.

1912

Чув я казку стародавню —
Вже тепер таких не знають,—
Що виходять з моря люди
І сидять, пісень співають.

І ті співи повні муки,
Повні зваби і бажання,
І хто раз хоч їх почує,
Не забуде до сконання.

Чув і я ті дивні співи,
Тільки де й коли — не знаю.
І тепер ось тут, над морем.
Ніби знов я їх вчуваю.

І дивлюсь на хвилі сині,—
Чи не вирнуть з їх сирени?..
Прислухаюся і чую:
То ж співає серце в мене!..

Ах, тепер я розумію
Ті перекази про співи:
Людське серце теж, як море,
І співуче, і бурхливе.

1913

На кручі квітка розцвіла.
Вогнем горить її корона.
Неначе кров вона пила —
Така червона.

І сонце з неба каже їй:
«На кручі тій, красуне прірви,
Цвіти. Тебе в красі твоїй
Ніхто не зірве!»

І вже та квітка одцвіла.
Здмухнув вітрець красу змарнілу.
Кому ж свій цвіт вона дала
В утіху милу?

Вона жила лиш для життя
І для краси цвіла і сяла
І одноденного буття.
В тім щастя мала.

1913

* * *

Дихання вічності над нами.
Навколо — темний океан.
А ми — на острові оман —
Живем ілюзіями, снами.

Які принадні нам ті сни,
Які принадні ті омани —
Жемчужнодимчаті тумани,
Химерно-мрійні сни весни!..

А вічність дише... І в пустині,
Якій нема ніде кінця,
Нечутно зносить з острівця
Щомиті щось і щохвилини.

І все приймає океан...
І все глита його безодня...
І є в нас тільки лиш сьогодні
Отут — на острові оман.

1913

Які ви лагідні і милі,
Перлово-кудрі сині хвилі,
Коли ви ласкою, мов діти,
Ясного сонечка зогріті!

Які грізні і люті ви,
Мов роздратовані леви,
Як налетить, немов шайтан,
На вас скажений ураган!

А ти, душе, душе людська,
Ти, світе ласки й чистоти,
І темних бур красо сліпая,—
Чи не морська хвиля ти?!

1914

КНИГИ

О, як люблю вас, мудрі книги —
Прекрасних душ химерний цвіт,
Із світу й тьми, з вогню і криги,
Із сміху й сліз чудесний спліт.

Умерли ті, що вас писали,
Потлів їх мозок і серця,
А ви — живі і не вмирали,
І вік ваш буде без кінця.

І як з дорожньої криниці
Дорожній в спеку воду п'є
І освіжа свої зіниці,
Обличчя спалене своє, —

Отак в життя мого пустині
Цілющу силу я беру
І буду — крапля по краплині —
З вас брати, поки не умру.

1914

* *

*

Пахне порохом дороги
І горошком степовим.
Жито кланяється в ноги,
Гнеться колосом важким.

Гуркотить десь лобогрійка,
Щось шепочуть ячмені.
Срібне марево, мов змійка,
В'ється-грає вдалині.

Як їх, як їх не любити,
Ці простори степові,
Як згасити-затаїти
Той вогонь в своїй крові,

Що з віків його збирали
Наші предки в цих краях,
Як номадами блукали
По неміряних степах?!

І умру, і в землю ляжу,
І в землі в свій час згнию,
А й по смерті їх не зраджу,
Бо я так їх, так люблю!

1914

Ходім зо мною! Поведу
У зачаровану країну
Тебе, як цар свою дружину,
Мою кохану молоду.
Я бідний тут, а там я — цар...
Я розгорну перед тобою
Весь світ, осяяний красою.
І розповість нам кожна твар
Про дивні чуда й таємниці.
І принесуть, немов цариці,
Свої дари тобі моря.
І доки сятиме зоря —
Все будуть хвилі нам співати
Свої незрівняні кантати,
Горнути гори янтаря.
Ходім зо мною!.. В ночі срібні
Ми будем берегом блукать,
І будуть нам до ніг лягать
Покірно хвилі... І подібні
Туманним привидам нічним,
Робити будем переходи
Ми з скель униз, де плещуть води,
І вгору знов шляхом крутим.
І сядем там, закриєм очі,

І будем слухать тишу ночі,
Алмазну мову зір ясних,
І відгукатися до їх
Сердець сполученим тремтінням,
І упиватись їх промінням,
І жити, жити в снах ясних...

1914

* *
*

Серце стискається з болю і туги:
Скільки, о скільки там гине братів!..
Скільки приймається горя й наруги
Людом безвинним за лютих катів!..

1914

* *
*

Забрали цвіт народу й силу
І скоро візьмуть немовлят,
І все те піде у могилу
Під безугавний рев гармат.
А за що й нащо?.. Не гіганти
Отам змагаються в крові,
То ненажери-фабриканти
Базари ділять світові.
Торги й базари... І погнали
На смерть тьми тем своїх братів,
І трупом їх поначиняли
Утробу суші і морів.

Та де ж той суд, той гнів народу,
Невже-таки й не встане він
І не змете від верховода
Він всіх катів аж до низин?..
Невже на світі панувати
Всевадно буде капітал
І людьми буде керувати
Хапуг об'єднаний кагал?..

Не буде! Прийде Син Народу.
Новий незнаний Геркулес,
І виб'є всіх, і мир і згоду
Введе од заходу до сходу,
І блисне світ новий з небес,
Братерства світ, життя нового.
Я вірю: ми йдемо до його.

1915

СВЯТОГОР

Жаром дише степ огнистий,
В млосних чарах спить земля
І крізь одяг свій барвистий
Груди сонцю підставля.
По степу маки червоні
Сонним полум'ям горять,
А над степом срібні дзвони
Птаства радісно дзвенять.
Повила степ вільна воля,
Облягла його простор.
Серед степу, серед поля
Їде верхи Святогор.
Розправляє вус свій сивий,
Далі оком стереже.
Кінь під ним золотогривий
До просторів стиха рже.
А по жилах у могуті
Сила живчиком гуля,
Як весною у Славуті
Срібноводая струя.
І промовив він: «Коли б я
Відшукав тяжі землі,
Повернув за ті тяжі б я
Світ, мов миску на столі».

Їде. Глядь — лежить торбина
В бур'яні перекидна.
Рушив пужалном — причина:
Не посунулась вона.
Він з коня нагнувсь — рукою.
А торбина ані-ні!
Із стремен тоді ногою,
Раз — і вже у бур'яні.
Ухопився за торбину...
Понатужив дужих сил,—
Не підняв на волосину,
Не достало в нього сил.
Тільки піт з лиця кривавий
У звитяжця покотивсь,
Та з натуги велит бравий
По коліна в землю вривсь.

І, обтершися рукою,
Тихо мовив Святогор:
«Не з торбиною отою,
Став я з долею у спор.
Є, здається, в мене сила,
Сонце з неба щоб ізнять,
А як доля не судила,—
І торбини не піднять!
А й торбина ж то нужденна —
З хліборобського плеча...
Видно, пахарська щоденна
Праця важча од меча.
Мабуть, більше треба мати
Сили землю оброблять,
Ніж ту землю добувати,
Ніж її оборонять».

На коня-золотогрива
Хмара-хмарою він сів,
І поїхав велит сивий
В осяйний простор степів.
І не бачив, як червоні
В полі маківки горять,
І не чув, як передзвони
В небі синьому дзвенять.

1915

ЧЕРВОНИЙ ПРАПОР

Червоний прапор звивсь над нами...
Святий той прапор бережіть
І мозолястими руками
Вгорі, у всіх над головами,
Той прапор високо держіть.

То — символ волі. Не скаляйте
Його насильством. Не спляміть
Злобою темною. Тримайте
Той прапор високо й не дайте
Його по шляху волочить.

То — символ щастя. Хай нерушно
Над нами має, мов маяк.
Під його станем однодушно.
А як хто зрадить малодушно,—
Він упаде, як в'ялий мак.

Але впаде — важким прокльоном,
Але впаде — грізним мечем,
Страшною смертю міліонам —
І нам, і нашим епігонам —
Якщо його не збережем!

1917

ВАЛТАСАР

Сяв огнями двірець, і музики гули,
І звивавсь-розвивавсь у кадильній імлі
Чорнооких красунь перемінливий рій:
Веселивсь Валтасар у господі своїй.
І коли між жінок, між вельмож і рабів,
Наче бог, Валтасар на престолі сидів,
Невидима рука при світильних огні
Написала слова потайні на стіні.
І здригнувсь Валтасар. І бенкет враз утих.
І трьох слів тих ніхто прочитати не міг.
Кличе цар віщунів і халдеїв-жерців.
І не вмів з їх ніхто прочитати тих слів.
І тоді приступив іудей молодий.
Був він ніжний, як крин, як лілея, блідий.
І таємні слова на стіні прочитав,
І, що значать вони — він цареві сказав.
«Мене, теке л, перес, царю, ось ці слова.
В їх віщує тобі божа сила жива:
Мене — царство твоє при останнім кінці,
Теке л — зважив його бог великий в руці,
Перес — на дві його він частини розбив
І між персів його і мідян поділив».
Те сказав і замовк. Вже займалась зоря.
А як сонце зійшло — то не стало й царя.

1917

* *

*

Вдяглись в шовки й єдваби ниви.
Війни неначе й не було.
І небо й діл такі щасливі,
Але мовчить хмурне село.

Неначе сон, земля і воля
Майнули в безвість небуття.
Прийшла в село старенька доля
І привела старе життя.

І все старе, і все немиле
Запанувало на селі.
З нового тільки й є: могили,
Хрести й німецькі патрулі.

Та часом ще, бува, в долині
Вогненним цвітом зацвіте
Будинок панський і полине
У степ димовище пусте.

1918

Ви, царські пси, проти народа
Зубища скалите свої...
Бо вам чужа його свобода,
Бо ідеал ваш — нагаї!
Тими царськими нагаями
Полосували спини вам,
Але псарі вас годували —
І вірні ви були псарям.

І ось тепер, коли нам треба
Закон свободи закріпить,
Коли для щастя люду небо
Були б ми раді нахилить,
Ви берете у руки зброю,
Щоб знов у псярню всіх загнать
І чужоземною рукою
В старі кайдани закувать...

Але даремні сподівання!
Страшний огонь у нас горить,
Огонь безсмертного бажання
На вільнім світі вільно жить.
І той вогонь пожре, попалить
Всі ваші псярні і псарів,
Тюремні мури він повалить
І трони князів і царів!..

1918

* *

*

Росою зорі степ скропили.
Дрімотним морем мла лежить.
Табун стоїть коло могили,
Докупи збившись, й чутко спить.

А в далині, на чорній грані,
Таємна квітка зацвіта
І в небо парості огняні
І вуси кидає... Світа.

З обніжка грудочка спурхнула.
Повисла в небі, мов млинок.
І раптом пісня задзвеніла:
Ударив жайворон в дзвінок...

А там, на сході, все пишніше
Червона квітка розцвіта,
І вже вогнем палає й дише
Її безсмертна красота.

1918

ЖІНКА

Непевна й зваблива — вся ласка і зрада,
Як хвиля, мінлива — Венера й наяда,
Ти — мати й коханка, черниця й вакханка,
Ти — чарами щастя омріяний сон.
Ти — дикий сказ танка, ти — п'яна циганка.
Ти — людської муки священний амвон.

1918

ЄВШАН

Мов бурний вихор, Мономах
Набіг на землі половецькі.
Розбив їх військо, по степах
Розвіяв орди біженецькі.
І хан Сирчан утік на Дін,
Отрок — в Кавказькі гори сині,
І славен став у горах він —
Поміж чужими на чужині.
А половецький степ стояв
Сумною пусткою. Шуміли
По нім моря зелених трав,
Сайгак маячив на могилі...
І диких коней табуни
На вільнім паслися просторі,
І вили, кинувши терни,
Вночі вовки на ясні зорі...

Та вмер великий Мономах.
Вернувся в степ Сирчан з-за Дону —
Дзвенять в улусах по ночах
Пісні і сміх і струнні дзвони.
Але сумує хан Сирчан:
Не йде Отрок у степ з Кавказу,

І не озвався звідти хан,
І не прислав гінця ні разу.

І до Отрока шле Сирчан
Свого гудця — один зостався.
І каже так Ореву хан:
«До гір Кавказьких ти відправся.
Знайди Отрока і скажи:
«Князь Мономах умер на Русі.
Зник ворог з нашої межі,
І вільні степ наш і улуси.
Вертайся, хане, в рідний край!..»
Як не послухає він слова,
То половецьких заспівай
Пісень йому... Коли ж і знову
Не дасть він згоди — піднеси
Євшан понюхати старому.
Згада він степ у всій красі,
Згада — і вернеться додому».

В дорогу йде старий гудець.
Прийшов у гори до Отрока.
Величний хан, джигіт-їздець
Спинив на нім байдуже око.
І каже той, що брат Сирчан
У рідний край вернутись кличе.
Мовчить грізний, похмурий хан.
Із-під пахви гудка той смиче.
Співає й гра старий гудець
Пісень славетних половецьких...
І ту же й кличе у танець
Гудок в руках його мистецьких...
Та мовчки слухає те хан,—
До серця пісня не доходить.

Тоді Орев йому євшан
Дає і мовчки сам одходить.

І зілля взяв у руки хан.
Понюхав... Сльози забриніли...
Згадав Отрок, де той євшан
Росте... Свій край згадав... могили...
І ночі зоряні згадав
На степовім привольнім лоні...
І вітру шум... І шелест трав...
І каже, стиснувши долоні:
«Так, старче! Лучче полягти
Кістями в степу, в своїй країні,
Ніж з неї заочі піти
І бути славним на чужині!»

І без жалю покинув хан
І славу, й честь, і владу, й шану:
Вернувсь туди, де ждав Сирчан —
У Половеччину кохану.

ВАНДАЛАМ,

що зруйнували пам'ятник Шевченка в Києві

Валяйте генія на брук,
Топчіть його ногами,
Творіть діла нечистих рук,
Новоявленні хами!
В непевний час зловивши мент,
Ви робите руїну...
Ви в силі знищить монумент,
Але — не Україну!

1919

Є одна в природі пісня,
Пісня солодкожагуча,
Що її не вміють люди
В ноти досі записать.

Манить пісня та людину
Кидать знане і щоденне
І незнаного шукати
По немірних світах.

Знали добре тую пісню
Наші предки стародавні,
І звучить вона побідно
Досі в душах у циган.

І в моїй душі співають
Голоси її звабліві,
Тільки я сиджу прикутий,
Мов до скелі Прометей.

І що мрійно чую й бачу
У нездійснених блуканнях,
Все, що в снах передчуваю,—
Укладаю в дзвони рим.

1923

ДОН-ЖУАН

I

Площі й вулиці Севільї
Млою ночі оповиті.
А вгорі горять алмази
На блакитнім оксамиті.
Тиша. Мирно спить Севілья.
Тільки чути корок цоки...
То з веселого бенкету
Йде гульвіса одинокий.
Йде байдужий, безтурботний,
І душа у нього п'яна.
Дон-Жуан його наймення,
По прозванню де-Морана.

Добре зна його Севілья,
А найбільше — красні донни.
Не одна впада по ньому
Перед образом мадонни.
Не одна стиналась шпага
З лезом шпаги Дон-Жуана,
Не одну ad patres душу
Відпровадив де-Морана.
І не раз уже шепталась

Інквізиція про нього,
Про безбожного гульвісу,
Про гідальга молодого...

Дон-Жуан усе те бачить
І достотно все те знає,
Та нічого не боїться
І ні на що не зважає.
Йде і зараз він, неначе
Володар всього на світі,
Мов йому шляхи до щастя
Всі до одного відкриті.
Йде він сміливо і будить
Перехрестя, сном повиті,
А над ним горять алмази
На небеснім оксамиті.

II

Тихо всюди. Тільки що це?
Ніби співи похоронні
Донеслися з перевулка
І збудили вежі сонні.
Справді — похорон. Спинився
Дон-Жуан у здивуванні:
Йдуть ченці вночі попарно
В чорні каптури убрані.
В їх руках палають свічі
Червонястими огнями.
Далі — сунуть чорні мари
У ченців над головами...

Підійшов Жуан і тихо
Запитав у капелана:

«Хто умер? Кого ховають?»
«Дон-Жуана де-Морана»,
Відповів чернець похмуро
І пішов повагом далі.
«Що таке?— Жуан подумав.—
Жарти це якісь невдалі!»
І ченців питає знову.
А вони на запитання:
«Дон-Жуана де-Морана
Це є подорож остання...
Йди за нами, кабалеро,
Будем господа благодіяти
За Жуана грішну душу,
Що до суду має стати».

Глянув він мерцю в обличчя
І здригнувся, з глузду збитий:
Так, він сам лежить на марах,
Сном останнім оповитий!..
«Дивно!» мовив тут гульвіса
І в момент протверезився,
І пішов вслід за труною,
Коло церкви опинився.

За Жуана де-Морана
Там молився він з ченцями,
За його юнацьку душу,
Заплямовану гріхами,
Там молився він з ченцями.
А на другий день на рано
Підняли з землі у церкві
Непритомного Жуана...

III

І з тії страшної ночі,
З отого страшного рана
Не могли уже пізнати
Дон-Жуана де-Морана.
Хто шукав краси земної,
Зараз іншої шукає,
І безбожний кабалеро
Постриг в кляшторі приймає.
Хто вганявся за багатством,
Нищету тепер шанує
І маєтки на будівлю
Церкви щедро офірує.

І як пам'ятник безмовний
Неземної перемоги,
Ще й тепер стоїть в Севільї
Храм старий, прекрасно-строгий.
Рококо із ренесансом
В стилі храму пострічались
І в сполученнях мистецьких
Чудодійно об'єднались.
Мурільо там є творіння
І митців йому подібних,
Тих, що втілення шукали
Пересвідчень непохибних,
Що могила всіх рівняє
І земне усе — омана...
De La Caridad він зветься,
Храм Жуана де-Морана,

ПІРАМІДИ

Ранок. Змінні краєвиди
Очі веселять.
Тільки що за піраміди
Коло шахт стоять?
Жовтосіримі шпилями
Скупчень кам'яних
Стали врівень з димарями,
Навіть вище їх.
Чи нові то фараони,
Владарі столиць,
Збудували охорони
Для своїх гробниць?
Ні, то, важко врившись в нори,
Щоб глибінь дійти,
Навернули тії гори
Шахтарі-кроти.
І стоять вони в околі
Мазанок-осель
На безмірнім видноколі
Мрійним сном пустель.
Мрійним сном старого Нілу,
Сфінксів кам'яних...
То вони віщують силу,
Силу днів нових.

[1924]

НА КАРАУЛЬНІЙ МОГИЛІ

Ого, які курять дими!..
Сюди з Луганська видно.
Ступили так далеко ми,
Що декому й завидно.
Я знав Луганськ літ п'ятдесят.
Старий завод патронний
Кутивсь тоді з хатами в лад,
Пускав дими, мов сонний.
Тепер дивись, яка мітла
На обрії знялася,
Півчверті неба зайняла,
Над степом повилася!
Без дроту шле вітання нам
Сюди аж до могили.
Нове життя кується там,
Нові там діють сили.

[1924]

Забуть, забуть благаєш ти —
Вечірніх плавнів подих м'ятний,
Дніпра простор ясноблаватний
І золоті очерети?

Забути, як смеркав над нами
Рожевосинявий намет,
А ми рубали різаками
Коліностеблий очерет?

Забути, як нам коло стелі
Кипів смоляний казанок
І по ясній небесній стелі
Хтось різав вічка для зірок?
А там, за мертвою горою,
Неситий голод догризав
Нещасне місто і страшною
Над ним потворою лежав?..

Забути це?! Тоді забуду,
Як смеркне світ моїх очей,
Коли покину світ оцей
І дивуватися не буду
Тому незмисленому чуду,
Що ми zostалися живі
І що нам вистачило сили
Через усі вири й могили
На далі вийти світові.

1925

СВІТОСЛАВА ЯСНОРАДІСНА

Йшла вона, гриміла грозами,
Синь-блакиттю усміхалася.
П'яна щасними погрозами,
Вихвалялась, величалася.

Йшла ясна все проти сонечка,
Проти сонечка палючого,
Щоб знайти для себе човничка,
Перевізника летючого.

«Гей, а хто перевезе мене
Через море піннобуряне?
Хто на злотнім сяде демені,
Хто напне вітрило шкуряне?»

Обізвавсь вістряга: «Линемо
Через море, кучерявая!»
«Ой та як же ми поплинемо,
Знати б я була цікавая?»

«Полетим на крилах вітряних!
Нам проміння буде лінія!»
«Я боюсь доріг повітряних.
Ой згорю у тім промінні я!»

Де не взявсь мороз-дідусенько
З бородою срібносивою:
«Проведу тебе, малюсенька,
Я тропою незрадливою.

Окую я море кригою,
Застелю пухами білими.
Все його безумство вигою.
Пройдем ми, немов по килимі!»

Довго думала яснасенька,
Довго думала-журилася.
Аж поблідла молодесенька...
Врешті дідові скорилася.

Як дихнув-дмухнув дідусенько,
Сипонув снігами білими!..
Гляне сонце: аж бабусенька
Морем дибає по килимі.

А за нею сивий віється,
А до неї сивий пеститься.
«Що таке ото там діється?
Гей, нащо ото він леститься?»

Стало сонечко. Прижмурює
Ясні віченьки пильнесенько.
«Гей, вона ж його підбурює!
Гей, вона ж ще молодесенька!..»

Глядь, а та уже на березі,
Повернулась, усміхається...
А старий стоїть на шересі,
У туманах розпливається.

А вона — заграла бурями.
Б'є громами безтурботними
Над прогноями, баюрами,
Над озерами самотніми.

І пішла! Пішла просторами,
Болотами соковитими,
Понеслась степами, горами
Засівать їх зелом-квітами!..

1925

КАРЗОАЗ ОЛЬВІЙСЬКИЙ

Я, Карзоаз, Атталів син,
Родився в Ольвії зеленій,
Що в землях півночі, мов крин,
Її зростив аттичний геній.
В ногах у неї ліг Лиман,
А вгору степ пішов безмежний.
Навкруг оточена моя
Отчизна мурами міцними,
І мстива злоба нічия
Нам не загрожує за ними.
І мирно точиться наш вік
В степах, далеко від Еллади,
І йшов і мій за роком рік
Без перешкод і без завади.
Минула молодість моя —
Мережа снів тих злототканих —
Пройшов і літа мужні я
І входжу в коло днів останніх:
І хочу лишити я вам,
Мої сини, мої онуки,
Не срібло, золото й не крам,
А слово дружньої науки.

Нехай водити буде вас
Прадавня думка непомильна:

Всього себе, увесь свій час
Віддай отчизні неподільно.
Мов сонця честь її шануй:
Твоя то честь, твоя то слава.
Немов зіниць своїх пильнуй
Аттичних звичаїв і права.
Нехай незмінно буде друг
Для тебе кожен громадянин,
Готов йому бути до послуг,
Бо еллін ти, а не поганин.
Прихід чужинця буде вам
Нехай бажаним любим святом,
А чужоземець-странній сам
З чужих країв прибулим братом.
І скрізь між варварів нехай
Про вас іде стоуста слава,
Що землі Ольвії — то край,
Де править правда нелукава.
Коли б по неї довелось
Дійти й до кесарів величних,
Коли б з-за неї вам прийшлось
Пройти піски пустинь одвічних
І через неї смерть прийнять
Судила доля,— син Еллади
І смерть повинен ту вітати,
За слово правди вмерти радо.

ПІСНІ КАВКАЗЬКІ

I

По весні земля просхне
На моїй могилі —
І забудеш ти мене,
Ненько моя мила.
А як пуститься чебрець
Цвинтар укривати,
Він заглушить унівець
Горе твоє, тату.
Висхнуть сльози на очах
У сестри моєї,—
Злине й горе, чорний птах,
З серденька у неї.
Не забудеш ти мене,
Гей, старший мій брате,
Поки смерть не досягне
Мого супостата.
Не забуде менший брат,
Той, що підо мною,
Поки й він не ляже в ряд
З братом головою.

II

Ти — гаряча куле, смерть несеш з собою,
А чи ти у мене не була рабою?
Чорна земле, вкриєш ти мене у ямі,
А чи не тебе мій кінь бив копитами?
Ти, холодна смерте, все береш без бою,
А хіба не був я паном над тобою?..

III

— Вийди, мамо, з хати, подивись на чудо:
На горі з-під снігу трави сходять всюди!
Вийди на покрівлю, стань на край острішка;
Первоцвіт з-під криги глянув на моріжку!
— З-під снігів моріжок взимку не прогляне,
Не розквітне квітка, поки лід не стане.
Отже закохалась ти, моя жадана,
То тобі й приснилась квітонька весняна!

1927

Ясні поля, прозорі далі,
А сад стоїть, мов сирота.
Приплив осінньої печалі
Його всевладно обгорта.

Летять вгорі разки намиста —
Ключі гусей і журавлів.
Пора, пора й мені до міста.
Аж он і потяг полетів.

Пливе за ним жемчужна смуга.
Повагом плине на сади.
Мов міста кинутого туга
До мене сунеться сюди.

1928

З ЦИКЛУ «КРИМ»

I

Я морем довго плив. І потім важко спав,
Мов п'яний скіф, в задушливому трюмі.
Коли проснувся,— передо мною став
У ніжній ранішній задумі
Далекий Крим. І я, мов іудей,
Що землю вздрів своєю обітовану,
Гукнув йому з далеких хвиль осанну
І відірвать не міг од синіх гір очей.

II

Не знаю: я пливу чи плинуть гори,
Затоки, скелі і ліса,
І знов і знов підземних сил потвори,
І знов осяяна краса.

Ось Фіолент і монастир нагірний...
Ось Айя, Форос... З-поза хмар
Ай-Петрі виступа, немов у млі вечірній,
Немов під попелом пригаслий жар.

А море, море це — ясне, зелене!..
Дельфінів грища!.. У грудях
Дихання стислося і в мене —
Я чую — сльози на очах.

III. ЯЛТА

Вона була уся в димах,
У мутносиньому тумані,
А коло моря на домах
Блищали сонця біли п'яні.
Красою п'яні.

І сп'янів
Неначе й я. Краси такої,
Тих з кості різаних домів,
Тії ажурності легкої
У димносиньому завої
Не бачив ще.

І я стояв
На шумній пристані й дивився,
Аж поки вщерть красою впився,
Всього у душу не забрав.

IV. АЮ-ДАГ

Припав до моря Аю-Даг
І п'є, і п'є без краю воду.
Не пий, ведмедю, хай їй враг,
Вона солона аж до споду!

А він все п'є, не піде пріч,
Нема кінця і краю згазі.

І день минув, і з моря ніч
Зайшла й сіда на Аю-Дазі.

І починає ворожить,
І почина снувати чари.
А хвиля в березі шумить
Далеким відгуком фанфари.

І сонно слухають той шум
І кипарис, і кедр Лівану,
І повно сну і сонних дум
У млистім парку Карасану.

V. СУУК-СУ

Дорожній, тут ось Суук-Су.
Підходь і пий холодну воду
І з нею гір далеких вроду
І моря синього красу.

Якщо стомився,— відпочинь,
І буде камінь цей за крісло,
А скеля, що над ним нависла,
Подасть тобі холодну тінь.

Так пий же сміло суук-су,
Вмочи персти в холодну воду
Й тому, хто дав цю дивну вроду,
Склади подячливу ясу.

Кучук-Ламбатський хаос

VI

Ящірка зелена бігає по скелі,
А вгорі туристи низкою ідуть.
А на морі синім, у ясній пустелі,
Цятки пароплавів в далечінь пливуть.

А над ними — сонця огнезлотне коло,
А над ними — неба келих голубий...
Ах, чому не був я тут раніш ніколи,
В ті часи, як був я серцем молодий!

Кучук-Ламбатський хаос

VII. КЕДР ЛІВАНСЬКИЙ

Мов той орел, що зносить крила,
Щоб разом в небо підлетить,—
Увесь напруження і сила,—
Ліванський кедр вгорі стоїть.
Ось-ось, здається, до блакиті
Зів'ється срібний дідуган...
Але миліш всього на світі
Для його тихий Карасан.

IX

Спустився місяць золотий
Над почорнілим Аю-Дагом
І стеле килим світляний
По морю зір архіпелагом.

Далеко пісню хтось співа
На мутносірій скелі Плаку,

І хвиля ритми відбива
Тій пісні в лад — повільно й м'яко.

Ах, noche, noche чарівна,
Спинись і стій отак без краю,
Як мрія вічності ясна,
Як казка згубленого раю!

Х. НА ВЕРХОВИННІ

Не нап'юся, не нап'юся
Я цього простору!
Вище й вище піднімуся
До шпиля на гору!
Серце б'ється, серце рветься
І щемить з натуги,
А душа, душа сміється:
«Раз зійшов, йди вдруге!»
А які ясні простори,
А які тут далі —
Ті рожевосині гори,
Те он море з сталі!
Море з сталі й срібла злите
І дзеркальні ріки,
Що течуть в нім розмаїто...
Не забудь їх ввіки!

XIII

Місяць вилущує срібну луску
З плавкопливучої муті.
Гарно нам, любо на теплім піску,
Млостю солодкою skutим.
Луше і луше сріблясту луску

Місяць із синьої муті.
Тиша і спокій. У ніч отаку
Можна багато забути.
Можна далеко-далеко зайти
Шляхом пливучо-сріблястим,
Всі переходи життя перейти
Нетрями й лугом квітчастим...
Місяць вилущує срібну луску
З плавкопливучої муті,
Тихо сидим ми на теплім піску,
Мріями ночі окуті.

XV

Дивлюсь в вікно крізь кипариси,
Як хмари проти хмар ідуть,
І стежу їх мінливі риси,
І стежу їх далеку путь.

Те все — і світ м'який і тіні —
Те все — пливуча лиш ман'я.
І непорушна строгість ліній
У кипарисів лиш одна.

І чи не є ота картина
Відбиток нашого життя:
Весь зміст його — пливуча зміна
Людської мислі і чуття.

XVI. «ОСТРІВ КОХАННЯ»

Трах-тах-тах!..— іде по хвилі
Катерець моторний.
Порина в жемчужнобілій
Хвилі, мов ресорний.

Там, на морі, їх ватага,
А йому — нічого:
Підійшов до Аю-Дага
І зайшов за нього.
Вслід йому вітрець погожий
І моє зітхання.
Зветься він, на чайку схожий,
«Островом кохання».
І тому за ним зірвалось
Вслід моє зітхання,
Що за горами зосталось
І моє кохання.

XXII

На скелі тій живуть орли,
На скелі тій сосна крислата,
Ясними далями багата,
Повітря п'є. Шумлять вали,
В ногах у неї, й молодик
В свій час над нею сходить звук.
Вона ж всього того нічого
Не чує в захваті яснім
І гімни моря голубого
Співа масивам кам'яним.

XXIII. ПУШКІН

З країни смаглих молдаван
Прибився він до Карасана,
Творець Людмили і Руслана,
Співець в майбутньому Циган.
Нащадок негрів кучерявий,
На голові своїй русявій

Проміння слави вже він ніс,
І на далекому засланні
В борні і творчому змаганні
Од сили в силу духом ріс.

Які були для його милі
Морські простори і краса,
Що нею кримські небеса
Юнацьку душу напоїли!
Яку він силу відчував
У хвилях буряноперлових
І як на далях бірюзових
Орлиним зором спочивав!..

Але душа його кипуча
Незмінно рвалась до Неви.
Туди потреба неминуча
Всевадно кликала, і ви —
І Аю-Даг, і скеля Плаку,
І Одоляри, й Бабуган,
Гурзуфа тінявий платан,
І грот гучний, і аніяка,
Ніяка сила — не могли
Його у себе затримати:
Співцем його родила мати,
Огні в крові його жили.

І мов орел, він звідси знявся,
Піднісся високо, до хмар,
І там від тих прийняв удар,
До кого так безумно рвався.
Удар у серце і — на смерть!
І вмер там геній кучерявий
І за життя не впився вщерть
Ні муки творчості, ні слави.

І ось минула сотня літ,
Коли він з морем попрощався,
А спогад тут живий zostався,
Живий його тут кожен слід.
В пливучій пам'яті народній
Століття довгі то — сьогодні,
Тому незмінно сяє в ній
І образ генія ясний.

Карасан

XXVI

Пройти приморською тропою
Уранці тихий Партеніт,
Узять неспішною ходою
Гірський підйом і раптом світ
Гурзуфа синьої затоки,
Мов келих доброго вина,
Жадливо випить — то одна
Утіха люба і висока.

А ще любіша — в Бююрнус
Поуз мечетного бескета
Пройти у келію поета
І там почуть класичних муз.
Старий Вергілій і Горацій,
І гострожовчний Ювенал —
Після сучасних ламентаций —
Який то справді ідеал!

А далі, з'ївши винограду
І склянку випивши води,
Щоб угасить гірку досаду,
Що без поезії сюди,

В цей світ, прийшов з-за Аю-Дагу,
Ідеш над морем в Карасан.
В грудях тобі співа пеан,
В душі снується синя сага.

XXVII

Хто, безумний, розвів
Стільки ультрамарину
І по вінця налив
Ним долину?

Темносинє тут все.
І напевно й білизна,
Що взяла і несе
По крутизнах

Моя прачка в Ламбат,
Буде наче з саєта,—
Мов найкращий халат
Магомета.

XXVIII. З ЛИСТА

...Уранці йду на берег моря.
Воно — холодне і ясне,
І тільки ніби жде мене,
Бо там давно і Стась і Боря.

Сидять, неначе баклани,
На сірім камені — ще сонні
І одягом не церемонні,
Комуни справжнії сини.

«Заспав?» Було. «Ну що ж, у воду?»
Одежу геть, і троє нас,
Неначе з бронзи литих, враз
Ступає в синю прохолоду.

Сипнула валка хвильова
Під ноги жемчугом кипучим
І обдала огнем пекучим
Гаряче тіло — раз і два...

«Овва!» І де була дрімота!
Пірнули, вирнули, а там —
Мах-мах — легеням і рукам
Пішла утішлива робота.

Пливем, пливем і хвиля в лад,
Немов рука якого мага,
Гойдає нас і Аю-Дага
Зеленим лісом критий зад...

О, як тут гарно, друже милий!
І як безумно довго ним,
Усім цим берегом ясным,
Нікчемні трутні володіли!

XXIX. В ОРЕАНДІ

Сірий берег, сірі кручі,
Ніжноколірні, сліпучі
Далі безвісті морської
Й хвиль — зітхання й перебої...
А під берегом залито
Все пливучим малахітом,
І крізь скло його прозоре
Прогляда підвіддя моря.

І коли б не коливалось
Скло те гнуче, то, здавалось,
Взяв цїпка б і між каміння
В пущі синього рослиння,
Що лісами поставало,
І пустився вниз помалу
На принадне погуляння.
Та даремне те бажання!

Тільки риба там гуляє
Та здобичі виглядає.
Може де поміж каміння
Краб, упертий раб терпіння.
Нам же, людям — берег, кручі,
Ті незміряні, сліпучі
Далі безвісті морської
Й хвиль — зітхання й перебої.

XXXIII

І все до берега ти йдеш,
І все на берег вийти хочеш...
Нічого там ти не збереш,
Нічого там ти не доскочиш!

Дивись: давно посивів я
В земних путях, в земнім блуканні,
А перша заповідь моя —
Тебе побачить наостанні.

Кінець усіх моїх бажань —
Твого наслухатися шуму,
Твоїх докорів і зітхань,
Твого набрати в душу суму,

Щоб довго потім пам'ятать
Той час, коли ти так шуміла,
Коли до ніг моїх хотіла
Кипучим жемчугом дістать.

Карасан

XXXIV

Сьогодні море — тихе й ніжне.
Воно ще й досі мов у сні.
А обрій — диво білосніжне,
Жемчужні гори вдалині.

Отак сидів би і дивився,
Пив синій спокій і теплінь
І ввесь душею перелився
В оту безмежну далечінь.

Буюрнус

XXXV. МАКИ

Понад шосе цвітуть маки.
Не степові, бур'януваті,—
Такі тендітні і багаті
На тони кольорів м'яких.

Цвітуть і дивляться на море.
Вони огонь, а то — вода.
Але природа з їх склада
Один акорд — красу просторів.

XXXIX

Два човни моторні, мов дві чайки білі,
Поуз Одолярів в Карасан пливуть.
Понесіть привіт мій, птахи білокрилі,
Кедрам карасанським: щасно хай живуть!

XL

Бачу: ген далеко в морі
Мов зринають гарбузи.
То дельфіни на просторі
Грають в довгої лози.
За одним один повагом
Виринають із води
І під сірим Аю-Дагом
Держать напрям свій сюди.
Що, чи хочете, щоб з вами
Став і я в лози гулять?..
Так обважен я літами,
В мене ніженьки болять!

XLI

Над Яйлою грім гримить.
Над Яйлою ходять хмари.
І хотілось би удари
Ті дощем Яйлі запить.
Та нема його... Лиш плине
Шум нагірний по долині
І несе до моря з гір
Прохолодний елексир.

XLVII. ЧАТИР-ДАГ

Велично сяє в вишині
Подоба тигра кам'яного.
Дереться знизу ліс до нього.
Підбіг на боки кам'яні.

А він лежить — спокійний, ситий.
На лапи голову поклав
І вітру вільному віддав
Свій гнучкий стан, із лави злитий.

Лежить, на захід погляда,
Як там, за горами, в тумані
Згасають заграви багряні
І сонце стомлене сіда.

І весь він — спокій, весь він — сила,
Природи витвір чарівний,
Той звір могутній кам'яний,
Та велетенська сіра брила.

XLVIII. ПЕРЕВАЛ

Летить-гримить автомобіль
Зеленим долом під горою.
Бере підйоми без зусиль,
Здіймає порох за собою.

Ліворуч — сірий Чатир-Даг.
Праворуч — Демерджі твердині.
І гори й ліс... А в небесах —
Бездні там, безодні сині...

Востаннє моря хризоліт
Майнув на скель померхлім злоті,
І шлю останній свій привіт
Йому з гори на повороті.

А далі — небо, гори й ліс.
Шосе на скелях, мов гадюка,
Повзе. Назустріч суне віз...
Авто летить, стріля мов з лука...

І враз табличка: «Перевал».
Пішло шосе з гори в долину.
Машині любий інтервал:
Авто несеться без бензину.

Все вниз і вниз... Неначе птах,
Беззвучно робить майна-віра.
Зоставсь позаду Чатир-Даг.
Блищить прудкий струмок Салгіра...

Прощайте, гори і ліса,
Прощайте, дні ясного Криму,
І ви, блакитні небеса,
Замкніть мою останню риму!

1927—1928

ГІГАНТИ

І. ХОДА ЗАЛІЗНА

Чи чутно вам: двигтить земля?
То йдуть гіганти за горами.
Хо́да їх лунами-громами
Гуркоче-котиться здаля.
Ідуть гіганти індустрії.
За ними вслід встають дими.
І чуйно слухаємо ми
Ходи їх ритми бойовії:
— Вперед, вперед, пролетарі,
До світової перемоги!
Тікають з нашої дороги
Пани, банкіри і царі.
Вперед, вперед, у ногу з нами!
Вперед, вперед, пролетарі.
Нам світить сонце угорі,
Земля вітає нас ognями.
Ми вам дамо залізо й сталь,—
Боїв майбутніх перемогу,
І з нетрів темряви дорогу
Прокладемо в осяйну даль...
Двигтить земля, встає димами.
Гримить залізна хода.
І лячно зибиться вода
Морських глибин під берегами.

II. ХТО ВИ?

— Хто такі ви? — Комуністи.
— Відкіля прийшли ви?
— Породили нас огнисті
Революцій зливи.
— Що з собою несете ви?
— Смерть — на лежні й трутні,
А трудящим — променеві
Дні — віки майбутні.

III. ЕЛЕВАТОР

Колись отут тюрма стояла,
Дисциплінарний батальйон.
А потім зуби вишкіряла
Руїна дика... Ніби сон
Страшливий снівся під горою
Над занапашеним Дніпром.
І ось зненацька над водою,
У скелю впершися бедром,
Ще мов слабий, ще ніби сонний
На вранішнім світанку літ,
Підвівся велетень бетонний,
Сріблястосірий моноліт.
Постав гігант доби нової,
Ще незакінченої, син
Перебудови світової —
Прекрасний творчеський почин.
І скоро, скоро вже до його
Поллється зерно у глеки,
Мов молоко густе нового,
Ворожим спліткам навпаки,

Радгосподарчого удою.
Аж он гігант новий стоїть.
Піднісся в небо головою
І жде, коли почин робить.

IV. ДНІПРО УПОКОРЕНИЙ

Там досі ще ревуть пороги,
Та скоро вже ревінню край:
Замовкне пінявий бугай,
Дніпро, буй-тур наш круторогий.
Ревів він так з початку літ,
Ревів невпинно, безустанку,
І чули рев той на світанку
Старого людства кімр і скіф.
Та ось прийшла нова до його
Незнана людська комашня.
Подумала — і навмання
Аркан метнула на старого.
Піднісся, свиснув той аркан,
Вчепився в голову рогату
І обернувся у загату.
В полоні сивий дідуган!
І буде він тепер ходити
В ярмі довіку. Буде він
Давати силу для турбін,
Живу енергію творити.
Вслухайтесь: скоро, скоро там,
Де б'ють пороги по-старому,
Застогне стиха, по-новому,
Новий гігант на користь нам.

ПЕРЕКЛАДИ

З ФЕТА

З куряви повстала
Хмара в далині.
Кінний то чи піший ---
Не вгадать мені!

Бачу: хтось там скаче,
В даль конем жене.
Друже мій далекий,
Спогадай мене!

1889

АНЧАР

(З Пушкіна)

В пустині спраглий та скупій,
На ґрунті висхлім, погорілім
Анчар, мов грізний вартовий,
Стоїть один на світі цілім.

Природа згагливих степів
Його в день гніву спородила
І зелень мертвую листів
І корінь трутою впоїла.

Крізь кору трута вибіга
Опівдень течею ясною,
А прийде вечір — застига
Густою чистою смолою.

До його птаство не летить,
І тигр не йде; лиш вихор буйний
На древо смерті набіжить
І мчиться геть, уже отруйний.

І якщо хмара заgrimить
І змочить лист його дрімучий,

То з віт його вода біжить
Трутним дощем в пісок горючий.

І чоловіка чоловік
Послав за трутою до його.
І той пішов — коритись звик —
І світом дома був з дороги.

Смертельну смолу взяти зміг
І гілку з мертвими листами —
І піт холодний з його біг
По виду мертвому струмнями.

Приніс, знеміг — і зразу ліг
Під куренем своїм на лики,
І вмер, нещасний, коло ніг
Непереможного владики.

А цар в отруту повмочав
Свої легкі, слухняні стріли
І з ними згубу розсилав
Сусідам в знак своєї сили.

1890

ПАРУС

(З Лермонтова)

Біліє парус в самотині
На морі синьому у млі...
Чого шука він на чужині?
Що в рідній кинув він землі?

Хлюпошуть хвилі; вітер грає,
І щогла гнеться і скрипить...
Але не щастя він шукає
І не від щастя він біжить!

Під ним вода ясніш блакиті,
Над ним світ сонця золотий;
А він, звитяжець, бурю стріти
Жада, мов спокій є у їй!

1890

МІНЬЙОНА

(З Гете)

Чи ти знаєш той край, де ростуть
померанці,
Де до сонця цитрини всміхаються вранці,
Де пишаються мирти і лаври в гаях
І де спокій панує в ясних небесах?

Чи ти знаєш той край?.. Друже любий,
туди

Нам з тобою б навіки, навіки піти!

Ах, я знаю палац... Над струнками
стовпами
Висне стеля в різьбі, зала сяє огнями;
З стін портрети вдивляються в вічі мені...
«Що з тобою, дрібнятко?..» питають

вони.
О мій друже коханий, мій любий, туди
Я б хотіла з тобою, з тобою піти!

А чи знаєш ти край: на підхмарній
вершині
Стежку мул пробива по дзвінкому камінні;
В кручі змії у пливучих туманах живе,

А внизу водоспад на камінні реве?..
Чи ти знаєш?.. Туди, любий друже,
Я б хотіла з тобою навіки зійти!..^{туди}

1890

З НАДСОНА

Шкода ніжних кипарисів —
Як вони зазеленіли!
Нащо гойдалку на віти
Ти їм, люба, почепила?
Не ламай пахучих віток,
Он до кручі йди, дитино,
На акацію густую,
Запорошену маслину:
Там і море буде видно;
Тільки гойдалка хитнеться,
Як воно тобі крізь віти
В сяйві сонця засміється,
З білим парусом в тумані,
Льотом чайок над водою
І вздовж берега гучного
З піни лиштвою ясною.

1890

З ГЕЙНЕ

В небі звіку непорушно
Зіроньки стоять
І в журбі свого кохання
Звідти вік зорять.

Єсть своя у зірок мова,
І гучна й ясна,
Та про неї з філологів
Ще ніхто не зна.

Я ж дізнавсь тієї мови
В час нічної мли,
Словником моїм очиці
Милої були.

1891

З АДАМА МІЦКЕВИЧА

Понад обширом водяним чистим
Стали скелі хмурними рядами!
І вода своїм лоном пречистим
Повторила обличчя їх темне.

Понад обширом водяним чистим
Чорні хмари проходять юрбами!

І вода своїм лоном пречистим
Повторила їх лики даремне.

Понад обширом водяним чистим
Блискавиця морга, грім сердечно
рикає!

І вода своїм лоном пречистим
Світ одіб'є, а звук пропадає.
А вода стоїть все ж така чиста,
Як і перше, ясна, проречиста.

Тую воду я бачу довкола
І простор той в душі одбиваю!

І бескетів замислені чола

І вогні блискавиць поминаю.

Скелям треба стоять і грозити,
Хмарам дощ над землею носити,
Блискавицям гриміти і згинуть;
Мені ж плинути, плинути—плинуть!..

Lausanne,

1892

МАРГАРИТКА

(З В. Гюґо)

Спускався вечір по долині,
І неба квітка — сонце йшло
В короні тихого проміння
І ласку й мир землі несло.
І між камінням маргаритка
Цвіла під муром в бур'яні
І грілась в сонячнім огні.
І дивлячись на сонце, квітка
В загоді мовила: «Й моя
В вінку голівка так сія!»

1893

З ПУШКІНА

Я вас кохав; в душі моїй ще, може,
Кохання пал і досі не погас,
Та хай воно вас більше не тривоже,—
Не хочу я нічим журити вас.

Я вас кохав мовчазно й безнадійно,
Боявся вас і потай ревнував;
Я вас кохав так ніжно і так мрійно,
Як дай вам бог, щоб інший вас кохав!

1898

ПРОРОК

(З Пушкіна)

В пустині темній я блукав,
Духовним прагненням понятий,
І на шляху моєму став
Архістратиг шестикрилатий.
Перстами, легшими од мрій,
Він до моїх торкнувся вій;
І розчинилися зіниці,
Неначе з ляку у орлиці.
Моїх ушей торкнувся він,
І в їх ввірвався шум і дзвін,
І я почув небес тремтіння
І ангелів надхмарний літ,
Підводний в морі гадів хід
І зріст лози з її коріння.
І уст торкнулася рука,
І вирвав з їх він язика
Мого лукавого і злого,
І жало мудрої змії
Рука кривавая в мої
Уста вдала замісто його
І груди він розсік мечем,

І взяв моє він серце мляве,
І вугіль з племінним вогнем
Поклав у лоно їх криваве.
В пустині трупом я лежав,
І бога глас мене воззвав:
«Пророче, встань! Прийми у душу
Глагол небесної хвали
І йди, обходь моря і сушу,
І ним серця людей пали!»

1899

З СХІДНОЇ АНТОЛОГІЇ

З ПІСНІ ПІСЕНЬ

I

Тільки стали мріти сни —
Любий голос чую:
«Сестро, сестро, відчини,
В тебе заночую!..

Ніч холодна. Повіва
Буровій горою,
І моя вся голова
Понялась росою».

«Любий, одіж роздягла,
Скинула я з себе,
Змила ніжки, як лягла,—
Не ступлю до тебе».

Милий щілку розтина,
Руку простягає,
І у тьмі мене вона,
Та рука, шукає.

Я здригнулась... Устаю,
Двері відчиняю:
«Милий, де ти?» І стою
Тінь свою гойдаю.

Сон розвіявся, пропав...
Серце ж омліває:
Тут він був... Отут стояв...
А тепер — немає!..

1901

II

Раннім-рано, милий, встанем,
Як лежать ще роси.
В вертоград ходімо, глянем,
Чи цвіте він досі?

Чи вже яблуню окрили
Квітоньки пахучі?..
Там тебе на перса, милий,
Пригорну жагучі.

О, як пахнуть мандрагори!..
Яблуня вся в цвіті!..
Йдем у гори, сині гори,
Млою оповиті!..

1901

* *
*

Під звуки тимпанів,
Цимбалів бряжчання
Мене ти поранив
Стрілою кохання.

І я танцювала,
Мов серна підбита,
А потім ридала
До білого світа.

І яблуня цвітом
Мене обсипала,
Мов дружнім привітом
Ранену втішала.

1900

* *
*

Коли б ти знав, як я нудилась,
Як муж на ліжку поруч спав,
Як думка горлицею билась
До тебе в ніч... коли б ти знав!

Коли б ти знав, як я ридала
На криші дому уночі
І руки з тугою ламала,
Тебе до себе зовучи!

Коли б ти знав, як довго ночі
Туман холодний не минав,
Як я проплакала всі очі...
Коли б ти знав, коли б ти знав!..

1900

* *

*

З гір далекого Лівану,
Де твій рід, сім'я твоя,
Тихо плине Йордану
Срібновода течія.

Ти вернувся в рідні гори,
Тільки вірю й знаю я:
Не забудеш ти Дебори,
І тебе — душа моя.

З гір далекого Лівану
Срібні струмені біжать.
І тебе твоя кохана
З гір тих буде дожидать.

1900

БЕДУЇН

— Арабська кров — мій вірний кінь.
Таких нема і в падишаха.
І лине він, мов хмари тінь
Летить в степу на клич аллаха.

Його продать?..
Рукам джяура
Не осідлать
Мого Тімура!..

Послухай ти: чи можна взять
Руками жало блискавиці,
Коли почне вона снувать
Між хмар свої вогненні спиці?..

Пушу його,—
Бери без плати,
Коня мого..
Та не піймати!

Прощай, джяуре!.. — Збив коня
Смоляноокій син пустині
І повний моці і вогня
Подавсь, мов вихор, по долині.

1900

Вечір срібною росою
Тихо впав.
Сонний лотос над водою
Задрімав.

Ніч узгір'я повиває,
Сплять шпилі.
Ягуар вночі блукає
В синій млі.

Все послухало. Лиш немає
Сну мені.
Вийдеш? Ганг мене гойдає
На човні.

1901

СЕРЦЕ МАТЕРІ

(З Рішпена)

Плохий умом, він духом пав
І, ніби раб, її кохав.

Раз — глузівниця чарівна —
Сказала в жарт йому вона:

«Голодний пес мій. Ти б дістав
І серце неньки псові дав».

Він нагострив блискучий ніж,
Блискучий ніж щонайгостріш,

І ще година не спливла,
Як мати трупом вже була.

До неї з серцем він біжить.
Спіткнувсь об камінь, впав... і вмить

Він серце випустив із рук.
Розлігся стогоном тут звук:

«Тверде каміння, сину мій.
Хай бог хранить тебе святий!»

1908

ДО МОРЯ

(З Пушкіна)

Прощай, свободная стихіє!
Мені в останні ці часи
Ти котиш хвилі голубії
У сяйві гордої краси.

Як друга ревні нарікання,
Як клич його в прощальний час,
Сумний твій шум, твої благання
Вчуваю я в останній раз.

Душі моєї край жаданий!
Як часто я по берегах
Твоїх блукав сумний, туманний,
З таємним наміром в грудях.

Як я любив твої стогнання,
Глухий твій шум, безодні глас,
І тишину в вечірній час,
І своєвільні поривання.

Смиренний парус рибаків
Твоєю примхою обраний,

Відважно лине між валів —
Але заграв ти, нездоланий,
І тоне згряя кораблів!

Не довелось мені навіки
Втекти з нерушних берегів,
Вітять тебе під вільні клики
І поетичні править втіки
По гребенях твоїх валів.

Ти кликав, ждав... Я був окутий;
Дарма тяглась душа моя:
В могутній пристрасті незбутій
На березі зостався я.

Чого й журитись? Де б я нині
Свій шлях безжурний прокладав?
Один предмет в твоїй пустині
До себе б душу прикував,

Один бескет, гробниця слави...
Там повивав холодний сон
Величні спогади криваві:
Там погасав Наполеон.

Там він у муках і загинув...
І слід за ним, як бурі шум,
Од нас і другий геній злинув,
Державець другий наших дум.

Він зник, улюбленець свободи,
Лишивши світу свій вінець.
Шуми, здійми грозу негоди,
Він був, о море, твій співець.

Твого мав образу ознаку;
Твій дух буяв в душі живій.
З тобою силу мав однаку
І глибину і запал твій.

І світ спустів... У дні погожі
Мене де б виніс океан?
Людські шляхи усюди схожі:
Де крапля блага — на сторожі
Сваволя там або тиран.

Прощай же, море! Не забуду
Твої владної краси
І довго-довго чути буду
Твій звук в вечірнії часи.

В ліси, пустині, одинокий,
Тобою повний, понесу
Твої бескети і затоки,
І блиск, і тінь, і хвиль красу.

1913

П р и м і т к и
та
коментарі

Ініціатор і співупорядник кількох альманахів, Микола Чернявський друкував свої поезії в численних збірниках, альманахах, а інколи вперше публікував якусь поезію в антології або в збірнику для декламації. Окремими виданнями вийшли три збірки. 1895 року в Харкові надруковано «Пісні кохання»; 1898 року в Бахмуті — «Донецькі сонети» і 1903 року в Києві — «Зорі».

1920 року з нагоди ювілею поета в Херсоні було здійснено видання частини його поезій і прозових творів. Це видання виходило окремими випусками, з них поезій — три книжки, об'єднані спільним заголовком «Молодість».

Протягом 1927—1931 рр. видавництво «Рух» здійснило в Харкові видання збірки творів Миколи Чернявського в десяти томах, куди увійшла переважна більшість усього написаного письменником. В останніх п'яти томах, присвячених поетичній творчості, крім раніше друкованих речей, вперше опубліковано значну кількість поезій, які з різних причин своєчасно не побачили світу.

В цьому виданні автор робив спробу згрупувати свій поетичний доробок за циклами. В основу їх він клав в одному випадку тематичний принцип, в іншому — час написання. Проте з цих підбірок циклів, що відзначалися б тематичною і ідейно-художньою єдністю, не вийшло — надто різні були вміщені в них поезії. Таке поєднання часто було суто зовнішнім і не відбивало еволюції творчості поета.

В нашому виданні твори розміщені в хронологічній послідовності. Виняток зроблено для «Донецьких сонетів», які складають тематичну і ідейно-художню єдність, та «Пісень кохання», які позначені спільною датою «1888—1895».

В окремий розділ винесено також переклади, які подано в хронологічній послідовності. Виняток зроблено для поетової підбірки перекладів і переспівів «З східної антології», яку друкуємо за датою найпізнішого перекладу, щоб не порушувати певної художньої і тематичної цілісності.

Датування поезій скрізь проведено самим автором для збірки творів, що її видало видавництво «Рух». В тій же збірці автор подав і бібліографічні матеріали, які використано і в нашому виданні.

Примітки та коментарі

«*Ле золотое солнце, квітки розвиває*». Вперше надруковано в збірці Миколи Чернявського «Поезії. Книга I. Молодість. Ювілейне видання». Херсон, 1920, стор. 2.

«*Одна я на світі*». Вперше надруковано в тому ж виданні, стор. 3.

В *огні повстання*. Вперше надруковано в тому ж виданні, стор. 5—7. Підзаголовок — у тексті першодруку.

«*Люблю я свій прекрасний край*». Вперше надруковано в тому ж виданні, стор. 8.

«*Сніг падає з неба... Легкими листами*». Вперше надруковано в тому ж виданні, стор. 8—9.

Зоряний шлюб. Вперше надруковано в тому ж виданні, стор. 9—11.

«*Тихо у небі блакитнім пливе*». Вперше надруковано в тому ж виданні, стор. 12—13.

Засуха. Вперше надруковано в тому ж виданні, стор. 13.

Кримські гості. Вперше надруковано в тому ж виданні, стор. 20—22.

«*Вірю — не згину я в пітьмі дотасно*». Вперше надруковано в тому ж збірнику, стор. 28.

Каторга. Вперше надруковано в тому ж збірнику, стор. 29—30.

Пісня бенкетова. Вперше надруковано в тому ж збірнику, стор. 33.

Товаришеві. Вперше надруковано в тому ж збірнику, стор. 34.

Огні безодні. Вперше надруковано в збірці поезій М. Чернявського «Зорі», Київ, 1903, стор. 82.

«Ніченько, нічко». Вперше надруковано в збірці «Зорі», стор. 178—179, під заголовком «До ночі».

Степ. Вперше надруковано в збірці «Зорі», стор. 180—181.

«Ми любим все — в квітках, прикрасах». Вперше надруковано в збірці Миколи Чернявського «Посзіі. Книга 3. Молодість. Ювілейне видання». Херсон, 1920, стор. 31.

Тиша. Вперше надруковано в збірці творів Миколи Чернявського, т. VI. «Рух», Харків, 1928, стор. 144.

Литвини. Вперше надруковано в т. VI «Творів», стор. 148.

«Ти не загинеш, Україно!» Вперше надруковано в т. VI «Творів», стор. 150—151.

«В яснім блакитному просторі». Вперше надруковано там же, стор. 156.

На рідній ниві. Вперше надруковано у львівському журналі «Правда» за 1897 р., потім — у збірці «Зорі» (стор. 195—196).

Дочка. Вперше надруковано у т. VI «Творів», стор. 176.

Катеринослав. Вперше надруковано там же, стор. 177—180. Підзаголовок — у першодруку.

Голодні. Вперше надруковано у зб. «Зорі», стор. 197—198.

В бурсі. Вперше надруковано в т. VI «Творів», стор. 197—199.

На колії. Вперше надруковано там же, стор. 203—204.

Україні. Вперше надруковано в зб. «Зорі», стор. 252—254, під заголовком «Три сонети».

Цар. Вперше надруковано в т. VI «Творів», стор. 229.

Царі море. Вперше надруковано там же, стор. 232.

«Не придбаю честі, слави». Вперше надруковано там же, стор. 241.

В міщанськiм царствi. Вперше надруковано там же, стор. 242—243.

Гуань Ді. Вперше надруковано там же, стор. 243.

Напровесні. Вперше надруковано там же, стор. 244.

Черниця. Вперше надруковано там же, стор. 245.

У піст. Вперше надруковано там же, стор. 246.

«Веди мене, я йду з тобою!» Вперше надруковано там же, стор. 254.

Кривавий слід. Вперше надруковано в зб. «Зорі», стор. 202—203.

«Знавці мистецтва, Соломони». Вперше надруковано в т. VI «Творів», стор. 270.

Остання пісня Сафо. Вперше надруковано там же, стор. 271—272.

«Я дум своїх не віддавав». Вперше надруковано там же, стор. 296.

«О, як хотів би я тебе вітати, море». Вперше надруковано в зб. «Зорі», стор. 104—105 в іншій редакції.

«Слава богу, живемо». Вперше надруковано в т. VI «Творів», стор. 307—308.

Дяки-пиворізи. Вперше надруковано там же, стор. 308.

«Не боюсь я поговору». Вперше надруковано в т. VII «Творів», Харків, 1928, стор. 11.

Шекспір. Вперше надруковано там же, стор. 18.

Сон велетня. Вперше надруковано там же, стор. 67—68.

Весняний випад. Вперше надруковано там же, стор. 70.

Цар Петро. Вперше надруковано там же, стор. 83.

«Не полем чистим, що весною». Вперше надруковано в зб. «Зорі», стор. 189.

«На мертвий степ гроза найшла». Вперше надруковано в т. VII «Творів», стор. 78—79.

Після бурі. Вперше надруковано там же, стор. 81.

Нотатки. Вперше надруковано там же, стор. 92—96.

Заклик до моря. Вперше надруковано в зб. «Зорі», стор. 267.

«Що найкращі наші роки». Вперше надруковано там же, стор. 182.

Косарі. Вперше надруковано в т. VII «Творів», стор. 105.

«Де ви, вільні, незаказані». Вперше надруковано там же, стор. 106—107.

В Донецькому краї. Вперше надруковано там же, стор. 107—108.

Шахтар. Вперше надруковано в українському декламаторі «Розвага», т. II, Київ, 1908.

«Не падаймо духом, не знижуймось, друзі». Вперше надруковано в т. VII «Творів», стор. 117—118.

Дума старого дворянина. Вперше надруковано там же, стор. 118—119.

«Ой зі'яла я». Вперше надруковано в зб. «Зорі», стор. 175—177.

«Як гарно влітку на Вкраїні». Вперше надруковано в т. VII «Творів», стор. 127—128.

З циклу «Пісні кохання». Вперше цикл надруковано окремою книжкою «Пісні кохання», Харків, 1895. Поезія «Час один кохання чарам» вперше надрукована в т. VII «Творів», стор. 203.

«Мов хвилі в морі, повлягались». Вперше надруковано в т. VII «Творів», стор. 138.

«Я і чорна, і смуглява». Вперше надруковано там же, стор. 146.

Урожай. Вперше надруковано в двох виданнях 1903 року: в альманасі на згадку про П. О. Куліша «Дубове листя», Київ, 1903, стор. 100—101 та в зб. «Зорі», стор. 241—242.

«Степ і степ, один без краю». Вперше надруковано в зб. «Зорі», стор. 248.

Пісня бенкетова. Вперше надруковано там же, стор. 183—184.

Народ. Вперше надруковано в т. VII «Творів», стор. 153—154.

Гроза. Вперше надруковано там же, стор. 155—156.

Орел. Вперше надруковано в українському декламаторі «Розвага», Київ, 1905.

З циклу «Люди й книги». Вперше надруковано в т. VII «Творів», стор. 161—168.

Цикл «Донецькі сонети» вперше надрукований

окремою книжкою 1898 року в Бахмуті. Перший вірш друкувався під заголовком «З дороги»; «Вина сліз матерніх за мною»—«Розвага»; «О Донче, Донче, тиховодий»—«О Донче, Донче!..»; «Весна»—«Весна, весна!..»; «Весняної ночі»—«В весняну ніч». Для т. VII «Творів» автор деякі з сонетів циклу подав у новій стилістичній редакції. В нашому виданні цикл друкується за текстом сьомого тома «Творів».

Наші села. Вперше надруковано в антології «Українська муза», Київ, 1909.

«Тобі—пісень і дзвочу ліри». Вперше надруковано в зб. «Зорі», стор. 28, в іншій стилістичній редакції.

До пісні. Вперше надруковано в журналі «Літературно-науковий вісник», 1899, кн. VIII.

«Тихо гойдаються в синьому морі». Вперше надруковано в альманасі на згадку про П. О. Куліша «Дубове листя», Київ, 1903, стор. 102.

Море грає. Вперше надруковано в т. IX «Творів», Харків, 1930, стор. 140—141.

Перли. Вперше надруковано в зб. «Зорі», стор. 13.

Лермонтову. Вперше надруковано в т. VIII «Творів», Харків, 1928, стор. 87.

Харпак. Вперше надруковано там же, стор. 136—137.

Гультяй. Вперше надруковано там же, стор. 141—142.

Відповідь. Вперше надруковано там же, стор. 12.

«Встань зі мною, хто несплячий». Вперше надруковано там же, стор. 6.

Поезія. Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 252, в підбірці «Нотатки, жарти, епіграми».

«О, постій, не лишай!» Вперше надруковано в т. VIII «Творів», стор. 18.

Дніпровські пороги. Друкується за текстом т. VIII «Творів».

Монолог. Вперше надруковано в т. VIII «Творів», стор. 19—20.

«Іх двоє зійшлося... Невидні і бідні». Вперше надруковано в зб. «Зорі», стор. 168.

«Ой помалу, мій милесенький». Вперше надруковано там же, стор. 61.

«Оповитий життя безпросвітними снами». Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 216.

Іскра. Вперше надруковано в зб. «Зорі», стор. 55.

Нерозрізані сторінки. Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 250.

«Шпаки прилетіли. Ладняйте шпаківчі». Вперше надруковано в зб. «Зорі», стор. 213, без першої строфи.

Мужича доля. Вперше надруковано в т. VIII «Творів», стор. 35—36.

Пушкіну. Вперше надруковано там же, стор. 86.

Жінка. Вперше надруковано там же, стор. 134.

Сільська осінь. Вперше надруковано в зб. «Зорі», стор. 227—228.

Натхнення. Вперше надруковано там же, стор. 79.

«Я жив свій вік без заохоти». Вперше надруковано там же, стор. 210—212.

«Світе ясний, світе красний». Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 216—217.

Три брати. Вперше надруковано в т. VIII «Творів», стор. 91—93.

Слов'янський заповіт. Вперше надруковано там же, стор. 52.

Пан та ратай. Вперше надруковано в «Літературному збірнику, зложеному на спомин Олександра Кониського», Київ, 1903.

«Небо мертве, холодне і чорне». Вперше надруковано в т. VIII «Творів», стор. 55.

Батуринські руїни. Вперше надруковано в зб. «Зорі», стор. 169—173.

Косар. Вперше надруковано в антології «Українська муза», Київ, 1909.

Одиначка. Вперше надруковано в т. VIII «Творів», стор. 117.

Сон. Вперше надруковано там же, стор. 125—126.

Українофіли. Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 254—255.

Гімн матненосців. Вперше надруковано там же, стор. 255—256.

Богданова інтродукція. Вперше надруковано в збірнику «На вічну пам'ять Котляревському», Київ, 1904.

В Передкавказзі. Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 109—110.

«На скелі над морем, висока, тонка». Вперше

надруковано в «Літературно-науковому віснику», 1909, кн. VI, стор. 467—468.

«Коли побачу я, як фертик-демагог». Вперше надруковано в т. VIII «Творів», стор. 68.

Ратай. Вперше надруковано в журналі «Нова громада», 1906, кн. XI.

Воїнні коні. Вперше надруковано в т. VIII «Творів», стор. 153—155.

Богданова слава. Вперше надруковано в збірнику «На вічну пам'ять Котляревському», Київ, 1904.

«Був він хлопцем, то збирався». Вперше надруковано в журналі «Шершень», 1906, № 2, під заголовком «Бюрократ».

«Розпустились верби». Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 89.

«На південь, до моря, я линув душею». Вперше надруковано в «Літературно-науковому віснику», 1908, кн. II, стор. 321.

«В'ється чайка срібнокрила». Вперше надруковано в «Літературно-науковому віснику», 1909, кн. VI, стор. 467 («В'ється чайка срібногруда»).

«Берег ієть від нас відходе». Вперше надруковано в альманасі «З потоку життя», Херсон, 1905.

Мій заповіт. Вперше надруковано в українському декламаторі «Розвага», т. II, Київ, 1908.

«Обсипають акації цвіт». Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 24.

«За роком рік, мов слимаки». Вперше надруковано там же, стор. 29—30.

«О жєнщинє, ясний вінець творіння». Вперше надруковано там же, стор. 30—31.

Степовий тракт. Вперше надруковано там же, стор. 102—103.

Заспів. Вперше надруковано в журналі «Нова громада», 1906, кн. XI («Моя богинє світосайна»).

Вісті. Вперше надруковано в журналі «Нова громада», 1906, кн. III.

«Пожежа! Прєбі! Гвалт! Рятуйте!...». Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 176—177.

«Під час війни немає сили». Вперше надруковано там же, стор. 177—178.

«Гримить війна». Вперше надруковано в т. IX «Творів».

«Там, на Сході, гармати гримлять...». Вперше надруковано в «Новій громаді», 1906, кн. III.

«Стояла ніч, німа, холодна». Надруковано вперше в т. IX «Творів», стор. 181.

«Під вагою звісток чорних». Вперше надруковано там же, стор. 182—183.

Укази пишуть. Вперше надруковано там же, стор. 183—184.

«Жовч кипить у мене в серці». Вперше надруковано там же, стор. 184—185.

«І уперті, і веселі». Вперше надруковано в «Літературно-науковому віснику», 1909, кн. VI, стор. 468.

«Скорившись вітру владній силі». Вперше надруковано в альманаху «Арго», Київ, 1914.

«О ні, о ні, той не боєць». Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 153.

«Холопство серця і ума». Вперше надруковано там же, стор. 254.

Скіфи. Вперше надруковано там же, стор. 95.

«Важким шляхом до світу йдуть народи». Вперше надруковано там же, стор. 34.

Ars poetica. Вперше надруковано там же, стор. 35—36.

«Як душа в тобі сміється». Вперше надруковано там же, стор. 162—163.

«Червоним, сонечко, ти встало». Вперше надруковано в «Новій громаді», 1906, кн. III, під заголовком «Криваві сні».

«Знов гармати на Сході гримлять». Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 187.

Володарям народним. Вперше надруковано там же, стор. 189.

Червоний хміль. Вперше надруковано там же, стор. 190—191.

«Коли лютує океан». Вперше надруковано там же, стор. 192—193.

Червоні знамена. Вперше надруковано там же, стор. 193—194.

Танки бюрократів. Вперше надруковано в другому виданні українського декламатора «Розвага», Київ, 1906.

Суд іде. Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 195.

«На полях, ланах широких». Вперше надруковано в журналі «Рідний край», 1906.

«Він спав, коли вони прийшли до нього». Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 39—40.

Вогні горять. Вперше надруковано в літературному збірнику «З неволі», Вологда, 1908.

Останні дні. Вперше опубліковано там же.

Борцям-героям. Вперше надруковано в «Літературно-науковому віснику», 1907, кн. V, під заголовком «Борцям».

«Наш край у опозиції». Вперше надруковано в збірнику «З неволі», Вологда, 1908.

Наддніпрянська Україна. Вперше надруковано там же.

Красномовцям. Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 209—210.

«Прийде час, і будуть люди». Вперше надруковано там же, стор. 211.

«Не можу я». Вперше опубліковано там же, стор. 219.

Гострословам. Вперше надруковано там же, стор. 254.

«Ви, що прийдете за нами». Вперше надруковано там же, стор. 42.

«Знамено високо підняв». Вперше надруковано там же, стор. 201.

«Безмежний степ, як море, рівний». Вперше надруковано там же, стор. 103—104.

«Сине небо, сине поле». Вперше надруковано там же, стор. 118—119.

Жертва. Вперше надруковано в літературно-артистичному альманасі «Терновий вінок», Київ, 1908.

Під сонцем. Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 212—213.

«Неначе коханець, що чарами впився». Вперше надруковано в «Літературно-науковому віснику», 1909, кн. IX, стор. 467.

Савур-могила. Вперше надруковано в т. VIII «Творів», стор. 146—147.

Велетень. Вперше надруковано в «Літературно-науковому віснику», 1912, кн. II, стор. 260.

«В морській таємній глибині». Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 152.

Б. Грінченко в Оспедалетті. Вперше надруковано там же, стор. 171.

Гімн сонцю. Вперше надруковано в «Літературно-науковому віснику», 1912, кн. II, стор. 261.

Цар Асоррагаста. Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 172.

Пан Глоба. Вперше надруковано там же, стор. 75.

«Чуз я казку стародавню». Вперше надруковано там же, стор. 146—147.

«На кручі квітка розцвіла». Вперше надруковано там же, стор. 160—161.

«Дихання вічності над нами». Вперше надруковано в журналі «Червоний шлях», 1925, кн. XI—XII, стор. 241.

«Які ви лагідні і милі». Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 144—145.

Книги. Вперше надруковано там же, стор. 82.

«Пахне порохом дороги». Вперше надруковано там же, стор. 92.

«Ходім зо мною! Поведу». Вперше надруковано там же, стор. 147—148.

«Серце стискається з болю і туги». Вперше надруковано в т. X «Творів», Харків, 1931, стор. 9.

«Забрали цвіт народу й силу». Вперше надруковано там же, стор. 10—11.

Святогор. Вперше надруковано там же, стор. 148—150.

Червоний прапор. Вперше надруковано там же, стор. 14—15.

Валтасар. Вперше надруковано в журналі «Шлях», 1917, № 1.

«Вдяглись в шовки й єдваби ниви». Вперше надруковано в т. X «Творів», стор. 17—18.

«Ви, царські пси, проти народа». Вперше надруковано там же, стор. 21—22.

«Росою зорі степ скропили». Вперше надруковано там же, стор. 85.

Жінка. Вперше надруковано там же, стор. 87.

Євшан. Вперше надруковано там же, стор. 158—160.

Вандалам, що зруйнували пам'ятник Шевченка в Києві. Вперше надруковано там же, стор. 23. Пам'ят-

ник Шевченкові в Києві 1919 року, був зруйнований денікінськими бандами.

«Є одна в природі пісня». Вперше надруковано там же, стор. 99.

Дон-Жуан. Вперше надруковано там же, стор. 163—166.

Піраміди. Вперше надруковано в журналі «Червоний шлях», 1925, кн. V.

На караульній могилі. Вперше надруковано в журналі «Червоний шлях», 1925, кн. V. Датується за циклом «На голосних просторах», до якого поезію включено в т. X «Творів» М. Чернявського.

«Забуть, забудь, благаєш ти». Вперше надруковано в т. X «Творів», стор. 39.

Світослава Яснорадісна. Вперше надруковано там же, стор. 169—170.

Карзоаз Ольвійський. Вперше надруковано там же, стор. 156—157. До поезії в першодруку автор подав таку примітку:

«Карзоаз, син Атталів, жив за 1700 років перед нашою добою в Ольвії. Був це видатний громадський муж республіки Ольвійської. За його заслуги перед отчизною поставлено було на пам'ять йому «псефізму»—надмогильного пам'ятника з написом на ньому заслуг небіжчика. Ця «псефізма» зберігається в Херсонському музеї. В ній, між іншим, читаємо, що «отчизна, засмучена його втратою й зажурена його кончиною, постановила: похвалами й пристойними свідощтвами пом'якшити понесену в його особі втрату; щоб він і після смерті був у пошані у живих, увічнити його (золотим вінцем і через оповісника оголосити) при виносі (його тіла), що народ вінчає Карзоаза Атталенка, що жив прекрасно й корисно для народу, і цю постанову виставити на видному місці, щоб ті, що читатимуть, мали заохоту наслідувати похвальне життя».

Я тут інтерпретую, вкладаючи в уста славетного ольвійця деякі з думок, висловлених у його «псефізмі»¹.

Пісні кавказькі. Вперше надруковано там же, стор.

¹ Микола Чернявський, Твори, т. X, «Рух», Харків, 1931, стор. 156.

115—116. До цих пісень автор у першодруку додав таку примітку:

«Року 1860 писав Л. М. Толстой до свого приятеля, поета Фета: «Читав я цей час книги, що про їх ніхто поняття не має, але якими я упивався. Це збірник відомостей про кавказьких горців, виданий у Тифлісі. Там перекази й поезія горців і скарби поетичні незвичайні. Хотілось би вам послати. Мені, читаючи, безперестанно згадувались ви. Але не посилаю тому, що жалко розстатись. Ні-ні й перечитаю. Ось вам зразок». Далі подається п'ять зразків.

Фет зробив з їх переклад і видав під назвою «Песни кавказских горцев».

Я для своїх переспівів використав тексти Толстого з додатками, поданими Н. Гусевим в його статті «Неизданные письма Л. Н. Толстого к А. А. Фету» «Печать и революция», 1927, кн. шоста)¹.

«Ясні поля, прозорі далі». Вперше надруковано там же, стор. 117.

З циклу «Крим». Повністю цикл вперше надруковано в т. X «Творів», стор. 118—147. До того в журналі «Червоний шлях», 1927, кн. XII були опубліковані поезії «Я довго морем плив. І потім важко спав», «Аю-Даг», «Кедр Ліванський», «На скелі тій живуть орли», «Хто, безумний, розвів», «Пушкін», «З листа», «В Ореанді», «Перевал». В журналі «Життя і революція», 1927, кн. XII надруковано поезію «Місяць вилущує срібну луску». Решта поезій вперше надрукована в «Творах», т. X.

Гіганти. Вперше надруковано в журналі «Червоний шлях», 1931, № 10, стор. 46. До збірки творів М. Чернявського поезії «Гіганти» не входили.

Переклади

З Фета («З куряви повстала»). Вперше надруковано в т. VI «Творів», стор. 141.

Анчар (З Пушкіна). Вперше надруковано там же, стор. 218—219.

¹ Микола Чернявський, Твори, т. X. «Рух», Харків, 1931, стор. 115.

Парус (З Лермонтова). Вперше надруковано там же, стор. 227.

Мінйона (З Гете). Вперше надруковано там же, стор. 230—231.

З Надсона. («Шкода ніжних кипарисів»). Вперше надруковано там же, стор. 233.

З Гейне («В небі звіку непорушно»). Вперше надруковано там же, стор. 288.

З Адама Міцкевича («Понад обширом водяним чистим»). Вперше надруковано там же, стор. 294.

Маргаритка. (З В. Гюго). Вперше надруковано в т. VII «Творів», стор. 8.

З Пушкіна («Я вас кохав; в душі моїй ще, може»). Вперше надруковано в книзі «А. Пушкін. Вибрані твори. Книгоспілка, Київ, 1927».

Пророк. (З Пушкіна). Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 239.

З східної антології. Підбірка перекладів і переспівів вперше надрукована в т. IX «Творів», стор. 226—230.

Серце матері. (З Рішпена). Вперше надруковано в «Літературно-науковому віснику», 1910, кн. VIII, стор. 320.

До моря (З Пушкіна). Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 231—233.

ЗМІСТ

Поезія Миколи Чернявського. *Олег Бабишкін* . 3

Поезії

	Стор.
«Лле золоте сонце, квітки розвиває»	49
«Одна я на світі»	50
В огні повстання (Уривок)	51
«Люблю я свій прекрасний край»	55
«Сніг падає з неба... Легкими листами»	56
Зоряний шлюб	58
«Тихо у небі блакитнім пливе»	61
Засуха	63
Кримські гості	64
«Вірю — не згину я в пітьмі дочасно»	68
Каторга	69
Пісня бенкетова	70
Товаришеві	72
Огні безодні	73
«Ніченько, нічко»	74
Степ	76
«Ми любим все — в квітках, прикрасах»	78
Тиша	79
Литвини	80
«Ти не загинеш, Україно»	82
«В яснім блакитному просторі»	84
На рідній ниві	85
Дочка	87

	Стор.
Катеринослав (Уривок)	89
Голодні	93
В бурсі	95
На колії	98
Україні (Три сонети).	
I	100
II	101
III	101
Цар	103
Цар і море	105
«Не придбаю честі, слави»	106
В міщанськiм царстві	108
Гуань Ді	109
Напровесні	111
Черниця	114
У піст	115
«Веди мене, я йду з тобою»	116
Кривавий слід	117
«Знавці мистецтва, Соломони»	118
Остання пісня Сафо	119
«Я дум своїх не віддавав»	121
«О, як хотів би я тебе вітати, море»	122
«Слава богу, живемо»	124
Дяки-пиворізи	127
«Не боюсь я поговору»	128
Шекспір	129
Сон велетня	130
Весняний випал	133
Цар Петро	134
«Не полем чистим, що весною»	136
«На мертвий степ гроза найшла»	137
Після бурі	138
Нотатки:	
I. «Мов червінець, вірш чекань»	140
II. Мудре слово	140
III. Малодушному	140
IV. «Більше книг та мемуарів»	141
V. Розум	141
VI. «Світ увесь титани»	142
VII. «Коли я дурням потурав»	142
VIII. «Гулом людей усіх не гань»	143

	Стор.
IX. «Дивись сміліше в вічі всім»	143
X. Sentenz	143
Заклик до моря	145
«Що найкращі наші роки»	146
Косарі	147
«Де ви, вільні, незаказані»	149
В Донецькому краї	151
Шахтар	153
«Не падаймо духом, не знижуймось, друзі»	155
Дума старого дворянина	156
«Ой зів'яла я»	158
«Як гарно влітку на Вкраїні»	161
З циклу «Пісні кохання»:	
Пролог	163
«Як бідний пілігрим, що в безвісті пус- тині»	168
«Глибокий плуг пройшов полями»	169
«Не звук я зроду до привіту»	170
«Єдиний знав я перше спів»	171
«Душно. Не спиться. В вікно зазирає»	172
«Я звав тебе. Ти йшла за мною»	173
«Час один кохання чарам»	174
«Ясна зоре вечорова»	175
«Мов хвилі в морі, повлягались»	176
«Я і чорна, і смуглява»	177
Урожай	178
«Степ і степ, один без краю»	180
Пісня бенкетова	181
Народ	183
Гроза	185
Орел	187
З циклу «Люди й книги»:	
I. Ченці	188
II. Українські музи	188
III. «Золоті кайдани» Тогобочного	188
IV. Старицькому	189
V. Українські актори	189
VI. Цензура	189
VII. Заспів	189
VIII. «Думки-мережанки» Олени Пчілки	190
IX. Авторів збірника «В досужий час»	190

	Стор.
Х. Яків Щоголів	191
XI. «Перші ліричні твори» Я. Жарка	191
XII. П. Т. Рябошапці	191
Донецькі сонети:	
«Я бачу знов вас, рідні гори!»	193
«Прийми вигнання на годину»	194
«Вина сліз матерніх за мною...»	195
Череда	196
«О Донче, Донче тиховодий»	197
Вечір	198
Ніч	199
Донець	200
Князь Ігор	201
На горі	202
Рибалки	203
На тирлі	204
Осінь	205
Ліс	206
Селяни	207
Перший лід	208
Сніг	209
Вовки	210
Коло груби	211
Смерть	212
Порубка	213
Нічний вогонь	214
Весна	215
Весняної ночі	216
На кар'яульній могилі	217
В лісі	218
Останнє прощай	219
Наші села	220
«Тобі — пісень і дзвону ліри»	223
До пісні	224
«Тихо гойдаються в синьому морі»	225
Море грає	226
Перли	228
Лермонтову	229
Харпак	230
Гультей	232
Відповідь	234

	Стор.
«Встань зі мною, хто несплячий»	235
Поезія	236
«О, постій, не лишай!»	237
Дніпровські пороги	238
Монолог	240
«Іх двоє зійшлося... Невидні і бідні»	241
«Ой помалу, мій милесенький»	242
«Оповитий життя безпросвітними снами»	243
Іскра	244
Нерозрізані сторінки	245
«Шпаки прилетіли. Ладняйте шпаківні»	246
Мужича доля	247
Пушкіну	248
Жінка	249
Сільська осінь	250
Натхнення	252
«Я жив свій вік без заохоти»	253
«Світе ясний, світе красний»	256
Три брати	258
Слов'янський заповіт	261
Пан та ратай.	262
«Небо мертво, холодне і чорне»	264
Батуринські руїни	265
Косар	269
Одиначка	272
Сон	273
Українофіли	274
Гімн матненосців	275
Богданова інтродукція	277
В Передкавказзі	279
«На скелі над морем, висока, тонка»	280
«Коли побачу я, як фертик-демагог	281
Ратай	282
Вогненні коні	284
Богданова слава	287
«Був він хлопцем, то збирався»	289
«Розпустились верби»	290
«На південь, до моря, я линув душею»	291
«В'ється чайка срібнокрила»	292
«Берег геть від нас відходе»	293
Мій заповіт	294

	Стор.
«Обсипають акації цвіт»	295
«За роком рік, мов слимаки»	296
«О жінчино, ясний вінець творіння»	298
Степовий тракт	299
Заспів	301
Вісті	302
«Пожежа! Пробі! Гвалт! Рятуйте!..»	303
«Під час війни немає сили»	304
«Гримить війна»	306
«Там, на Сході, гармати гримлять...»	308
«Стояла ніч, німа, холодна»	309
«Під вагою звісток чорних»	310
Укази пишуть...	312
«Жовч кипить у мене в серці»	313
«І уперті, і веселі»	314
«Скорившись вітру владній силі»	315
«О ні, о ні, той не боєць»	316
«Холопство серця і ума»	317
Скіфи	318
«Важким шляхом до світу йдуть народи»	320
Ars poetica	321
«Як душа в тобі сміється»	323
«Червоним, сонечко, ти встало»	324
«Знов гармати на Сході гримлять»	325
Володарям народним	326
Червоний хміль	327
«Коли лютує океан»	329
Червоні знамена	331
Танки бюрократів	332
Суд іде	333
«На полях, ланах широких»	334
«Він спав, коли вони прийшли до нього»	335
Вогні горять	336
Останні дні	337
Борцям-героям	338
«Наш край у опозиції»	339
Наддніпрянська Україна	340
Красномовцям	342
«Прийде час, і будуть люди»	343
«Не можу я»	344
Гострословам	345

	Стор.
«Ви, що прийдете за нами»	346
«Знамено високо підняв»	347
«Безмежний степ, як море, рівний»	348
«Синє небо, синє поле»	349
Жертва	350
Під сонцем	357
«Неначе коханець, що чарами впився»	358
Савур-могила	359
Велетень	361
«В морській таємній глибині»	362
Б. Грінченко в Оспедалетті	363
Гімн сонцю	364
Цар Асоррагаста	365
Пан Глоба	366
«Чув я казку стародавню»	368
«На кручі квітка розцвіла»	369
«Дихання вічності над нами»	370
«Які ви лагідні і милі»	371
Книги	372
«Пахне порохом дороги»	373
«Ходім зо мною! Поведу»	374
«Серце стискається з болю і туги»	376
«Забрали цвіт народу й силу»	377
Святогор	379
Червоний прапор	382
Валтасар	383
«Вдяглись в шовки й єдваби ниви»	384
«Ви, царські пси, проти народа»	385
«Росою зорі степ скропили»	386
Жінка	387
Євшан	388
Вандалам, що зруйнували пам'ятник Шевченка в Києві	391
«Є одна в природі пісня»	392
Дон-Жуан	393
Піраміди	397
На караульній могилі	398
«Забуть, забудь благаєш ти»	399
Світослава Яснорадісна	400
Карзоаз Ольвійський	403

Пісні кавказькі:

I. «По весні земля просхне»	405
II. «Ти — гаряча куле, смерть несеш з собою»	406
III. «Вийди, мамо, з хати, подивись на чудо»	406
«Ясні поля, прозорі далі»	407
З циклу «Крим»:	

I. «Я морем довго плив. І потім важко спав»	408
II. «Не знаю: я пливу чи плинуть гори»	408
III. Ялта	409
IV. Аю-Даг	409
V. Суук-Су	410
VI. «Ящірка зелена бігає по скелі»	411
VII. Кедр Ліванський	411
IX. «Спустився місяць золотий»	411
X. На верховинні	412
XIII. «Місяць вилущує срібну луску»	412
XV. «Дивлюсь в вікно крізь кипариси»	413
XVI. «Острів кохання»	413
XXII. «На скелі тій живуть орли»	414
XXIII. Пушкін	414
XXVI. «Пройти приморською тропою»	416
XXVII. «Хто, безумний, розвів»	417
XXVIII. З листа	417
XXIX. В Ореанді	418
XXXIII. «І все до берега ти йдеш»	419
XXXIV. «Сьогодні море — тихе й ніжне»	420
XXXV. Маки	420
XXXIX. «Два човни моторні, мов дві чайки білі»	421
XL. «Бачу: ген далеко в морі»	421
XLI. «Над Яйлою грім гримить»	421
XLVII. Чатир-Даг	422
XLVIII. Перевал	422

Гіганти:

I. Хода залізна	424
II. Хто ви?	425
III. Елеватор	425
IV. Дніпро упокорений	426

Переклади

	Стор.
З Фета («З куряви повстала»)	429
Анчар (З Пушкіна)	430
Парус (З Лермонтова)	432
Мінйона (З Гете)	433
З Надсона («Шкода ніжних кипарисів»)	435
З Гейне («В небі звіку непорушно»)	436
З Адама Міцкевича («Понад обширом водяним чистим»)	437
Маргаритка (З В. Гюго)	438
З Пушкіна («Я вас кохав; в душі моїй ще, може»)	439
Пророк (З Пушкіна)	440
З східної антології:	
З пісні пісень	442
І. «Тільки стали мріти сни»	442
ІІ. «Раннім-рано, милий, встанем»	443
«Під звуки тимпанів»	444
«Коли б ти знав, як я нудилась»	445
«З гір далекого Лівану»	446
Бедуїн	447
«Вечір срібною росою»	448
Серце матері (З Рішпена)	449
До моря (З Пушкіна)	450
Примітки та коментарі	453

Чернявський Николай Федорович.
Стихи.

Издательство «Радянський письменник»
(На украинском языке)

Редактор *С. А. Крижанівський*
Художник *К. К. Калугін*
Гравюра на дереві *В. К. Стеценка*
Художній редактор *К. І. Золотарьова*
Технічний редактор *Й. М. Вайнишенкер*
Коректор *К. Ю. Лига*

Здано на виробництво 24/І 1959 р. Підписано до друку 4/V 1959 р. Формат 70×92/32. 14,0 фіз.-друк. арк., 16,38 ум.-друк. арк., 13,46 обл.-вид. арк. БФ 01139. Тираж 8000. Зам. 9021.
Ціна в оправі 7 крб. 40 коп.

Радянський письменник, Київ, Червоноармійська, 6.

Книжкова фабрика Голооввидаву Міністерства культури УРСР, Одеса, Купальний зав., 5.

ВИЙШЛИ З ДРУКУ ТАКІ КНИЖКИ
«БІБЛІОТЕКИ ПОЕТА»

- Тарас Шевченко. Поезії, т. I, 1955
Тарас Шевченко. Поезії, т. II, 1955
Слово о полку Ігоревім, 1955
Пісні та романси українських поетів, т. I, 1956
Пісні та романси українських поетів, т. II, 1956
Народна лірика, 1956
Левко Боровиковський, Твори, 1957
Петро Гулак-Артемівський. Байки, балади, лірика, 1958
Михайло Старицький. Поетичні твори, 1958
Яків Щоголів. Поезії, 1958
Революційні поети Західної України, 1958
Євген Гребінка. Поезії, 1959
Леонід Глібов. Байки та вірші, 1959
Пісні та романси українських радянських поетів, 1959

ДРУКУЮТЬСЯ:

- Микола Вороний. Вибрані твори.
Із поезії 20-х років XX ст.
Революційна поезія 1917—1920 р.р.
Володимир Кобилянський, Поезії.
Поети-воїни.

